

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİNDE MECRURAT:
HUCURAT SURESİ ÖRNEĞİ

MURSELİN KARAHASAN

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ CEMAL SANDIKCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORDU 2022

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak savunduğum “Arap Dilinde Mecrurat: Hucurat Suresi ÖrneĐi” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmadan yazdığım ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

03 / 01 / 2022

Murselin KARAHASAN

19531200017

ÖNSÖZ

Tarihte yer alan en köklü ve en zengin dillerden biri de Arap dilidir. Her çağa hitap eden Kutsal kitap Kur'ân-ı Kerîm'in Arap diliyle nâzil olması, İslâm dininin yayılışının Arap toplumundan başlaması, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz, fiil ve takrirlerinden müteşekkil olan hadislerin bu dille vârid olması, Arap dilinin ehemmiyetini artıran en önemli unsurlardır. Arap dili, muttasıf olduğu bu vasıflarından ötürü kendi özünü asırlar boyunca muhafaza edebilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîf gibi İslâm'a ait ana kaynakların Arap dili ile kaleme alınmış olması, İslâm coğrafyasının fetihlerle genişlemesi Arap dilini sadece bir toplumun kullandığı bir dil olmaktan çıkararak evrensel bir dil olma vasfına ulaştırmıştır. İslâm dininin geniş coğrafyalara, farklı millet ve kültürlere yayılmış olması, ilim adamlarını bu dili öğrenmeye ve bu dile ait eserler vermeye teşvik etmiştir. Bu vesileyle Arap diline kazandırılan bu eserler Arap dilinin zenginleşmesine ve yayılmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Asırlar boyu hüküm süren Osmanlı Devleti'nin İslam coğrafyasında hükümdar olması, kültür ve edebiyat dili olarak Arap dilini kullanması bu dilin geniş bir coğrafyada etkin bir dil olarak kullanımını ve bu dilde birçok mühim eserler yazılmasını sağlayan önemli bir etken olmuştur.

Arap dili kaidelerinde geniş yer teşkil eden mühim konulardan olması, Kur'ân-ı Kerîm'in her bir âyetinde kullanılması hasebiyle "mecrûrât" konusu, Hucurât Sûresi'ndeki örnekleriyle birlikte araştırma konusu olarak tercih edildi.

Çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, yöntemi ve kaynakları ele alınmıştır. Birinci bölümde Arap dili kaidelerine ait kavramlar; ikinci bölümde, mecrûrât ve kısımları; üçüncü bölümde ise Hucurât Sûresi'ndeki örnekler zikredilmiştir.

Bu çalışmanın her safhasına değerli görüşleriyle ve engin bilgileriyle ışık tutan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Cemal SANDIKCI hocama şükranlarımı sunar, hazırlanan bu çalışmanın Arap diline katkı sağlamasını ve hayırlara vesile olmasını Yüce Allah'tan niyâz ederim.

Murselin KARAHASAN

Ordu-2022

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT.....	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	1
ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR	2
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. DİL KAVRAMI VE ARAP DİLİNE GENEL BAKIŞ	4
1.1. DİLİN TANIMI.....	4
1.1.1. Dilin Kanunları	4
1.1.2. Dilin Doğuşu.....	4
1.2. ARAP DİLİNE BAKIŞ	5
1.3. ARAP DİLİ KAİDELERİ “قواعد اللسان العربي”	6
1.3.1. Sarf İlmi “علم الصرف”	6
1.3.1.1. Sarf İlminin Konusu “موضوع علم الصرف”	7
1.3.2. Nahiv İlmi “علم النحو”	9
1.3.2.1. Nahiv İlminin Konusu “موضوع علم النحو”	11
1.3.2.1.1. Kelime ve Kısımları “الكلمة وأقسامها”	12
1.3.2.1.1.1. İsim “الإسم”	12
1.3.2.1.1.2. Fiil “الفعل”	13
1.3.2.1.1.3. Harf “الحرف”	14
1.3.2.1.2. Cümle “الجملة”	15

1.3.2.1.2.1. Cümle Çeşitleri “أنواع الجملة”.....	16
1.3.2.1.2.1.1. İsim Cümlesi “الجملة الإسمية”.....	16
1.3.2.1.2.1.2. Fiil Cümlesi “الجملة الفعلية”.....	17
1.3.2.1.2.1.3. Şibhu’l-Cümle “شبه الجملة”.....	17
1.3.2.1.2.1.4. Şart Cümlesi “الجملة الشرطية”.....	17
1.3.2.1.2.1.5. Cümle-i Suğrâ ve Cümle-i Kübrâ “الجملة الصغرى والجملة الكبرى”.....	18
1.3.2.1.2.1.6. İnşâ’î ve İhbârî Cümle “الجملة الإنشائية والجملة الخبرية”.....	18
1.3.2.1.3. Âmil, Ma‘mûl ve İ‘râb “العامل والمعمول والإعراب”.....	18
1.3.2.1.3.1. Âmil ve Kısımları “العامل وأقسامه”.....	18
1.3.2.1.3.2. Ma‘mûl ve Kısımları “المعمول وأقسامه”.....	19
1.3.2.1.3.3. İ‘râb ve Kısımları “الإعراب وأقسامه”.....	21
1.3.2.1.3.3.1. Lafzî, Takdîrî ve Mahallî İ‘râb “إعراب اللفظي والتقديرى”.....	22
1.3.2.1.3.3.2. Mu‘reb Kelimelerin İ‘râbı “إعراب المعربين”.....	22
1.3.2.1.3.3.3. Müfred Munsarif İsmi İ‘râbı “إعراب الإسم المفرد”.....	23
1.3.2.1.3.3.4. Cemi Mükesser Munsarif İsmi İ‘râbı “إعراب الجمع”.....	23
1.3.2.1.3.3.5. Gayri Munsarif İsmi İ‘râbı “إعراب غير المنصرف”.....	23
1.3.2.1.3.3.6. Cemi Müennes Sâlimin İ‘râbı “إعراب الجمع المؤنث السالم”.....	23
1.3.2.1.3.3.7. Esmâ-i Sitte’nin İ‘râbı “إعراب الأسماء الستة”.....	23
1.3.2.1.3.3.8. Cemi Müzekker Sâlimin İ‘râbı “إعراب الجمع المذكر السالم”.....	24
1.3.2.1.3.3.9. Tesniyenin İ‘râbı “إعراب التثنية”.....	24
1.3.2.1.3.3.10. Ef’âl-i Hamse’nin İ‘râbı “إعراب الأفعال الخمسة”.....	24
İKİNCİ BÖLÜM.....	25

2. MECRÛRÂT (MECRÛR İSİMLER) “المجرورات”	25
2.1. HARF-İ CER İLE MECRÛR OLAN “المجرور بحرف الجرّ”	26
2.1.1. Harf-i Cer’ler “حروف الجرّ”	26
2.1.1.1. Harf-i Cer’ler ve İsme Kazandırdıkları Mânalar.....	28
2.1.1.1.1. “الباء” Harf-i Cer’i	29
2.1.1.1.2. “مِنْ” Harf-i Cer’i.....	31
2.1.1.1.3. “ألى” Harf-i Cer’i.....	32
2.1.1.1.4. “عَنْ” Harf-i Cer’i	33
2.1.1.1.5. “عَلَى” Harf-i Cer’i	34
2.1.1.1.6. “اللَّامُ” Harf-i Cer’i	35
2.1.1.1.7. “فِي” Harf-i Cer’i	36
2.1.1.1.8. “ألْكَافُ” Harf-i Cer’i	37
2.1.1.1.9. “حَتَّى” Harf-i Cer’i	38
2.1.1.1.11. “وَأَوْ الْقَسَمِ” Harf-i Cer’i	40
2.1.1.1.12. “تَاءُ الْقَسَمِ” (ت) Harf-i Cer’i	41
2.1.1.1.13. “مُنْدُ” ve “مُدُّ” Harf-i Cer’leri	41
2.1.1.1.14. “عَدَا - خَلَا - حَاشَا” Harf-i Cer’leri.....	42
2.1.1.1.15. “كَيْ” Harf-i Cer’i.....	42
2.1.1.1.16. “لَوْلَا” Harf-i Cer’i.....	43
2.1.1.1.17. “لَعَلَّ” Harf-i Cer’i	43
2.1.1.2. “رُبَّ” Harf-i Cer’inin Diğer Harf-i Cer’lerden Farkı.....	44
2.1.1.3. Harf-i Cer’lerin Mute’allakları.....	44
2.1.1.3.1. Mute’allakın Hazfedilmesi	45
2.1.1.4. Kullanılma Sıklığı Bakımından Harf-i Cer’lerin Tasnifi	46
2.1.1.5. Dahil Oldukları Kelimeler Bakımından Harf-i Cer’lerin Tasnifi .	46
2.1.1.6. Harf, Fiil ve İsim Olarak Harf-i Cer’lerin Tasnifi.....	46
2.1.1.7. “مَا” Harfine Harf-i Cer’in Dahil Olması Durumu.....	46

2.1.1.8. Mûte‘allak Alıp Almama Hususunda Harf-i Cer’lerin Tasnîfi.....	47
2.1.1.9. Zâid Harf-i Cer’ler	48
2.1.1.9.1. “بـ” Harf-i Cer’inin Zâid Olması.....	49
2.1.1.9.2. “مِنْ” Harf-i Cer’inin Zâid Olması.....	49
2.1.1.9.3. “اللام” Harf-i Cer’inin Zâid Olması	50
2.1.1.9.4. “الكاف” Harf-i Cer’inin Zâid Olması	50
2.1.1.10. Mecrûr İsmi İ‘râbdan Mahalli.....	51
2.1.1.11. Harf-i Cer ile Mecrûrun Arasının Ayrılması.....	51
2.1.1.12. Ma‘rife ve Nekradan Sonra Vâkı Olan Câr ve Mecrûrun Hükümü	51
2.2. İZÂFET İLE MECRÛR OLAN “المجرور بالإضافة”.....	53
2.2.1. İzâfetin Nev‘ileri “أنواع الإضافة”.....	55
2.2.1.1. Ma‘nevî İzâfet / İzâfet-i Mahza ve Unsurları “الإضافة المعنوية و عناصرها”.....	55
2.2.1.1.1. Ma‘nevî İzâfette, Muzâfın Muzâfun İleyhten Kazandığı Hükümler.....	58
2.2.1.1.2. Ma‘nevî İzâfetin Kısımları “أقسام الإضافة المعنوية”	59
2.2.1.2. Lafzî İzâfet / İzâfet-i Gayr-i Mahza ve Mânası “الإضافة اللفظية ومعناها”.....	61
2.2.1.2.1. Lafzî İzâfetin / İzâfet-i Gayr-i Mahza’nın Nev‘ileri “أنواع الإضافة اللفظية”.....	63
2.2.2. Muzâfın Hükümleri “أحكام المضاف”	63
2.2.3. Lafzî İzâfette Muzâfa “ألـ” Dahil Olmasının Câiz Olması.....	64
2.2.4. Muzâf ve Muzâfun İleyhin Arasının Ayrılması.....	64
2.2.5. Muzâfun İleyhe Göre Muzâfın Müennes veya Müzekker Olması	65
2.2.6. İzâfetin Hükümleri “أحكام الإضافة”.....	66
2.2.7. İzâfetin Âmili “عامل الإضافة”.....	68
2.2.8. İzâfet-i Lâzım ve İzâfet-i Gayr-i Lâzım Olanlar.....	68

2.2.8.1. Muzâf Olması Mümkün Olanlar “ممکن الإضافة”.....	69
2.2.8.2. Muzâf Olması Mümteni‘ Olanlar “ممتنع الإضافة”.....	69
2.2.8.3. Muzâf Olması Lâzım Olanlar “لازم الإضافة”.....	70
2.2.8.3.1. Müfredde Muzâf Olması Lâzım Olanlar “لازم الإضافة بالمفرد” ...	70
2.2.8.3.2. Müfredde İzâfet-i Lâzım’ın Hükümleri “أحكام لازم الإضافة بالمفرد”	71
2.2.8.3.3. Cümleye Muzâf Olması Lâzım Olanlar “لازم الإضافة بالجملة” ...	75
2.2.9. Muzâf ve Muzâfun İleyhin Hazfı “حذف المضاف والمضاف إليه”.....	77
2.2.9.1. Muzâfın Hazfı “حذف المضاف”.....	77
2.2.9.2. Muzâfun İleyhin Hazfı “حذف المضاف إليه”.....	78
2.2.10. Muzâf ve Muzâfun İleyhin Sıfat Alması.....	80
2.3. MECRÛR İSME TÂBİ‘ OLANLAR (TEVÂBİ‘) “توابع بالمجرور”.....	80
2.3.1. Sıfat “الصفة”.....	81
2.3.1.1. Yapısı Bakımından Sıfatın Çeşitleri ve Özellikleri.....	82
2.3.1.1.1. Müfred (Tek Kelime) Şeklinde Olan Sıfat.....	82
2.3.1.1.2. İsim ve Fiil Cümlesi Şeklinde Olan Sıfat.....	82
2.3.1.1.3. Şibhu’l-Cümle/Câr-Mecrûr/Zarf Şeklinde Olan Sıfat ve Özellikleri.....	83
2.3.1.2. Mâna Bakımından Sıfat Çeşitleri ve Özellikleri.....	84
2.3.1.2.1. Hakîkî Sıfatın Özellikleri.....	84
2.3.1.2.2. Sebebî Sıfatın Özellikleri.....	84
2.3.1.3. Ma‘rife İsimlerin Sıfat ve Mevsûf Olma Durumu.....	85
2.3.1.4. Sıfatlarla İlgili Tamamlayıcı Bilgiler.....	85
2.3.2. Bedel “البدل”.....	88
2.3.2.1. Bedel Çeşitleri “أنواع البدل”.....	89
2.3.2.1.1. Bedel-i küll / Bedel-i mutâbık “البدل المطابق / بدل الكل”.....	90
2.3.2.1.2. Bedel-i Cüz / Bedel-i Ba‘z “بدل البعض / بدل الجزء”.....	90
2.3.2.1.3. Bedel- i İştimâl “بدل الإشتمال”.....	90

2.3.2.1.4. Bedel-i Ğalat / Bedel-i Mubâyin “بدال المباین / بدل الغلط”	91
2.3.3. ‘Atfu’l- Beyân / Beyân ‘Atfi “عطف البیان”	92
2.3.3.1. ‘Atfu’l-Beyân’ın Özellikleri	93
2.3.3.2. ‘Atfu’l-Beyân Olan Kelimeler	93
2.3.3.3. ‘Atfu’l-Beyân Olan Cümle	94
2.3.4. Te’kîd “التأکید”	94
2.3.4.1. Te’kîd’in Nev’ileri “أنواع التأکید”	94
2.3.4.1.1. Lafzî Te’kîd “التأکید اللفظی”	95
2.3.4.1.2. Ma’nevî Te’kîd “التأکید المعنوی”	95
2.3.4.2. Te’kîd’in Diğer Özellikleri	95
2.3.5. ‘Atf-ı Nesak “عطف النسق”	97
2.3.5.1. ‘Atıf Harfleri “حروف العطف”	98
2.3.5.1.1. ‘ألواؤ’ ‘Atıf Harfi	98
2.3.5.1.2. ‘ألفاء’ ‘Atıf Harfi	98
2.3.5.1.3. ‘تئم’ ‘Atıf Harfi	98
2.3.5.1.4. ‘حتئى’ ‘Atıf Harfi	99
2.3.5.1.5. ‘أؤ’ ‘Atıf Harfi	99
2.3.5.1.6. ‘أم’ ‘Atıf Harfi	99
2.3.5.1.7. ‘إمّا’ ‘Atıf Harfi	100
2.3.5.1.8. ‘لا’ ‘Atıf Harfi	100
2.3.5.1.9. ‘بل’ ‘Atıf Harfi	100
2.3.5.1.10. ‘لكن’ ‘Atıf Harfi	100
2.3.5.2. Ma’tûf ve Ma’tûfun ‘Aleyh Arasında Uygunluk	101
2.3.5.3. Tâbi‘ Ma’mûlun Âmili “عامل المعمول التابع”	102
2.4. MÜCÂVERE YOLUYLA MECRÛR OLAN İSİMLER	102
2.4.1. Cerru’l-Mücâvere “جرُّ المجاورة”	103
2.4.1.1. Âlimlerinin Cerru’l- Mücâvere Hakkındaki Görüşleri	103

2.4.1.1.1. Cerru'l-Mücâvere'yi Kabul Eden Âlimler	104
2.4.1.1.2. Cerru'l-Mücâvere'yi Red Eden Âlimler.....	105
2.4.1.2. Cerru'l-Mücâvere'ye Kur'ân-ı Kerîm'den Örnekler	106
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	107
3. HUCURÂT SÛRESİ'NDEN ÖRNEKLER.....	107
3.1. HUCURÂT SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	107
3.1.2. Hucurât Sûresi'nin Nüzûl Sebebi	107
3.1.3. Hucurât Sûresi'nin İsimlendirilmesi.....	107
3.1.4. Hucurât Sûresi'nin Muhtevası	108
3.1.5. Hucurât Sûresi'nin Diğer Sûrelerle İlişkisi.....	110
3.1.6. Hucurât Sûresi'deki Belâgat Sanatları	111
3.2. HUCURÂT SÛRESİ'NDEKİ MECRÛRAT ÖRNEKLERİ	111
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	124
ÖZGEÇMİŞ	131

ÖZET

ARAP DİLİNDE MECRURAT:

HUCURAT SURESİ ÖRNEĞİ

KARAHASAN, Murselin

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Ocak-2022

İslâm dininin ortaya çıkışı ve yayılmasıyla beraber bu dini doğru bir şekilde anlama çabaları da başlamıştır. Bu çabalar neticesinde Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hadîs-i Şerîf'lere doğru muazzam bir ölçüde yönelme olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in doğru bir şekilde anlaşılması, her türlü tahriften korunabilmesi, Arapça'nın lügat hazinesinin derlenmesini ve dil kaidelerinin tespitini gerekli kılmıştır. Nahiv kuralları, Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerinin ıslâhı çalışmalarına bağlı olarak doğmuştur. Bu çalışmada, ilk dönemden itibaren günümüze kadar yazılan Arap dili eserleri, ulaşılabildiği ölçüde gözden geçirilerek, Arap dilinin nahiv konularından biri olan mecrûrât konusuna örnekleriyle bereber tafsilâtli olarak değinilmiştir.

Bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, önemi, yöntemi ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, Arapça nahiv kurallarına ait genel kavramlar; ikinci bölümde, mecrûrât ve kısımları; üçüncü bölümde ise Hucurât Sûresi'nde tespit edilen mecrûrâtla ilgili örnekler zikredildi.

Anahtar Kelimeler: Mecrûr, harf-i cer, izâfet, Hucurât Sûresi.

ABSTRACT

MERCURATE IN THE ARABIC LANGUAGE:

EXAMPLE OF SURE HUCURAT

KARAHASAN, Murselin

Master Thesis, Department of Basic Islamic Sciences

January-2022

With the emergence and spread of the religion of Islam, efforts to understand this religion correctly began. As a result of these efforts, there has been a tremendous orientation towards the Qur'an and the Hadith. Understanding the Qur'an correctly, protecting it from all kinds of distortions, compiling the lexicon of the Arabic language and determining the language rules were necessary. Nahiv rules were born depending on the studies on the improvement of the verses of the Qur'an. In this study, the Arabic language works written from the first period to the present have been reviewed to the extent possible, and the subject of mecrûrat, which is one of the syntax of the Arabic language, has been mentioned in detail with examples.

This study consists of an introduction and three parts. In the introduction, information is given about the subject, importance, method and sources of the research. In the first part, general concepts of Arabic grammar rules; in the second part, mecrûrat and its parts; In the third chapter, the examples related to the mecrûrat found in the Hucurat Surah are mentioned.

Keywords: Majrûr, letter-i cer, izâfet, Surah Hucurât.

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
D.Ü.	: Dicle Üniversitesi
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
O.M.Ü.	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
S	: Sayı
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
ty.	: Tarih Yok
vb.	: Ve Benzeri
vs.	: Ve Sâire

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Arapça, tüm dünya dilleri arasında mühim bir konuma sahiptir. İslâm'dan önce de mevcut olan bu ehemmiyet, İslâm'ın doğuşuyla birlikte daha da artarak büyük bir ivme kazanmıştır. İslâm öncesi döneme bakıldığında Arapların dil ve edebiyata olan ilgi ve ehemmiyetleri bâriz olarak görülmektedir. Nitekim kabile şairlerinin en güzîde olan şiirlerini sunmak için panayırlarda toplanmaları, çocuklarını Arap dilini daha fasîh bir şekilde öğrenmeleri için bedevî ailelere teslim etmeleri, belâgat, fesâhat ve edebî yönü üstün olanların halk arasında mümtâz kişiler olarak görülmeleri bu ilgi ve ehemmiyetlerinin birer göstergesidir.

İlahî kitapların sonuncusu olan Yüce Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça olarak nâzil olmasıyla Arap dili artık sadece Arapların değil tüm dünya Müslümanlarının ilgi ve ehemmiyet alanı konumuna gelmiştir. Arap diline karşı olan bu ehemmiyet sebebiyle İbnu'l Hâcib ve Sîbeveyhi gibi Arap olmayan, zâtlar dahi Arapça eserler yazarak tarih sahnesine isimlerini altın harflerle yazdırmışlardır.

Mûciz bir belâgat ile nâzil olan Yüce Kur'ân-ı Kerîm, birçok edebî sanat ve Arap diline ait kaideler barındırmaktadır. Farklı milletlerden olan Müslüman âlimler, İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'i ve Hadîs-i Şerîf'leri en güzel şekilde anlayabilmek ve tebliğ faaliyetlerini sürdürebilmek için Arap dili kaidelerinin temel taşlarını oluşturan sarf, nahiv, belâgat ve lûgat ilimleri gibi ilim dallarında çalışmalar yaparak, Arap dili kaidelerini ve edebî yönlerini her yönüyle incelemişlerdir.

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'in ve Hadîs-i Şerîf'lerin hizmet kervanına bir basamak oluşturan ve bu hizmet kervanına katılmamızı sağlayacağını umduğumuz bu çalışma, bir Yüksek Lisans Tez çalışmasıdır. Bu ilim deryasına bir nebze katkımız olması için çalışmamızda; Kur'ân-ı Kerîm'de, Hadîs-i Şerîf'lerde ve diğer dinî kaynaklarda çokça yer alan konulardan biri olması hasebiyle âyetlerden ve şiirlerden örneklerle zenginleştirerek "Arap Dilinde Mecrurat: Hucurat Suresi Örneği" konusunu ele aldık.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmaya ilk olarak mümkün oldukça hem klasik hem günümüz sarf ve nahiv kaynakları incelenerek başlanılmıştır. Klasik Arap dili kaynakları taranarak

tespit edilmiştir. Mecrûrât konusunun geçtiği bölümler detaylıca incelenerek, Hucurât Sûresi'ndeki her bir âyetten ve diğer sûrelerde geçen bazı âyetlerinden örnekler verilerek izah edilmeye çalışılmıştır. Klasik kaynaklara dayanarak "mecrûrât" konusu harf-i cer'le mecrûr, izâfetle mecrûr ve mecrûr isme tâbi' olanlar (teb'iyetle mecrûr) olarak klasik tasnifle sınıflandırılmıştır.

Araştırma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, önemi, yöntemi ve kaynaklarından bahsedilerek ardından Arap diline genel bir bakış yapılmıştır.

Klasik ve günümüz sarf ve nahiv kaynakları incelenerek başlıklarını belirlediğimiz birinci bölümünde, Arap dili kaidelerinin temel taşlarını oluşturan sarf ve nahiv konularına değinilerek, nahiv ilminin konuları olan kelime, cümle, âmil, ma'mûl, i'râb ve bunların taksimatı ele alınarak zikredilmiştir.

İkinci bölümde, tezin ana konusunu oluşturan mecrûr ma'mûller üzerinde tafsilâtli olarak durulmuştur. Mecrûr ma'mûller; harf-i cer'le mecrûr, izâfetle mecrûr ve mecrûr isme tâbi' olanlar olmak üzere üç kısma taksim edilerek izah edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümün sonunda cerru'l-mücâvere hakkında da bilgi verilerek diğer bölüme geçilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Hucurât Sûresi hakkında genel bilgiler verilir, isimlendirilmesinden ve sûrede geçen belâgat sanatlarından kısaca bahsedildikten sonra bu sûredeki her bir âyette geçen mecrûr kelimeler, i'râb kitaplarından yararlanılarak tek tek ele alınıp, tafsilâtli bir şekilde örneklerle açıklanarak zenginleştirilmiştir.

ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR

Tez çalışması gerçekleştirilirken klasik ve günümüz birçok eserden istifade edilmiştir. Ara ara konuyla ilgili tezlerden ve makalelerden de yararlanılmıştır. Bu kaynaklar taranarak mecrûrât konusu, Hucurât Sûresi'nde geçen her bir âyetten örnekler verilerek tafsilâtli olarak incelenmiştir.

Tezin içeriği araştırılırken her bir mevzû için farklı kaynaklara başvuruldu. Kavramları açıklamak için başvurulan sözlüklere: Yakup Emil Bedî-Asî Michel, *el-Mu'cemul-Mufasssal fi'l-Lügati ve'l-Edeb*; Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lügat*; Serdar Mutçalı, *Arapça- Türkçe Sözlük* örnek olarak verilebilir.

Mecrûrâtı ilgilendiren konuların tespiti ve açıklanmasında eş-Şerîf Curcânî ve el-Birgivî, *Şurûhu'l-Avâmil*; el-Ezherî, *Mûsilu't-Tullâbi ilâ*

Kavâ'idu'l-İ'râb; Galâyînî, Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye; Ebü'l-Fidâ, Kitâbu'l-Kennâş fî Fennâ'n-Nahv ve's-Sarf; el-Ezherî, Şerhü't-Tasrîh 'alâ't-Tavdîh; el-Habbâz, Tevcîhu'l-Lem'a; el-Birgivî, el-İzhâr; Kâsimu'l-Mûşî, el-Muğni fî 'İlmi'n-Nahv; Abdullah b. Hişâm, Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti ibni Mâlik; Yusuf Uralgiray, Modern Metodlu Uygulamalı Tahlilli ve Araştırmalı Arapça İlk ve İleri Dilbilgisi başta olmak üzere birçok eser kullanıldı ve ilgili bölümlerden istifade edildi.

Hucurât Sûresi'ndeki mecrûr kelimelerin i'râbını açıklama hususunda Muhyiddîn ed-Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu; el-Hemedânî, el-Kitâbu'l-Ferîd fî İ'râbu'l-Kur'ân-ı'l-Mecîd (İ'râb, Me'ân, Kırâ'at); Mahmûd Sâfi, el-Cedvel fî İ'râbi'l-Kur'ân ve Sarfuhu ve Beyânuhu; sûre hakkında genel bilgi İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyân Tefsîri; Ali Arslan, Büyük Kur'ân Tefsiri (Hülâsatü't-Tefâsir); Ömer Nasuhi Bilmen, Kur'ân-ı Kerîm Meâli Alisi ve Tefsîri* örnek olarak verilebilir. Âyet mealleri hususunda başvuru tek kaynak ise Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin'in hazırlamış olduğu, 2011 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'ân-ı Kerîm Meâli*'dir.

Ayrıca *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'nden ve burada zikredilmeyen birçok makale, dergi ve eserden yararlanıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİL KAVRAMI VE ARAP DİLİNE GENEL BAKIŞ

1.1. DİLİN TANIMI

Dil insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabî bir vasıta; kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örülmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir.¹

1.1.1. Dilin Kanunları

Her dilin kendisine mahsus bir takım kanunları vardır. Bunlar dil kaideleridir. Dil kaideleri dilin yapısına hakim olan, dilin bünyesinden ve eğilimlerinden doğmuş bulunan bir takım prensiplerdir.

Dil kaideleri dilin kuruluşunu, yapısını, biçimini gösterirler. Bu kaideler bir milletin dil zevkinin, dil anlayışının, kendisine mahsus dil tutumunun, kendi dil dünyasının, kendi dil düşüncesinin, mantığının ortaya koyduğu formüllerdir. Dilin oluşunu, hayatını ve gidişini bu formüller düzenler ve yönetir.²

1.1.2. Dilin Doğuşu

Dilin, ilk olarak nasıl oluştuğu ve günümüzde mevcut olan dillerin menşeinin tek bir dil olup olmadığı hususunda ortaya konulan görüşlerin temelinde, dilin kesbî mi yoksa vehbî mi olduğuna dair iki temel görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri “ses taklidi nazariyesi”dir. İbn Cinnî’nin de aralarında bulunduğu bu görüşü savunanlara göre, diller kesbî olup, çatırdamak, bağırarak, gürlenmek, çağırarak gibi sesleri taklit etmenin sonucunda meydana gelmiştir. Bu görüşün kapsamında değerlendirebileceğimiz diğer bir görüş de “uzlaşma ve uyuşma nazariyesi”dir. Bu görüşe göre diller, insanların kendi kendilerine anlaşarak her varlığa bir isim vermeleri sonucunda meydana gelmiştir. Bu görüşü savunanlar “وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا يَلْسَانُ قَوْمِهِ لِتُبَيِّنَ لَهُمْ” (Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah’ın emirlerini) iyice açıklasın)³ âyetini görüşlerini temellendirmek için delil olarak getirirler.

¹ Muharrem Ergin, *Üniversiteler için Türk Dili*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1997, s. 7.

² Ergin, 1997, s. 8.

³ İbrahim Sûresi, 14/4.

Diğer temel görüş “vahiy ve ilhâm nazariyesi”dir. Bu görüşe sahip olanlar ise dilin doğrudan tüm insanların atası olan Hz. Âdem’e (a.s) Allah (c.c) tarafından öğretildiğini savunmaktadır. Cübbâî, Ka’bî ve Eş’arî bu görüşü savunanlar arasında bulunmakta ve “وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا” (*Allah, Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti*)⁴ âyetini bu görüşe delil olarak getirmektedirler.⁵ İnsan yaratıldığı andan itibaren en mükemmel vasıflarla donatılmış olarak yaratılmıştır. Allâh-u Te’âlâ bu gerçeğe işaret ederek “*Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık*”⁶ buyurmaktadır. Bu âyet-i kerîme’den hareketle insanın ilk yaratıldığı zamanlarda ilkel bir hayat yaşamış olması ve kendi aralarında anlaşabilmek için hayvanlar gibi sesler çıkarıyor olması insanın mükemmel (en güzel sûrette) yaratılışına muvafık bir durum olamayacağı âşikârdır. Zira bu durum Allâh-u Te’âlâ’nın kelâmına ters düşmektedir.

1.2. ARAP DİLİNE BAKIŞ

Filologlar (dil bilimciler) dünya dillerini genel olarak üç kısma ayırırlar. Bunlar; Ural-Altay, Hint-Avrupa ve Hâmî-Sâmî dilleridir.⁷ Arap dili, Sâmî diller ailesindedir. Bu dil ailesi, Kuzeydoğu Asya’da meydana gelmiş çok eski bir dil ailesidir. Arap dili de bu ailenin batı kolu güney bölümünün kuzey grubundan olup, günümüze kadar varlığını geliştirerek devam ettirmiş en önemli yegâne üyesidir. Arap dili, oluşum süresince kuzey ve güney olmak üzere başlıca iki kısma ayrılmış, tarih içerisinde birçok bölge ve kabile halklarıyla karışmış ve mensupları vasıtasıyla onlardan da kelimeler almıştır. Son olarak da Hristiyanlık ve Yahudilikten de bazı dinî terimleri de bünyesine katmıştır. İslamiyet’ten sonra da yüce kitabımız Kur’ân-ı Kerîm’in dili olması sebebiyle İslâmiyet’i kabul eden birçok toplumun da müşterek din dili haline gelmiştir. Bu sebeple Arap yazı sistemi de değişik evrelerden geçmiştir. Bununla birlikte Arapça, gerek bükümlü diller grubundan olması gerek vurgu özellikleri vasıtasıyla sahip olduğu ekler ve kalıpları gibi diğer hususiyetleriyle ve yine başka dillerde nâdir rastlanan yapısındaki gelişme yollarıyla da çok esnektir ve mensuplarının bütün ihtiyaçlarını karşılayacak zenginliğe sahiptir. Bu özellikleri vasıtasıyla benzeri

⁴ BakaraSûresi, 1/31.

⁵ Abdurrahman Güney, *Arap Dili ve Belağatı Açısından Kur’an’da Sözcüklerin Çoğul Halleri*, D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2009, ss. 1-2.

⁶ Tîn Sûresi, 95/5.

⁷ Güney, 2009, s. 2.

dillere oranla çok erken dönemde bir şiir dili haline gelmiş, İslâmiyet'ten sonra da bu özelliğini edebiyatın bütün dallarında, özellikle de dinî terminolojide zirve konumlara çıkarmıştır. Arap dilinin lehçeleri ve yayıldığı sahalar, Türkçeden Arapçaya giren bazı kelimler, Arapçadaki ucme sözcükler gibi konulardan her birinin müstakil bir çalışma konusu olacak özellikte olması ve günümüzde Arabistan Yarımadası, Senegal, Suriye, Mısır, Irak, Nijer, Malta, Sudan, İran'ın Irak'a komşu bölgeleri ve Kuzey Afrika gibi eski medeniyetlerin beşikleri olan bölgelerde konuşulan bir dil olması da Arapçanın ne denli önemli bir dil olduğunu bâriz bir şekilde ortaya koymaktadır.⁸

1.3. ARAP DİLİ KAİDELERİ “قواعد اللسان العربی”

İnsanların birbirleriyle iletişim kurmasını sağlayan bir takım vasıtalar vardır. Bu vasıtaların başında dilin geldiği inkar edilemez, zâhir bir hakikattir. Bireylerin konuştuğu dili, akıcı, güzel, hatasız, kurallara uygun kullanması, muhataplarına kendini ifade etmede çok mühim bir rol oynar. Bu nedenle herhangi bir dilin kurallı, hatasız ve güzel bir şekilde kullanılabilmesi bir takım kaidelere bağlanmış ve bu kaideleri konu edinen ilme de *dil bilgisi* adı verilmiştir.

Âlimler Arapça dil kaidelerini “*sarf*” ve “*nahiv*” olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Arap dili kaidelerini bilmek bu iki ilmi bilmeye bağlı bulunmaktadır.⁹ Bu ilimler Arap dili kaidelerini belirleyen iki temel ilim dalıdır. Bu ilimlerin konusu ise “*kelime*”dir.

1.3.1. Sarf İlmi “علم الصرف”

Sarf sözlükte “bir şeyi çevirmek, döndürmek,¹⁰ uzaklaştırmak, başka bir şeye çekmek, harcamak, sarfetmek, birimlere çevirmek, bozmak, çekimini yapmak¹¹ anlamına gelmektedir. Terim olarak ise biri amelî, diğeri nazarî olmak üzere iki şekilde kullanılır. Amelî sarf, asıl kabul edilen kelimeyi (mastar veya mâzi) lafız veya mâna ile ilgili bir maksat için değişik fiil ve isim vezinlerine dönüştürmektir (tasrîf). Nazarî sarf ise “i'râb ve binâ dışında kelime durumlarının kurallarını inceleyen ilim” diye tanımlanır. Müteahhir dilciler sarf ilmiyle tasrîf

⁸ Aydın, Mustafa, (2018), “*Arap Dili*” *Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 1, s. 17.

⁹ Mustafa Meral Çörtü, *Sarf Nahiv Edatlar*, 23. Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2020, s. 11.

¹⁰ Mevlüt Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1984, s. 864.

¹¹ Serdar Mutçalı, *Arapça- Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995, s. 478.

ilmini eş anlamlı kabul ederken Sîbeveyhi gibi kadîm dilciler tasrîfi, nahiv ilminin bir bölümü olarak gördükleri sarf ilminin bir cüzü sayarlar.¹²

Sarf ilminin ıstılahtaki mânasına gelince farklı tanımlar yapılmıştır. Yapılan tanımlardan bir kaç şöyledir:

Sarf ilmi (morfoloji), mücerred bir kelimenin, kendi iç bünyesinde meydana gelen değişikliği bildiren bilgiye denir.¹³

Sarf ilmi; hareke, şekil, türetim ve harf değişikliği sırasında kelimenin geçirdiği aşamalardan ve yapılarından bahseden şekil bilgisidir.¹⁴

Sarf (şekil bilgisi), İstenilen mânayı elde etmek için kelimenin aldığı şekillerden bahseden ilim dalıdır.¹⁵

1.3.1.1. Sarf İlminin Konusu “موضوع علم الصرف”

Sarf ilminde mebnî isimler, câmid fiiller ve harfler dışında çekimli bir fiil kökünden türeyen fiillerle isimler çerçevesinde mücerred (aslî) ve mezîd (ziyâdeli) kalıplar, bunlara ârız olan harf ve hareke değişiklikleri mânasına gelen hazf, ibdâl, kalb, i'lâl, idgâm ve imâle durumları ele alınır.¹⁶

Sarf ilmi, Arapça kelimelerin binâlarından, sığalarından, aslî ve ziyâde harflerin beyânı, bu harflerin düşürülmesi (hazf), bunların sıhhat, iklâb (bir harfi başka bir harfe çevirmek), i'lâl (*vâv*, *yâ* ve *elif* harflerini birbirine dönüştürmek) ve ibdâl (bir harfin yerine başka bir harf koymak) durumları,¹⁷ kelimenin câmid veya müştak olması, çekim, kalıp türetme vs. gibi durumları açıklar.¹⁸

Öyleyse sarf ilmi, kelimelerin yan yana dizilişine bakmaksızın onları tek tek ele alır. Meselâ: *إِنَّمَا يَخُشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ* (*Allah'a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar*)¹⁹ âyetinde geçen “يَخُشَى” fiilinin illetli (içinde illet harfleri bulunduran) bir fiil olduğunu der, “يَفْعُلُ” vezninde olduğunu ve sonundaki *elif* ile fiil çekimlerine nasıl girdiğini açıklar. Söz diziminin içerdiği anlamdaki görevine ve nahivcilerin dikkat ettiği i'râbına (kelime sonu hareketlerine) bakmaksızın, sonundaki *elif-i meksûra*'nın *vav*'dan mı yoksa

¹² Hulusi Kılıç, “Sarf” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, (C. 36, s. 136).

¹³ Yusuf Uralgirary, *Modern Metodlu Uygulamalı Tahlilli ve Araştırmalı Arapça İlk ve İleri Dilbilgisi*, Riyad, 1986, C. 1, s. 10.

¹⁴ Resul Sevinç, *Arapçanın Temel Gramer Kuralları*, Ensar Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 13.

¹⁵ Çörtü, 2020, s. 11.

¹⁶ Hulusi Kılıç, “Sarf” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, (C. 36, s. 136).

¹⁷ Eymen Emin Abdülganî, *es-Sarfü'l Kâfi*, Dâru'i-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrût- Lübnan, 2010, s. 17.

¹⁸ Uralgirary, 1986, s. 10.

¹⁹ Fâtır Sûresi, 35/28.

yâ'dan mı dönüşmüş olduğuna dikkat çeker, kelimelerin diziliş işini ise nahiv ilmine bırakır.²⁰

Sarf ilmi kelimenin isim ve fiil çeşitleriyle meşgul olur,²¹ mutasarrıf fiileri ve mu'reb kelimeleri inceler.²² Mebnî isimleri (zamirler, ism-i işâret'ler, ism-i mevsûl'ler gibi), ucme isimleri (يُوسُفُ gibi), câmid fiileri (عَسَى, أَيْسَنُ gibi) ve harfleri konu edinmez.²³ Harfler ise, kendilerinde bir şekil değişikliği olmadığı için sarf ilminin konusunun dışında kalır.²⁴

Kısacası sarf ilminin konusu, Arapça kelimelerin sahih ya da illetli olmasını, ayrıca kök halinde veya türemiş ise hangi kurala göre hangi harfler katılarak türetilmiş olduğunu izah etmektir.

Zamanla kelimelerde değişim ve dönüşüm olması kaçınılmazdır. Bununla birlikte Arap dili kelime yapısı bakımından bükümlü-eklemeli ve vezinli bir dildir. Arapçadaki kelimelerin ibdâl, i'lâl ve idgâm gibi yollardan birisi ile bir halden diğer bir hale geçmesi ve harf ekleme, azaltma gibi yollar ile bir kökten farklı anlama gelen kelime türetme vezinlerini, kelimenin yapısını, sığasını araştıran pratik kısmı ile de *tasrîf ilmi* ilgilenmektedir.²⁵ Bir kelimenin bir şekilden diğer bir şekle dönüştürülmesine *tasrîf* (التَّصْرِيفُ) denir.²⁶

Aslî harfleri üçten az olan arapça kelimelerde tasrîf bulunmaz. Bundan dolayı bazı harfleri hazfolunan bir veya iki harfli kelimeleri konu edimez.²⁷

Fiillerin tasrîfi mâziden muzâriye, ondan emre ve diğerlerine nakille olur veya (müzekker, müennes, müfred, tensiye veya cemi) bir şahıstan başka bir şahsa geçmekle olur.

İsimlerin tasrîfi ise; müzekker, müennes, müfred, tesniye (ikili), cemi (çoğul), ismi taşğîr, ism-i mensûb gibi sığalara nakille olur.²⁸ Mesela; عَالِمٌ (âlim), عَالِمَانِ (iki âlim), عَالِمُونَ (üç veya daha çok âlim) örneklerinde olduğu gibi.²⁹

²⁰ Bilal Temiz, Vecihi Uzunoğlu, Cüneyt Eren, *Adım Adım Arapça 2 Ta'lîmu'l-Arabiyye ale'l Merâhil Nahiv*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 14.

²¹ Çörtü, 2020, s. 11.

²² Şeyh Mustafa Galâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 1994, s. 8

²³ Abdülganî, 2010, s. 17.

²⁴ Temiz, vd., 2010, s. 16.

²⁵ Cemal Arbaç, *Arap Dilinde Fiile Benzeyen Harfler*, D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2019, s. 7.

²⁶ Çörtü, 2020, s. 11.

²⁷ Abdülganî, 2010, s. 18.

²⁸ Çörtü, 2020, s. 11.

²⁹ Ahmet Meral, *Tasrîfu'l-Ef'â'li ve'l-Esmâi'l-Arabiyye*, Yasin Yayınevi, İstanbul, s. 123.

Sarf ilminin gayesi ise, Arapçayı kelime yapılarında çıkabilecek hatalardan korumak ve imla kurallarına uyulmasını sağlamaktır.³⁰

Arapça dil bilgisinin, sarf (kelime türetme) ve nahiv bilgisi (cümle kurma bilgisi) olarak ikiye ayrılması hasebiyle sarf ilmi Arapçanın en şerefli diğer yarısı olmaktadır. Bu sebeple, Arapçanın cümle yapısıyla ve kelime türetimiyle meşgul olanlar, her durumda bu ilimlere ihtiyaç duyar. Çünkü sarf, Arapçanın mîzânı yani temel ölçüsüdür.

1.3.2. Nahiv İlmi “علم النحو”

Nahiv kelimesi sözlükte yönelmek, kendine örnek almak, taklit etmek, aynı yapıda olmak, aynı cins olmak, benzerlik göstermek, uzaklaştırmak, gidermek, izâle etmek, çevirmek, kastetmek, yönelmek³¹ mânalarına gelmektedir. Zarf olarak kullanıldığında yön, taraf, cihet, yol mânalarına gelmektedir.

Nahiv'in ıstılahî yönden tanımı konusunda ihtilaflar ortaya çıkmış ve bu hususta çeşitli tarifler yapılmıştır. Âlimlerin belli bir tarif üzerinde ittifak edememelerinin temel sebebini bazıları nahiv ilminin muhtevasına giren konuların tam olarak belirlenememesine bağlamaktadır. Onlara göre bu ilim; Dil, Nahiv, Sarf, Meânî, Arûz, Beyân, Hat, Risâle, Hitâbet, İnşâ, Tarih gibi çeşitli ilimlerin oluşturduğu Arap kültürünün ya da Ulûmu'I-Arabiyye'nin bir parçasıdır.³²

Nahiv için yapılan çeşitli tariflerden bazıları ise şunlardır:

Nahiv “النَّحْوُ” (söz dizimi, sentaks): Kelimenin cümle içindeki durumunu ve bu duruma göre i'râbını inceleyen bilim dalıdır. Nahivcilerin ortaya koyduğu kaideler mu'reb olan kelimelerin sonlarının durumunu ve mebnî kelimelerin cümledeki yerlerini (mahallî i'râblarını) izah eder.³³

Nahiv, kelimenin cümle içerisindeki görevinin ne olduğunu belirleyen, sonunun ne şekilde okunacağını anlatan bir ilim dalıdır.³⁴

Nahiv, i'râb ve binâ cihetinden Arapça kelimelerin sonlarındaki halleri bildiren kaiidelerdir.³⁵

Cümleyi oluşturan kelimeyi, cümle içindeki durumunu ve bu duruma göre binâ ve i'râb yönünden kelimelerin son harekesini inceleyen bilim dalıdır.³⁶

³⁰ Temiz vd., 2010, s. 14.

³¹ Mutçalı, 1995, s. 869.

³² Yakup Emil Bedî-Asî Michel, *el-Mu'cemul-Mufasssal fi'l-Lügati ve'l-Edeb*, Beyrût, 1987, C. 2, s. 1238.

³³ Çörtü, 2020, s. 12.

³⁴ Sevinç, 2013, s. 13.

³⁵ es-Seyyid Ahmet el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye li'l-Lügati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Kutûbi'l-'İlmiyye, Beyrût-Lubnân, 1354, s. 6.

Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rifât* adlı eserinde şu tariflere yer vermektedir:

1. Nahiv, Arapça cümlelerin i'râb, binâ ve benzeri hususlardaki durumlarını açıklayan ilimdir.

2. Nahiv, kendisiyle cümlelerdeki doğru ve yanlış kullanımların bilindiği bir ilimdir.³⁷

İbn Haldûn, her topluluğun bir dili olduğunu ve topluluk fertlerinin kendi dillerini usulüne uygun olarak kullanma yeteneğine doğuştan sahip bulduklarını ifade ettikten sonra Arap dili ile ilgili olarak şunları söyler: "Arap dilinde harfler, hareketler, kelime ve cümlelerin şekil ve sûretleri mâna ve maksatları anlatmaya hizmet eder. Araplar öğrenim ve tahsil zahmetine katlanmadan bu bilgileri bilirlerdi. Bu hal, Arap dilinde bir alışkanlıktan (melekeden) ibaretti. Çağımızda çocuklar dilimizi nasıl öğreniyorlarsa eski Araplar da aynı şekilde, biri diğerinden işitmek sûretiyle bu dile alışıyorlardı. İslâmiyet ortaya çıkıp başka devletlerin toprak ve ülkelerine yayılmak üzere Hicaz'dan ayrıldıktan ve diğer kavimlerle karıştıktan sonra, onların bu melekeleri değişti. Araplaşmış olan başka kavimlerin Arapların bu meleke ve konuşmasına aykırı olarak konuşmaları, bu melekenin bozulmasına neden oldu. Çünkü işitmek, dilde melekenin aslı ve temelidir. İlim adamları bu melekenin tamamen değişmesinden ve aradan uzun zaman geçmesi sonucu Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîf'leri anlayamayacak dereceye gelmelerinden korktukları için Arap sözlerinin ve cümlelerinin kullanım şekillerinden faydalanarak, bu melekenin korunmasına hizmet eden Arap dilinin kural ve kanunlarını ortaya koydular. Bu kural ve kanunlar diğer kurallar gibi genel ve bütün olmaları sebebiyle bütün başka sözleri ve cümleleri bunlara kıyas ettiler. Benzerlerini benzerleriyle karşılaştırdılar. Her fâ'il merfû', her mef'ûl mensûb, her müptedâ merfû'dur gibi bazı kurallar bu cümledendir. Bundan sonra hareketlerin değişmesiyle kelimelerin mânalara delâletlerinin değişmesini de gözden geçirerek incelediler. Bu değişmelere "i'râb" adını verdiler ve bunu bir terim olarak kabul ettiler. Bu değişmeyi gerektiren sebebi "âmil" diye isimlendirdiler ve buna benzer kurallar koydular. Bunların her biri kendilerine mahsus bir terim halini aldı. Sonra bu kural ve kanunları eserlerde topladılar.

³⁶ eş-Şerîf el-Cürcânî Ali b. Muhammed, *Kitâbu't-Ta'rifât*, Dârü'n-Nefâis, Beyrût, 2007, s. 329.

³⁷ Cürcânî, 2007, s. 240.

Böylelikle Arap dili kaideleri eserlerde toplanmış oldu. Bu toplanan bilgilere de “*nahiv*” adı verildi.³⁸

1.3.2.1. Nahiv İlminin Konusu “موضوع علم النحو”

Arapçada kelimeler sessiz harflerden oluşur. Kelime bu sessiz harflerin üzerine veya altına konulan işaretlerle (harekelerle) seslendirilir. Cümle dışında iken hareketlerle seslendirilen kelimenin sonuna, cümle içerisinde kullanıldığında *i'râb alâmeti* denilen harf, hareke gibi bazı işaretler getirilir.

Bu işaretler kelimenin cümle içerisindeki (fâ'il, mef'ûl, mübtedâ vs. gibi) görevlerinin anlaşılmasını sağlar. Kelimenin sonunda bu işaretler bulunmasaydı özneye nesnenin birbirinden ayırt edilebilmesi, ne çeşit ma'mûl olduğunun anlaşılabilmesi güç hale gelirdi. Sonuçta bu durum mâna karışıklığına ve muhataba aktarılmak istenen bilgide yanlışlığa sebebiyet verebilirdi. Mesela, bir kimse sonunda hareke bulunmayan kelimelerden oluşan “زَارَ مُحَمَّدٌ خَالِدًا” şeklinde bir söz işitse, “مُحَمَّدٌ” ve “خَالِدٌ” arasında bir ziyaret gerçekleştiğini idrak eder, ancak kelimelerin sonunda hareke olmadığından ziyareti yapanın (fâ'ilin), ziyaret edilenin (mef'ûlün) kim olduğunu anlayamaz. Muhatabın kimin fâ'il, kimin mef'ûl olduğunu anlayabilmesi için kelimelerin sonu harekelendirilerek “زَارَ مُحَمَّدٌ خَالِدًا” şeklinde söylendiği takdirde kelimelerin cümledeki görevi anlaşılır.

Konuşanın maksadını aktaracak şekilde kelimelerin cümle içerisindeki görevlerini açıklayan ve buna göre sonuna *i'râb* işaretlerinin konulmasını öğreten ilim nahiv ilmi'dir.

Nahiv ilminin konusu, ismi fiilden, fiili harften ayırt etmek, *i'râb* alanı ve almayanı (mu'reb ve mebnî olanı) belirlemek, merfû' olanı mensûbdan, mecrûru meczûmdan ayırt etmektir.

Nahiv ilmi, kelimenin cümle içerisindeki görevini ve onu etkileyen âmil'in etkisini açıklar,³⁹ cümlenin genel olarak dil yapısını ele alır. Sonra bu yapının, ona yüklediği mânaya yönelik parçalarını çözümler.⁴⁰

Arap dili kaidelerinin temel iki taşı olan sarf ve nahiv ilmi hakkında kısaca bilgilendirme yapıldıktan sonra bu ilimlerin kaynağına gelince, bu ilimlerin kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'e, Kelâmu'r-Resûli'l-Kerîm'e ve Kelâmu'l-Arabiyye'ye

³⁸ İbn Haldûn, Veliyyu'd-Dîn Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, İstanbul, 1991, C.2, ss. 174-176.

³⁹ Sevinç, 2013, ss. 13-14.

⁴⁰ Temiz vd., 2010, s. 14.

dayanır.⁴¹ Bu iki ilmin birbirinden farkı ise nahiv ilminin kelimelerin sonlarını, sarf ilminin ise kelimelerin binâlarının hallerini incelemesidir.⁴²

1.3.2.1.1. Kelime ve Kısımları “الكلمة وأقسامها”

Kelime lafzı, “yaralamak” mânasına gelen “الْكَلِمُ” mastarından türemiştir.⁴³ “Kelime” (الكلمة) lügatta; “vecîze, anons, önemlilik, söz, söz söyleme, darbı mesel, nüfûz” mânalarına gelmektedir.⁴⁴ İstilahta ise cümleleri oluşturan ve bir takım mânalara gelen sözcüklere denir.⁴⁵ Kelimenin terminolojideki mânası: “لَفْظٌ وُضِعَ لِـ” Müfred mâna için konulmuş lafızdır.⁴⁶

Kelime; fiil, isim ve harf olmak üzere üç nev‘iye ayrılır.⁴⁷

1.3.2.1.1.1. İsim “الإسم”

Her türlü varlıkları ve kavramları üç zamandan birine yakınlığı olmaksızın bildirerek, bir mânaya delâlet eden lafızdır.⁴⁸

İsimler müzekker ve müennes olmak üzere iki kısma ayrılır:

a) Müzekker İsim: “هذا” ile kendisine işaret edilmesi sahih olan isimdir.

“محمد, رجل” gibi.

Müzekker isim, hakikî ve mecazî müzekker olarak iki kısma ayrılır. Hakikî müzekker cinsiyeti erkek olan insan veya hayvana delâlet eden isimdir. Mecazî müzekker ise cinsiyeti erkekmiş gibi muamele edilen insan, hayvan vs. isimleridir.

b) Müennes İsim: “هذه” ile kendisine işaret edilmesi sahih olan isimdir.⁴⁹

“عائشة, فاطمة” gibi.

⁴¹ Abdülganî, 2010, s. 18.

⁴² Abdülganî, 2010, s. 18.

⁴³ Abdurrahman Câmi, *el-Fevâidü 'z-Ziyâiyye Molla Câmi Tercümesi*, (çev. Ercan Elbinsoy), Yasin Yayinevi, İstanbul, 2005, s. 2.

⁴⁴ Serdar Mutçalı, *el-Mu'cemu'l-Arabîyyu'l-Hadis Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayın, İstanbul, 1995, s. 770.

⁴⁵ Muhammed b. Ömer el-Meylanî, *Şerhü'l müğni fi'n-Nahiv*, Haşemi Yayinevi, İstanbul, 2017, s. 63.

⁴⁶ Kâsimü'l-Mûşî Ebû Muhammed Hasan, *el-Muğni fi 'İlmi'n-Nahv*, Mektebetü'l-İrşâd, İstanbul, 2007, s. 17.; Osman bin Ömer bin Ebûbekr bin Yûnus el-Kurdî el-Esnâî ibn. Hâcib, *el-Kâfiye el-Mektebetü'l-Hanefiyye*, ty., s. 1.

⁴⁷ el-Melik el-Müeyyed İmadi'd-dînî Ebü'l-Fidâ İsmail bin Efdâl Ali el-Eyyübî, *Kitâbu'l-Kennâş fi Fennâ'n-Nahvi, ve's-Sarfî*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 2004, C. 1, s. 114.; Abdu'l-Kerîm Muhammed es-Sa'd, *el-Hâşiyetü'l-Asriyye alâ Şerh-i Şuzûri ez-Zehbî*, Birinci Baskı, Dâru's-Sevvâf, Beyrût, 1995, C. 1, s. 29.

⁴⁸ Uralgirary, 1986, s. 10.; el-Melik el-Müeyyed İmadi'd-dînî Ebü'l-Fidâ İsmail bin Efdâl Ali el-Eyyübî, *Kitâbu'l-Kennâş fi Fennâ'n-Nahvi, ve's-Sarfî*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 2004, C. 1, s. 116.; es-Sa'd, 1995, C. 1, s. 29.

⁴⁹ Eymen Emîn Abdulganî, *es-Sarfu'l-Kâfi*, 3. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2010, s. 187.

Müennes isim; hakikî, mecazî ve lafzî müennes olmak üzere üç kısma ayrılır.⁵⁰

Müennes alâmetleri üçtür; *Tâ-i te'nîs*, *elif-i meksûrâ* ve *elif-i memdûde*.⁵¹

İsmin bazı özellikleri şunlardır:⁵²

- Kendisine “أل” (lâm-ı ta'rîf) takısının dahil olması.⁵³
- Evveline nidâ (ünlem) harfinin gelmesi.
- Kendisine tenvîn dâhil olması.⁵⁴
- Müsnedün ileyh olması (Mübtedâ, fâ'il veya muzâf olması).
- Harf-i cer vasıtasıyla veya izâfet (tamlama) yoluyla *kesre* işaretini alması.
- Kendisine harf-i cer'in dahil olması.

Bir kelimenin isim sayılabilmesi için bu özelliklerden bir veya bir kaçının bulundurulması gerekmektedir.⁵⁵

Arapçada isimler, gösterdikleri varlıklara göre: müzekker (eril), müennes (dişil), müfred (tekil), tesniye (ikil), cemi (çoğul), ma'rife ve nekra⁵⁶ olmak üzere yedi niteliğe sahiptir.⁵⁷

1.3.2.1.1.2. Fiil “الفعل”

İşleri veya oluşları zamana, şahsa ve cinsiyete bağlı olarak anlatan kelimelerdir.⁵⁸

Arap dilinde fiil; mâzi, muzârî ve emir olmak üzere üçe ayrılır.⁵⁹ Mâzi fiil, geçmiş zamandaki işi, oluşu, hareketi ifade eden kelimelerdir.⁶⁰ Muzârî fiil,

⁵⁰ bkz. Abdulğani, 2010, s. 187.

⁵¹ bkz. Abdulğani, 2010, s. 188.; es-Sa'd, 1995, C. 1, s. 35.

⁵² İbnu'l-Hâcib, ty., s. 2.; Sevinç, 2013, ss. 15-16.

⁵³ “أل”ın cins, istiğrâk, ‘ahd gibi daha başka mânaları varsa da birinci mânası *belirlilik* 'tir. (Sevinç, 2013, s. 15.)

⁵⁴ Tenvîn çeşitlerine dair tafsilâtlı bilgi için bkz. Cemâlu'd-Dîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullah b. Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfîyyeti İbni Mâlik*, Dâru'l-Fikr, Lübnân-Beyrût, 1761, C. 1, ss. 14-18.

⁵⁵ İsmin alâmetleri hususunda tafsilâtlı bilgi için bkz. İbni. Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfîyyeti İbni Mâlik*, s. 761, C. 1, ss. 13-21.

⁵⁶ Ma'rife ve nekra isimlere ait özellikler için tafsilâtlı bilgi için bkz., es-Sa'd, 1995, C. 1, ss. 330-399.

⁵⁷ bkz. Muharrem Çöllü, *Muhtasar Arapça Dil Bilgisi*, 2. Baskı, Yasin Yayınevi, Ankara Dizgi Evi, Ankara, 2012, s. 111.

⁵⁸ Uralgirary, 1986, s. 10.

⁵⁹ Sevinç, 2013, s. 17.

⁶⁰ el-Meylanî, 2017, s. 317.

evveline “أ, ي, ن, ت” harflerinden biri gelip geniş zamana delâlet eden ve kendi başına bir mânası olan sözcüklerdir.⁶¹

Fiilin bazı özellikleri şunlardır:⁶²

- Başına “فَدَّ, سَ, سَوَّفَ, لَمَّ, لَمَّا, أَلَّنَ” emir lââm’ı (ل) ve nehiy lâ’sı (لا) gelmesi
- Mâzi fiilin sonuna müenneslik alameti olan *sâkin tâi’t-te’nîs*’in bitişmesi (zira müteharrîk/harekeli olan tâi’t-te’nîs isme mahsustur.) ve *tâi’l-fâil*’in bitişmesi
- Sonuna şeddeli veya şeddesiz olarak *te’kîd nûnu*’nun bitişmesi
- Mâzi fiilin sonuna fâ’il zamirinin bitişmesi
- Muhataba yâ*’sının bitişmesi

Arapçada, emir fiilleri de gelecek zaman (istikbal) bildiren fiiller grubundan sayılmaktadır.

Herhangi bir zamana bağlı olmaksızın eylem mânası ifade eden kelimeler fiil sayılmaz. Türkçede olduğu gibi, bu tür kelimelere mastar denir ve mastarlar isim türüne bağlıdır.⁶³

1.3.2.1.1.3. Harf “الحرف”

Kendi başına kullanıldıklarında bir mânâ ifade etmeyen ancak isim veya fiil ile beraber kullanıldıklarında bir mânâ ifade eden (tamlanan) kelimelerdir.⁶⁴ Harfler fiil ve isim alâmetlerinden hiçbirini kabul etmezler.⁶⁵

Kelimenin kısımlarından olan isim ve fiil kendi içinde bir mânâ ifade eder. Örneğin “كتاب” ismi ile “كتب” fiili sarf açısından bir göstergeye delâlet eder. Aynı zamanda “كتب” fiili zaman-ı mâzi’de gerçekleştirilen bir “yazma” eylemini ifade eder. Dolayısıyla sarf açısından bakıldığında isim ve fiilin temel işlevi, dilin yapı taşlarını oluşturmak ve kendi içinde bir nesneye ve olguya delâlet etmektir. Harfte ise sarf açısından bakıldığında bu özellik olmayıp, harfin kendine has bir mânası

⁶¹ el-Meylanî, 2017, s. 318.

⁶² İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik.*, 1761, C. 1, ss. 22-24.; Sevinç, 2013, s. 18. (Fiilin alametleri hususunda tafsilâtlı bilgi için bkz. İbni. Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbni Mâlik*, 761, C. 1, ss. 22-24.)

⁶³ Temiz vd., 2010, s. 19.

⁶⁴ Sevinç, 2013, s. 18.; el-Meylanî, 2017, s. 80.

⁶⁵ Abdu’l-Kerîm Muhammed es-Sa’d, *el-Hâşiyetü’l-‘Asriyye ‘alâ Şerh-i Şuzûri ez-Zehebi*, Birinci Baskı, Dâru’ş-Şevvâf, Beyrût, 1995, C. 1, s. 59.

olmadığı gibi fonksiyonel bir değeri de yoktur. Ancak nahiv açısından bakıldığında harfler muayyen bir mânaya ve işleve sahip olmaktadır.⁶⁶

Arapçada harfler iki kısma ayrılır:

a) Mâna Harfleri: Tek başlarına tam bir mâna ifade etmeyen, ancak cümle kuruluşunda yer alarak cümleye farklı mânalar katan harflerdir. Bu harfler yalnızca cümle içerisinde bulununca bir mânaları olur. Harf-i cer'ler, 'atıf harfleri, istifhâm harfleri vd. gibi.⁶⁷

Mâna harfleri 31 nev'idir: Nefî, cevâb, tefsîr, şart, tahsîs, 'arz, tenbiyye, mastar, istikbal, tevkîd, temennî, teraccî, istifhâm, teşbîh, sıla, ta'lîl, red, taleb, sekt harfî ve diğer harfler.⁶⁸

b) Binâ Harfleri: Bizzat kelimenin bünyesinde bulunan harflerdir.⁶⁹ Kelime yapımında kullanılırlar ve *elif* harfinden *yâ* harfine kadar *Elif Bâ'yı* oluşturan harflerdir.⁷⁰

Arap alfabesi 28 harften oluşur. Bunların 25'i sessiz ve 3'ü (ا , و ve ى olmak üzere) sesli harflerdir. Sesliler, sessizlerin sonlarına bitiştilerle evvellerindeki sessiz harfleri çekerek okuturlar.⁷¹

Kelimenin üç kısmından birini teşkil eden harften maksat, kelimeyi oluşturan alfabe harfleri değil, ismin veya fiilin mânasını tamamlayan mâna harfleri denilen kelimelerdir.⁷²

1.3.2.1.2. Cümle “الجملة”

Duygu, düşünce, oluş ve istekleri ifade eden söz dizimlerine *cümle* denir.⁷³

İsim, fiil ve harf gibi kelimelerden meydana gelen bir söz anlamlı ise buna *mu'fid (anlamlı) cümle* (الْجُمْلَةُ الْمُفِيدَةُ) denir. Dinleyene bilgi veren anlamlı cümle, en az iki kelimedenden oluşur, ancak kelime sayısı ifade edilmek istenen maksada göre ikiden fazla da olabilir.⁷⁴

⁶⁶ Mehmet Ali Şimşek, “Arap Dilinde Zâid Edatların İletişim Değeri –Kur’ân-ı Kerîm Örneği–”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 2, 2001, ss. 3-4.

⁶⁷ Temiz vd., 2010, s.20.; eş-Şeyh Mustafa el-Galâyyînî, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, Mektebetü’l-Asriyye, Beyrût, 1994, C. 3, s. 253.

⁶⁸ bkz. el-Galâyyînî, 1994, C. 3, ss. 253-272.

⁶⁹ el-Galâyyînî, 1994, C. 3, s. 253.

⁷⁰ Bilal Temiz, Vecihi Uzunoğlu, Cüneyt Eren, *Adım Adım Arapça 3 Ta’limu’l-Arabiyye ale’l Merâhil Nahiv*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 20.

⁷¹ Uralgirary, 1986, s. 1.

⁷² Sevinç, 2013, s. 18.

⁷³ Şeyh Mustafa Muhammed Ârafa ed-Dusûkî, *Haşiyetü Dusûkî alâ Muğni’l-Lebib*, Dâr-ı Kutûbi’l-İlmiyye, Beyrût/Lübnan, 2000, C. 2, s. 385.

⁷⁴ Sevinç, 2013, s. 19.

Mufid olan cümleler *kelâm* olarak isimlendirilir. Mufid ile kastolunan mâna, üzerine sukut edilmesi güzel ve uygun olandır.⁷⁵

İki veya daha çok kelimededen meydana gelen her söz mufid cümle olmayabilir. Mufid olabilmesi için bir cümlede aralarında isnâd (yükleme) yapılabilecek en az iki isim veya bir isim ve bir fiil bulunması gerekir.⁷⁶

Müsned ise kendisi üzerine hükümlenen varlığa denir. Müsned ve müsnedun ileyhten oluşan terkîbe *müsned cümle* veya *isnâd terkîbi* denir.⁷⁷

Arap dilinde kelâm ile cümle, müterâdif (aynı anlamlı) oldukları söylemi meşhur olsa da bu bilgi sahih bir bilgi olarak nitelendirilemez.⁷⁸ Kelâm, kendi zâtında yeterli bir mâna ifade eden anlamlı cümledir. Eğer cümle kendi zâtında yeterli bir mâna ifade etmezse kelâm olarak isimlendirilemez. Mesela “*إِنْ تَجْتَهِدْ فِي عَمَلِكَ*” şart cümlesi nâkıs bir ifâdedir, çünkü şartın cevabı mezkûr ve ma'lûm (belli) değildir. Bu sebeple bu cümle kelâm olarak isimlendirilemez. “*إِنْ تَجْتَهِدْ فِي عَمَلِكَ تَنْجُحْ*” cümlesi ise cevabı zikredildiği için kelâm olarak isimlendirilir.⁷⁹ Kelâm, muhatabı tam olarak mutmain eder. Cümlede ise böyle bir durum yoktur. Bu nedenle şart ifade eden söz dizimlerine cümle denilmesine rağmen kelâm denilemez.⁸⁰ Sonuç olarak denilebilir ki; Cümle kelâmdan daha umumdur, bütün kelâmlar cümledir ama bütün cümleler kelâm değildir.⁸¹

1.3.2.1.2.1. Cümle Çeşitleri “أنواع الجملة”

1.3.2.1.2.1.1. İsim Cümlesi “الجملة الإسمية”

Mübtedâ denilen bir isim ve bu ismi açıklayan, onu tamamlayan yüklem durumundaki *haber* terkîbinden meydana gelir. Arap dilinde isim ile başlayan cümlelere *isim cümlesi* denilir.⁸²

Bir cümlede ilk unsur isim ise, o cümle isim cümlesi olarak isimlendirilir. “İlk unsur”dan maksat müsned ve müsnedun ileyh olan kelimedir.⁸³

⁷⁵ Şeyh, Hâlit b. Abdullah el-Ezherî, *Mûsilu't-Tullâbi ilâ Kavâ'idu'l-Î'râb*, Birinci Baskı, Mektebet-ü ibn. Atiyye, Dimeşk-Sûriye, 1996, s. 27.

⁷⁶ Sevinç, 2013, s. 19.

⁷⁷ eş-Şeyh Mustafa el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrût, 1994, C. 1, s. 13.

⁷⁸ Ali Akbulut, *Belâgat-ı Müyessera Me'ânî Beyân Bedî*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2018, s. 23.

⁷⁹ Ahmed b. Muhammed es-Sivasi, *Hallu'l-Meâkid Şerhu'l-Kavâ'id*, Şefkat Yayıncılık, İstanbul, 1433, s. 31.; el-Galâyînî, 1994, C. 1, s. 14.

⁸⁰ Akbulut, 2013, s. 20.

⁸¹ el-Ezherî, 1996, s. 27.

⁸² es-Sivasi, 1433, s. 31.

⁸³ Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûti, *Hem'u'l-Hevâmi' fî Şerh-i Cem'i'l Cevâmi'*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1998, C. 1, s. 50.

Genel olarak fiil ile başlayan cümlelere fiil cümlesi, isim ile başlayan cümlelere isim cümlesi denir.

Cümleler, müsned ve müsnedun ileyh olmak üzere iki temel unsurdan meydana gelir. İsim cümlesinde müsnedun ileyh, mübtedâdır; müsned ise haberdır. Fiil cümlesinde ise müsnedun ileyh, fâ'il; müsned, fiildir. Bu iki temel unsur dışında kalanlar cümleyi tamamlayan unsurlar olarak kabul edilmektedir.⁸⁴

1.3.2.1.2.1.2. Fiil Cümlesi “الجملة الفعلية”

Fiil ile başlayan cümleye *fiil cümlesi* denir.⁸⁵ Bu fiilin mahzûf (hazfolunmuş) veya mezkûr (zikredilmiş) olması durumu değiştirmez.⁸⁶

Fiil cümlesinin, fiil ve fâ'il olmak üzere iki temel unsuru vardır. İlk unsurdan maksat müsned veya müsnedun ileyh olan ilk kelimedir.⁸⁷

1.3.2.1.2.1.3. Şibhu'l-Cümle “شبه الجملة”

İbni Hişâm isim ve fiil cümlesine zarf cümlesini de ekleyerek cümleyi üç kısma ayırmıştır.⁸⁸

Müte'allakı cümlede bulunmayan zarf veya harf-i cer'li isimlere *şibhu'l-cümle/zarf cümlesi* denir.⁸⁹

Şibhu'l-cümle (cümleye benzeyen) ikiye ayrılır:

- a) Başında harf-i cer bulunan isim (câr-mecrûr): “فِي الْمَنْزِلِ” “Evde” gibi.
- b) İsim tamlaması şeklindeki zarf terkîbi: “فَوْقَ الشَّجَرَةِ” “Ağacın üzerinde” gibi.

Kendi başına kullanıldığında tâm bir mânası olmayan şibhu'l-cümle, ancak cümle içerisinde kullanıldığında cümleyi tamamlar ve bir mâna ifade eder.⁹⁰

1.3.2.1.2.1.4. Şart Cümlesi “الجملة الشرطية”

İçerisinde veya başında şart edatı bulunan cümleye *şart cümlesi* denir.⁹¹ Şart cümlesinde şart cümlesi ve cevap cümlesi olmak üzere iki cümle bulunur. Bu şart ve cevap cümlesinden oluşan iki cümle şart edatı ile bağlanarak tek cümle durumuna gelir.

⁸⁴ Mustafa Emin Ali el-Cârim, *el-Belâgâtu'l-Vâdiha*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 2007, s. 118.

⁸⁵ el-Ezherî, 1996, s. 32.; es-Suyûti, 1998, s. 50.

⁸⁶ Bu fiil; mâzi, muzâri, emir; mutasarrıf, gayrı murasarrıf (câmid); nâkıs, tâm; ma'lûm, meçhûl olsa da durum müsâvîdir. Her durumda *fiil cümlesi* olarak isimlendirilir. (el-Ezherî, 1996, s. 32.)

⁸⁷ es-Suyûti, 1998, s. 50.

⁸⁸ el-Ezherî, 1996, s. 31.

⁸⁹ es-Suyûti, 1998, s. 50.

⁹⁰ Sevinç, 2013, s. 21.

⁹¹ es-Suyûti, 1998, s. 50.

1.3.2.1.2.1.5. Cümle-i Suğrâ ve Cümle-i Kübrâ “الجملة الصغرى والجملة الكبرى”

Cümleler nitelik bakımından cümle-i suğrâ ve cümle-i kübrâ olarak iki kısma ayrılır.⁹²

a) Cümle-i Kübrâ: Haberi cümle olan isim cümlesidir. “زَيْدٌ قَامَ أَبُوهُ” (Zeyd’in babası ayağa kalktı.) Bu cümlede “زَيْدٌ” kelimesi mübtedâ, “قَامَ أَبُوهُ” cümlesi ise mübtedânın haberidir.

b) Cümle-i Suğrâ: Mübtedâyaya haber olan cümledir. “زَيْدٌ قَامَ أَبُوهُ” cümlesindeki “قَامَ أَبُوهُ” fiil cümlesi cümle-i suğrâ’dır.

1.3.2.1.2.1.6. İnşâ’î ve İhbârî Cümle “الجملة الإنشائية والجملة الخبرية”

Mânaları dikkate alınarak cümleler inşâ’î ve ihbârî olarak iki kısma ayrılır.⁹³

a) İnşâ’î Cümle: Cümleyi söyleyen şahsa “Bu sözünde sıdk üzeresin (doğrusun) veya kizb üzeresin (yalancısın)” diye söylenilemeyen cümleye *inşâ’î cümle* denir.⁹⁴ İnşâ’î cümle bir yargı, bir haber bildirmez, mânasında sıdk ve kizb ihtimali yoktur.⁹⁵

b) İhbârî Cümle: Cümleyi söyleyen şahsa “Bu sözünde sıdk üzeresin veya kizb üzeresin” diye söyleyebileceğimiz cümleye *ihbârî cümle* denir. İhbârî cümle; hüküm, yargı bildiren, mânasında sıdk ve kizb ihtimali olan cümledir.⁹⁶

1.3.2.1.3. Âmil, Ma‘mûl ve İ‘râb “العامل والمعمول والإعراب”

İ‘râbı kelime üzerine câri kılabilme için toplam yüz kısım olan âmil, ma‘mûl ve i‘râb bilinmelidir. Âmil altmış kısım, ma‘mûl otuz kısım, i‘râb ise on kısım olarak gruplandırılır.⁹⁷

1.3.2.1.3.1. Âmil ve Kısımları “العامل وأقسامه”

Âmil lügatta; amel eden, iş yapan mânasına gelir. İstılahta ki mânası ise bir vasıta sebebiyle kelimenin sonunun i‘râbdan mahsus bir vecih üzere olmasını gerektiren kelimedir.⁹⁸

Âmil fertleri itibariyle lafzî ve ma‘nevî olmak üzere iki kısma ayrılır.

⁹² bkz. el-Ezherî, 1996, s. 36.

⁹³ es-Suyûti, 1998, s. 51.; Hüseyin Hıfzî, *Soru ve Cevaplı Osmanlıca Küçük Emsile*, Yasin Yayinevi, İstanbul, ty., s. 6.

⁹⁴ el-Cârim, 2007, s. 187.

⁹⁵ Hıfzî, *Soru ve Cevaplı Osmanlıca Küçük Emsile*, ty., s. 7.

⁹⁶ el-Cârim, 2007, s. 187.; Hıfzî, ty., s. 7.

⁹⁷ Muhammed b. Pir Ali, *Avâmil*, el-Mektebetü’l-Hanefiyye, İstanbul, ty., s. 2.

⁹⁸ Mikail Adıgüzel, *Avâmil Mevhûmu ve İ‘râbı*, Yasin Yayinevi, İstanbul, 2004, s. 40.

Lafzî âmil lafza mensup olup, lisan ile zikredilir. Lafzî âmil de semâî ve kıyâsî olmak üzere iki kısma ayrılır.

Semâî âmillerin amel etmesi hususunda küllî bir kaide yoktur, Araplardan işitildiği vecih üzere amel ederler.⁹⁹

Semâî âmiller istikrâ ile 49 adet olup beş nev‘idir.¹⁰⁰

1. Harf-i cer’ler (20 adet)
2. İsmi nasb haberi ref‘ edenler (8 adet)
3. İsmi ref‘ haberi nasb edenler (2 adet)
4. Fiili muzâriyi nasb edenler (4 adet)
5. Fiili muzâriyi cezm edenler (15 adet)

Kıyâsî âmil, amel etmesinde küllî bir kaidenin zikredilmesi mümkündür.

Kıyâsî âmiller istikrâ ile dokuz nev‘idir: Fiil, ismi fâ‘il, ismi mef‘ûl, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafzîl, mastar, ism-i muzâf, ism-i mübhem-i tâm ve mânâyı fiil.¹⁰¹

Ma‘nevî âmil kendisi için lisandan bir pay olmayıp, kalp ile bilinen bir mânaya mensuptur.

Ma‘nevî âmil iki kısma ayrılır: Mübtedâ haberi ref‘ eden ve fiili muzâriyi ref‘ eden.¹⁰²

1.3.2.1.3.2. Ma‘mûl ve Kısımları “المعمول وأقسامه”

Bir mâna için konulmuş lafızlar bir terkîbde bulunmadıkları zaman âmil olamadıkları gibi ma‘mûl de olamazlar. Şayet bu lafızlar bir terkîbde bulunurlarsa ma‘mûl olurlar.¹⁰³

Cümlede bulunan lafızlar üç kısma ayrılır:¹⁰⁴

1. Asla ma‘mûl olmayanlar: Bu da kendi arasında iki kısımır:

a) Harfler: Harfler mutlak olarak ma‘mûl olmazlar.

b) Lamsız emir (Basralılara göre): Çünkü lamsız olan emirde muzâraat harfi hazf olununca, fiili muzâri ismi fâ‘ile benzemekten uzaklaştı ve böylece aslına döndü. O asıl da mebnî olmaktır. Yani hiç ma‘mûl olmamaktır. Zira

⁹⁹ eş-Şerîf Curcânî ve Muhammed el-Birgivî, *Şurûhu’l-Avâmil*, Birinci Baskı, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût, 2010, s. 337.

¹⁰⁰ Adıgüzel, 2004, s. 42.

¹⁰¹ eş-Şerîf Curcânî ve el-Birgivî, 2010, ss. 353-358.

¹⁰² eş-Şerîf Curcânî ve el-Birgivî, 2010, s. 359.

¹⁰³ Mikail Adıgüzel, *İzhar Me’fumu ve İ’râbı*, Yasin Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 303.

¹⁰⁴ Muhammed b. Pir Ali el-Birgivî, *el-İzhâr*, el-Mektebetü’l-Hanefiyye, İstanbul, ty.. s. 32.

muzâri, muzâraat harfi sebebiyle ism-i fâ'il'e benzeyip i'râb almaktaydı. Kûfelilere göre ise lamsız olan emir mu'rebdir, mukadder bir lâm ile cezm olunmuştur.

2. Sürekli ma'mûl olanlar: İsimler ve muzâri fiiller daima ma'mûl olurlar.

a) İsimler: İsimler mutlak olarak ma'mûl olurlar. Bundan dolayı (her ne kadar nahivcilerin bazıları "isim fiiller fiil mânasında olmaları hasebiyle isim fiiller için i'râbdan bir mahal yoktur" deseler de) isim fiiller üzerine, "*fâ'illeri haber yerinde kâim olan mübtedâ olmak üzere mahallen merfû'durlar veya mef'ûl-u mutlak olmak üzere mahallen mensûbdurlar*" diye hükmolundu.¹⁰⁵

b) Muzâri fiil: ismi fâ'ile lafzen, ma'nen ve kullanım bakımından benzediği için daima ma'mûl olma hakkını kesbetmiştir.¹⁰⁶

3. Sürekli ma'mûl olanların yerinde kâim olanlar: Bazı lafızlar vardır ki kendisinde asıl olan ma'mûl olmamasıdır ancak bir ismin veya muzârinin yerinde kâim olmakla ma'mûl olurlar. Bu çeşit ma'mûller ise iki kısımdır:

a) Mâzi fiil: Mastar için olan "أَنْ" lafzından sonra geldiğinde, onun mahallinin üzerine nasb ile hükmolunur (mahallen mensûb olur). Cezmediciden sonra şart olarak ya da ceza olarak geldiği zaman, mahallinin üzerine cezm ile hükmolunur (mahallen meczûm olur). Nasb ile veya cezm ile hükmolunmasının sebebi ma'tûf tarafında i'râb zâhir olduğu içindir.

Örnek:

أَعْجَبَنِي أَنْ ضَرَبْتَ وَتَقْتُلُ

أَنْ ضَرَبْتَ وَتَقْتُلُ ضَرْبُكَ وَأَقْتُلُ

Mâzi fiil bu iki kısmın dışında ma'mûl olmaz.

b) Cümle: Şayet cümle ile cümlenin lafzı murad edilirse, o takdirde cümlenin lafzı için i'râbdan ayrılık yoktur. Lafzı murad edilen cümle, ma'mûl olur. Çünkü cümlenin lafzı, müfred isim hükmündedir. Müfred isimler ise daima ma'mûl olur. Bundan dolayı müfred ismin geldiği her bir yerde cümlenin gelmesi câiz olur. Lafzı murad edilen cümle; mübtedâ, fâ'il, nâibi fâ'il veya bunun gayrisi olarak bulunabilir.¹⁰⁷

Örnek:

زَيْدٌ قَاءٌ جُمْلَةٌ اسْمِيَّةٌ

¹⁰⁵ el-Birgivî, ty., s. 33.

¹⁰⁶ el-Birgivî, ty., s. 34.

¹⁰⁷ el-Birgivî, ty., s. 34.

Bu terkîbdeki “زَيْدٌ قَائِمٌ” lafzı gibi, yani “زَيْدٌ قَائِمٌ” lafzı isim cümlesidir” mânasındadır.

Şayet bu cümle ile “أَنَّ” vasıtasıyla veya mastariyet için olan “مَا , أَنْ” vasıtasıyla mastar mânası murad edilirse, i’râbın gerekli olması hususunda i’râbdan mahalli olan cümleler gibidir.¹⁰⁸

“بَلَّغْنِي أَنَّكَ قَائِمٌ” cümlesindeki “أَنَّكَ قَائِمٌ” cümlesi gibi. Bu cümle “قِيَامُكَ” takdîrindedir.

Kısaca cümle müfred te’vîlinde olan ve müfred te’vîlinde olmayan olmak üzere iki kısımdır. Müfred te’vîlinde olan cümle daima i’râb alır. Müfred te’vîlinde olmayan cümleler ise sadece haber, mef’ûl, hâl, tâbi’ ma’mûl ve cezmedicinin şartı olarak geldiklerinde i’râb alır.¹⁰⁹

Ma’mûl iki nev’i üzeredir:

- Asıl ma’mûl
- Tâbi’ ma’mûl

1. Asıl ma’mûl dört nev’i üzeredir:¹¹⁰

- Ma’mûl-u merfû’: Dokuz kısma ayrılır.
- Ma’mûl-u mensûb: On üç kısma ayrılır.
- Ma’mûl-u mecrûr: İki kısma ayrılır.
- Ma’mûl-u meczûm: Bir tanedir.

Tâbi’ ma’mûl ise; sıfat, ma’tûf (harfle ‘atf), te’kîd, bedel ve ‘atfu’l-beyân olmak üzere beş kısımdır.¹¹¹

1.3.2.1.3.3. İ’râb ve Kısımları “الإعراب وأقسامه”

İ’râb, âmilin çelbetmesiyle (etkisiyle) oluşan, kelimenin sonundaki zâhir veya mukadder bir eserdir (iz/etkidir).¹¹²

İbni Habbâz’a göre i’râb mâna bakımından mebnîliğin zıddıdır.

İ’râbın hakikati, âmilin değişmesi sebebiyle kelimenin sonunun değişmesidir. Mebnîliğin hakikati ise, âmil değişse bile kelimenin sonunun bir sûret üzere sabit kalmasıdır.¹¹³

¹⁰⁸ el-Birgivî, ty., s. 35.

¹⁰⁹ bkz. el-Birgivî, ty., s. 36.

¹¹⁰ el-Birgivî, ty., ss. 35-36.

¹¹¹ el-Birgivî, ty., s. 57.; Ahmet bin Hüseyin el-Habbâz, *Tevcihu’l-Lem’a*, Birinci baskı, Dâru’s-Selâm, Kâhire, 2002, s. 255.

¹¹² İmâm Ebû Muhammed Abdullah Cemaleddîn b.Yûsuf İbni Ahmed b. Abdullah b. Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik ilâ Elfiyyetü İbnu Mâlik*, Dâru’l-Fikr, Beyrût-Lübnân, 761, C. 1, s. 39.

¹¹³ el-Habbâz, 2002, s. 67.

İ'râb için mütedâhil (birbiriyle bağlantılı) olan dört kısım vardır.¹¹⁴

- Zât hasebiyle i'râb: Hareke, harf ve hazf olmak üzere üç olmak üzere icmâlen üç kısımdır.
- Mahal hasebiyle i'râb: Hareke-i mahza, hurûf-u mahza, hareke-i me'al hazf ve hurûf-u me'al hazf olmak üzere icmâlen dört kısımdır.
- Sıfat hasebiyle i'râb: Lafzî, takdîrî ve mahallî olmak üzere üç kısımdır.
- Nev'i hasebiyle i'râb: Ref', nasb, cezm ve cer olmak üzere dört kısımdır.

Nasb ve ref'; isim ve fiillerde müşterektir. Cer isme mahsustur, fiile dahil olmaz. Cezm ise fiile mahsustur, isme dahil olmaz.¹¹⁵

1.3.2.1.3.3.1. Lafzî, Takdîrî ve Mahallî İ'râb “ إعراب اللفظ والتقدير والمحلّي ”

Lafızda zâhir olan i'râba lafzî i'râb denir.

Takdîrî i'râb, lafızda zâhir olmayıp bilakis bir maniden ötürü lafzın sonunda takdîr edilen i'râbdır.

Takdîrî i'râb ve lafzî i'râb ancak mu'reb/mutemekkin lafızda olur. İ'râb kelimenin sonunda zâhir olmazsa, takdîr de edilmezse bu durumda i'râb mahallî olur.¹¹⁶

Âhirinde *elif* olan kelimeler ve *mütেকkellim yâ*'sına izâfe edilen kelimeler ref', nasb ve cer hallerinde takdîrî i'râb alır. Menkûs (nâkıs) kelimeler ise sadece ref' ve cer halinde takdîrî i'râb alıp, nasb halinde lafzî i'râb alır. Menkûs kelimelerde *yâ* üzerine zamme ve esre ağır geldiği için menkûs kelimeler takdîrî i'râb alır.¹¹⁷

1.3.2.1.3.3.2. Mu'reb Kelimelerin İ'râbı “ إعراب المعربین ”

İsimler i'râb almak ve almamak cihetinden *mu'reb* ve *mebnî* olarak iki kısma ayrılır. Mu'reb, sonundaki harekesi ve sükûnu âmilin etkisiyle olan lafızdır. Mebnî ise harekesi ve sükûnu âmilin etkisiyle olmayan lafızdır.¹¹⁸ Mu'reb isimler *mutemekkin*, mebnî isimler ise *gayri mütetekkin* olarak isimlendirilir. İsimlerde

¹¹⁴ el-Birgivî, ty., s. 63.

¹¹⁵ el-Habbâz, 2002, s. 67.

¹¹⁶ el-Birgivî, ty., s. 70.

¹¹⁷ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 121.

¹¹⁸ İbn Hişâm, 761, C. 1, s. 29.

asıl olan mu‘reb olmalarıdır, mebnî olmak ise isimler için fer‘î bir durumdur.¹¹⁹ İsimler harfe benzedikleri zaman mebnî olurlar.¹²⁰

1.3.2.1.3.3.3. Müfred Munsarif İsmi İ‘râbı “إعراب الإسم المفرد المنصرف”

Müfred munsarif isimlerin i‘râbı; ref‘ hali zamme ile, nasb hali fetha ile, cer hali ise esre iledir. Bu kelimeler üç hareke ile i‘râb alır, çünkü mu‘reb kelimelerde, harekeyle i‘râb almalarına mani olacak bir durum olmadığında i‘râb da asıl olan hareketlerle i‘râb alınmasıdır.¹²¹

1.3.2.1.3.3.4. Cemi Mükesser Munsarif İsmi İ‘râbı “إعراب الجمع المكسر المنصرف”

Cemi mükesser munsarif isimlerin i‘râbı ref‘ hali zamme ile, nasb hali fetha ile, cer hali ise esre iledir.

1.3.2.1.3.3.5. Gayri Munsarif İsmi İ‘râbı “إعراب غير المنصرف”

Tüm gayri munsarif isimlerin ref‘ hali zammeyle; nasb ve cer hali ise fetha iledir. Gayri munsarif isimler¹²² kendilerinde iki illet bulunması hasebiyle fiile benzediklerinden esre ile i‘râb almazlar.¹²³ Zira fiiller esre ile i‘râb almaz.

1.3.2.1.3.3.6. Cemi Müennes Sâlimin İ‘râbı “إعراب الجمع المؤنث السالم”

Cemi müennes sâlimin ref‘ hali zamme ile, nasb hali ve cer hali kesre iledir.¹²⁴

1.3.2.1.3.3.7. Esmâ-i Sitte'nin İ‘râbı “إعراب الأسماء الستة”

Esmâ-i sitte (altı isim) musağğar (taskırlanmış) ve mukebbber (tensiye, cemi) olmamaları şartıyla mütekellim *yâ*'sından gayrısına izâfe edildiklerinde ref‘ halinde *vâv*, nasb halinde *elif*, cer halinde *yâ* ile i‘râb alır.¹²⁵

Esmâ-i sitte (altı isim) şunlardır:¹²⁶

أخوك وَأبوك وحموك وذو مال وفوك وهنوك

¹¹⁹ İbn Hişâm, 761, C. 1, s. 29.

¹²⁰ İsimlerin harflere benzeme nev‘ileri hususunda tafsilâtı bilgi için bkz. İbn Hişâm 761, C. 1, ss. 29-32.

¹²¹ Adıgüzel, 2004, s. 341.

¹²² bkz. Gayri munsarif isimler için geniş tafsilât (Ebü'l-Fidâ, 2004, ss. 122-133.)

¹²³ el-Melik el-Müeyyed İmadi'd-dînî Ebü'l-Fidâ İsmail bin Efdal Ali el-Eyyûbî, Kitâbu'l-Kennâş fi Fennâ'n-Nahvi, ve's-Sarfî, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 2004, C. 1, s. 119.

¹²⁴ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 119.

¹²⁵ Ebü'l-Fidâ, 2004, ss. 120-121.; Muhammed bin Pir Ali el-Birgivi, *İzhâr*, 1320, s. 161.; Esmâ-i Sitte hususunda tafsilâtı bilgi için bkz. İbn Hişâm, 761, C. 1, ss. 39-49.

¹²⁶ Esmâ-i sitte hakkında tafsilâtı bilgi için bkz. es-Sa'd, 1995, C. 1, ss. 92-108.

1.3.2.1.3.3.8. Cemi Müzekker Sâlimin İ‘râbı “إعراب الجمع المذكر السالم”

Cemi müzekker sâlimin ve cemi müzekker sâlime mülhak olan lafızların¹²⁷ i‘râbı ise ref‘ hali *zamme* ile, nasb ve cer hali *yâ* ile dir.¹²⁸ “عشرين” ve kardeşlerinin, “أولو” kelimesinin i‘râbı da aynı şekildedir.¹²⁹

1.3.2.1.3.3.9. Tesniyenin İ‘râbı “إعراب التثنية”

Tesniye ve tesniyeye mülhak olan lafızların¹³⁰ ref‘ hali *elif* ile, nasb ve cer halleri ise *yâ* ile dir.¹³¹

1.3.2.1.3.3.10. Ef‘âl-i Hamse’nin İ‘râbı “إعراب الأفعال الخمسة”

Kendine tensiye elif’i, cemi vâv’ı veya muhataba *yâ*’sı bitişen muzâri fiillere *ef‘âl-i hamse (beş fil)* denir. Ef‘âl-i hamse’nin ref‘ hali *nûn*’un¹³² sabit kalmasıyla, nasb ve cezm hali ise *nûn*’un hazfıyladır.¹³³

¹²⁷ Cemi müzekker sâlime mülhak olan lafızlara ait geniş tafsilât için bkz., es-Sa‘d, 1995, C. 1, ss. 150-164.; İbn Hişâm, 761, C. 1, ss. 51-64.

¹²⁸ es-Sa‘d, 1995, C. 1, s. 141.

¹²⁹ Adıgüzel, 2004, s. 359.

¹³⁰ Tesniyeye mülhak olan lafızlara ait geniş tafsilât için bkz., es-Sa‘d, 1995, C. 1, ss. 131-141.

¹³¹ es-Sa‘d, 1995, C. 1, s. 109.; Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 121. ; İbn Hişâm, 761, C. 1, s. 50.

¹³² “Nûn” ile kastolunan tensiye nûnu, cemi nûnu ve müfred muhtaba nûnudur.

¹³³ İbn Hişâm, 761, C. 1, s. 74.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MECRÛRÂT (MECRÛR İSİMLER) “المجرورات”

Mecrûrât, ma‘mûl-u bi’l-asâle’nin dört kısmından biridir.

Mecrûr isimler, cer harfi ile mecrûr olarak, muzâfun ileyh olarak veya mecrûr isme tâbi‘ olarak gelip ve buna işaret olarak sonuna *cer* alâmeti denilen i‘râb alâmetlerinden birini alan kelimelerdir. Mesela; “مَرَرْتُ بِعَلِيٍّ” cümlesinde “بِعَلِيٍّ” kelimesine cer harfi dahil olduğu için mecrûrdur, yani cer halindedir, cer alâmeti de kesredir.

Mecrûrât, bazı kaynaklarda üç kısma,¹³⁴ bazı kaynaklarda iki kısma¹³⁵ ayrılarak incelenmiştir. Curcânî, ma‘mûl-u bi’l-asâle’den olan mecrûrâtın sahih görüşe göre istikrâ ile iki kısım olduğunu ifade eder.¹³⁶ Bu çalışmada mecrûrât üç kısımda ele alınarak incelenecektir.

Mecrûr isimler ve bunlarda kullanılan cer alâmetleri; *kesre*, *fetha* ve *yâ* olmak üzere üç kısımdır.

İsimler üç durumda mecrûr olurlar.¹³⁷

1. Harf-i cer ile mecrûr olan isim
2. İzâfet ile mecrûr olan isim (muzâfun ileyh)
3. Mecrûr isme tâbi‘ olanlar
 - Sıfat
 - Te’kîd
 - ‘Atfu’l- Beyân
 - Bedel
 - Atf-ı Nesâk

Şunu da belirtmek gerekir ki; asıl mecrûrlar cer harfi ile mecrûr olan ve izâfetle mecrûr olandır. Diğerleri ise tâbi‘ olmakla mecrûrdur.¹³⁸

¹³⁴ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 167.; Sevinç, 2013, s. 278.

¹³⁵ eş-Şerîf Curcânî, *Şurûhu’l-Avamil*, Dâru’l-Kutûbi’l-İlmiyye, Beyrût-Lübnan, 2010, s. 277.; Curcânî ve el-Birgivi, 2010, s. 277.; Ebû'l-Fidâ, 2004, s. 213.; Allâme Ahmed b. Hüseyin el-Habbâz, *Tevcihu’l-Lem’a (Şerh-u Kitâbu’l-Lem’a li Ebi’l-Fâtih ibni Cinni)*, Birinci Baskı, Dâru’s-Selâm, Kâhire-Mısır, 2002, s. 227.

¹³⁶ Curcânî ve el-Birgivi, 2010, s. 277.

¹³⁷ Galâyînî, 1994, C. 3, s.167.; Sevinç, 2013, s. 278.

¹³⁸ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf Nahiv Edatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 371.

Harf-i cer ile mecrûr olan isim mecrûrâtta asıl olduğu için¹³⁹ önce harf-i cer'le mecrûr olan izah edilecektir. Zira harf-i cer'le mecrûr olan isimde takdîrî değil hakîkî bir harf-i cer vardır.

2.1. HARF-İ CER İLE MECRÛR OLAN “المجرور بحرف الجرّ”

Evvelinde cer harflerinden biri bulunan isimdir. Cer harfleri ise yalnızca isme dahil olan ve ismi evvelindeki fiile, şibhu'l-fiil'e (fiilden türeyen isme) veya fiil mânasındaki isim fiile bağlayan harflerdir.

İçinde harf-i cer olan bir cümlede üç unsur bulunur:

- Mute'allak: Harf-i cer'in bağlandığı fiil veya bu mânadaki şibhu'l-fiil (fiilimsi) veya isim fiildir. Mute'allak genelde harf-i cer'den önce gelir.
- Harf-i cer
- Mecrûr: Harf-i cer'den sonra gelen isimdir. Mecrûr her zaman harf-i cer'den sonra gelir. Harf-i cer ve mecrûra kısaca *câr-mecrûr* denir. Örneğin; “خَرَجْتُ مِنَ الْمَنْزِلِ” cümlesindeki “الْمَنْزِلِ” mecrûr, “خَرَجْتُ” ise mute'allaktır.

Harf-i cer'den sonra gelen isim, müfred ve cemi müennes sâlim ise *kesre*, gayr-i munsarif ise *fetha*, tesniye, cemi müzekker sâlim ve esmâ-i sitte'den biri ise *yâ* harfi ile mecrûr olur.¹⁴⁰

Cer harfleri isimlere mahsus olduklarından âmil olmaları ve cer ameli etmeleri vâcip olmuştur. Çünkü isimlerdeki i'râb ya *ref* ya *nasb* ya da *cer* ile olur. Mübtedâ ve fâ'il ref, mef'ûl nasb olunca geriye cer kaldı. Bu sebeple bu harflerin cer etmeleri vacip oldu. Şu da denilebilir ki harfler isimlerle fiillerin ortasında bulunur, onları ortalar. Cer de nasb ve ref'in arasını ortalaması sebebiyle ortada olana ortada olan i'râb verildi.¹⁴¹

2.1.1. Harf-i Cer'ler “حروف الجرّ”

Her dilde olduğu gibi Arapçada da harf-i cer'ler, cümle kuruluşlarında büyük rol oynar. Geçişsiz fiillerin, her birisinin kendisine mahsus bir harf-i cer'i vardır. Mübtedâ-haber veya fiil-fâ'ilden kurulu ana cümleyi genişletmek gerektiği zaman, mutlaka harf-i cer denilen vasıtalara ihtiyaç duyulur. Aksi taktirde cümle düşük ve anlamsız olur.

¹³⁹ Curcânî ve el-Birgivi, 2010, s. 278.

¹⁴⁰ Sevinç, 2013, s. 280.

¹⁴¹ Ebul'l-Berakât Kemaleddin Abdurrahman b. Muhammed el-Enbârî, *Esrâru'l-Arabiyye*, Birinci Baskı, Dâru'l-Ceyd, Beyrût, 1995, s. 229.

Arap dilindeki âmillerin dil ile telaffuz edilen kısmından olan ve sadece Araplardan duyulduğu kadarıyla (semâî olarak) sınırlı olan, semâî âmillerin Arap dilinde çok mühîm bir yer teşkil ettiği, Kur’ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîf’lerdeki kullanımlarından da bâriz olarak görülmektedir.

Arap dilinde de harf-i cer’ler; *izâfet harfleri*, *hafd harfleri* olarak da tabir edilir.¹⁴² Hurûf-u’l-cer (حُرُوفُ الْجَرِّ) denilmesinin sebebi; cer kelimesi Arapçada “جَرَّ يَجُرُّ” fiilinin mastarı olup sözlükte “çekmek, sürüklemek, çekerek götürmek, arkası sıra sürüklemek” mânalarına gelir.¹⁴³ Bu harfler kendilerinden önceki fiilerin mânalarını, kendilerinden sonraki isimlere çektiklerinden bu harflere sürükleyen, çeken harfler anlamında olan “hurûf-u’l-cer” (حُرُوفُ الْجَرِّ) ismi verilmiştir.¹⁴⁴ Sîbeveyh de “harf-i cer’ler” diye isimlendirilmesinin sebebini bu şekilde açıklamıştır.¹⁴⁵

Bu harfler Basralı’lara göre fiilin mânasını isme ulaştırmaları sebebiyle lafzın ameli mânanın ameline uygunluk sağlasın için “hurûf-u’l-cer” (حُرُوفُ الْجَرِّ) diye isimlendirildi.

Bu harflerin izâfet harfleri olarak isimlendirilmesinin sebebi: İzâfet sözlükte “eklemek alakalandırmak, bağlamak” mânasına gelen if’âl bâbından olan “أَضَافَ يُضِيفُ” fiilinin mastarıdır. Harf-i cer’ler kendilerinden önceki kelimeyi, kendilerinden sonraki isme izâfe edip aralarında irtibat kurduğundan dolayı bu şekilde isimlendirilmiştir.¹⁴⁶ Kûfelilere göre ise fiilin mânasını isme izâfe ettikleri, ulaştırdıkları için “izâfe harfleri” (حُرُوفُ الْإِضَافَةِ) olarak isimlendirilmiştir.¹⁴⁷

Bu harflerin hafd harfleri (esreleyen harfler) şeklinde isimlendirilmesinin sebebine gelince; dil âlimleri “خَفَضَ يَخْفِضُ” fiilini sadece esrelemek mânasında kullandıklarından bu harflere “esreleyen harfler” mânasına gelen hurûfu’l-hafd ismini vermişlerdir.¹⁴⁸

¹⁴² İbni Bâşşaz demiştir ki; cer, Basralıların; Hafd ise Kûfelilerin tabiridir. (el-Habbâz, 2002, s. 227.)

¹⁴³ Mutçalı, 1995, s. 110.

¹⁴⁴ eş-Şeyh Mustafa el-Galâyîni, *Cami’ul-Durûsi’l-Arabiyye, Menşûrâtü’l-Mektebeti’l-Asriyye*, Beyrût, 1912, C. 3, s. 168.

¹⁴⁵ Zekeriyya Şehât Muhammed Rafikî, *en-Nahvu’l-Mahşerî beyne’n-Nazariyye ve’t-Tadbikî, Mektebetü’l-İslâmî*, Birinci Baskı, Beyrût, 1986, s. 275.

¹⁴⁶ eş-Şeyh Hâlid b. Muhammed el-Ezherî, *Şerhü’t-Tasrih ala’t-Tavdih*, Dâru’l- Kutubi’l-İlmiyye, 2006, Beyrût, C. 1, s. 107.

¹⁴⁷ Curcânî ve el-Birgivi, 2010, s. 338.; İbn Hişâm, 761, C. 3, s. 3.

¹⁴⁸ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 168.

İbni Bâbşaz şöyle demiştir: Cer Basralıların, hafd ise Kûfelilerin ibaresindedir.¹⁴⁹

2.1.1.1. Harf-i Cer'ler ve İsme Kazandırdıkları Mânalar

Cer harfleri cer ettikleri isimle birlikte cümleyi, mef'ûl, zarf, haber, sıfat, hâl, sıla olarak tamamlar ve isme yeni mânalar katar.

Cer harflerinin birçoğu çok anlamlıdır. Bir cer harfî kullanıldığı yere göre farklı mânalara gelir. Bazen bir cer harfinin bir başka cer harfinin mânasında kullanıldığı da olur. Bazı cer harfleri zâid olur, kendi anlamında kullanılmaz.

Sahih olan görüşe göre istikrâ ile harf-i cer'lerin sayısı yirmi olup onlar da şunlardır:¹⁵⁰

الباء, مِن, الی, عن, على, فى, الكاف, اللام, واو, الْقَسَمِ, ثَاءُ الْقَسَمِ, مُذُّ, مُنْذُ, رَبُّ, حَتَّى, خلا,
عدا حاشا, كى, لَوْلَا, لَعَلَّ

Bunlardan “مَنْى, لَعَلَّ, كى, مُنْذُ, مُذُّ, رَبُّ, حَتَّى, ك, و, ت” harf-i cer'leri yalnız zahir isimleri, diğerleri ise hem zâhir isimleri hem de zamirleri mecrûr yapar.¹⁵¹

“عدا, حاشا” harf-i cer'leri şaz olarak gelen harf-i cer'lerdir.¹⁵²

Galâyînî, Hüzeyl lügatındaki “مَنْى”yı مِنْ mânasında harf-i cer olarak ifade etmiştir.¹⁵³

Bu harf-i cer'ler, kendilerinden sonra gelen isimlerin sonunu ya lafzî olarak ya takdîrî olarak esre yaparlar ya da mahallen mecrûr yaparlar.

Harf-i cer'lerin her birinin ayrı ayrı mânaları olduğu gibi, her birisinin de birden fazla mânaları olabilir. Bunlardan “رَبُّ, كى, حاشا, عَدَا, خَلَا” gibileri, hemen hemen yalnız harf-i cer olarak kullanılır. “مَنْى, لَعَلَّ, كى, حاشا, عَدَا, خَلَا” gibiler ise harf-i cer olarak az kullanılır.¹⁵⁴

Harf-i cer'lerin hepsinin muhtelif mânaları vardır.¹⁵⁵ Bu mânalardan bazıları örnekleriyle şöyledir:

¹⁴⁹ el-Habbâz, 2002, s. 227.

¹⁵⁰ Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 338.; Adıgüzel, 2004, s. 46.; el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 230; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 166.; İbn Hişâm, 761, C. 3, s. 3.; Muhammed b. Pir Ali el-Birgîvî, 'Avâmil, el-Mektebetü'l Hanefiyye, İstanbul, 1320, s. 2.; Muhammed b. Pir Ali el-Birgîvî, *İzhâr*, el-Mektebetü'l Hanefiyye, İstanbul, ty., s. 2.

¹⁵¹ Uralgirary, 1986, s. 360.

¹⁵² İbn Hişâm, 761, C. 3, s. 3.

¹⁵³ Galâyînî, 1994, s. 190.

¹⁵⁴ Uralgirary, 1986, s. 364.

¹⁵⁵ el-Enbârî, 1995, s. 233.; el-Birgîvî, ty., s. 6.

2.1.1.1.1. “الباء” Harf-i Cer’i

a) İlsâk (bitiştirme, yakalama) mânası ifade eder.¹⁵⁶ “باء” harf-i cer’i asıl olarak ilsâk içindir.¹⁵⁷ Bu ilsâk mânası tüm mânalarında ondan ayrılmaz. İlsâk mânası bazen hakikî, bazen mecazî olur.¹⁵⁸

Örnek 1:

أَمَسَّكَتُ بِيَدِكَ “Elini tuttum.” Bu cümlede hakikî ilsâk mânası vardır.

Örnek 2:

مَرَرْتُ بِكَ “Sana uğradım.” Bu cümlede ise mecazî ilsâk mânası olup, ona yakın bir mekana uğradığımı ifade eder.

b) İsti’âne (yardım almak) mânası ifade eder. İsti’âne bazen hakikî bir iş aletine dahil olur, bazen ise mecazî isti’âne olur.¹⁵⁹

Örnek 1:

كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ “Kalemle yazdım.”

Örnek 2:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ “*Rahman ve rahîm olan Allâh’ın adıyla başlarım.*”

Besmele-i şerîfteki *bâ* harf-i cer’i de mecazî isti’âne ifade eder.

c) Sebeb (ta’lîl) mânası ifade eder.

Örnek 1:

مَاتَ بِالْجُوعِ “Açlıktan öldü.”

Örnek 2:

فَبِمَا نَفْسِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ

“*İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lânetledik.*”¹⁶⁰

d) Müte’addîlik (ta’diyye) mânasını ifade eder. Bu “بَاءُ النَّقْلِ” (nakil bâ’sı) olarak isimlendirilir. Lâzım fiil bâ harf-i cer’i ile mute’addî olduğunda, müte’addî fiilin fâ’ili, lâzım fiilin mef’ûlü olur.¹⁶¹

Örnek:

ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ

“*Allah ışıklarını yok etti.*”¹⁶²

¹⁵⁶ Sevinç, 2013, s. 281.; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 168. ; Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 338.; el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 647.; el-Habbâz, 2002, s. 230.; el-Enbârî, 1995, s. 236.; er-Rafikî, 1986, s. 295.

¹⁵⁷ Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 338.; el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 647.; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 168.

¹⁵⁸ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 169.

¹⁵⁹ el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 646.; er-Rafikî, 1986, s. 295.

¹⁶⁰ Mâide Sûresi, 5/13.

¹⁶¹ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 169.

¹⁶² Bakara Sûresi, 2/17.

e) Mukâbele (karşılık, 'ivez, te'vîz) mânası ifâde eder:¹⁶³

Örnek:

بِعْتُكَ هَذَا بِدِرْهَمَيْنِ “Sana bunu iki dirhem karşılığında sattım.”

f) “مِنْ” mânası ifade eder:¹⁶⁴

Örnek:

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ “Bir pınar ki Allah'ın kulları ondan içer.”¹⁶⁵

g) “فِي” mânası (zarfiyet) ifade eder.

Örnek:

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ “Allah size Bedir'de yardım etmişti.”¹⁶⁶

ğ) “مَعَ” (musâhebe, beraberlik) mânası ifade eder.¹⁶⁷

Örnek 1:

إِذْهَبْ بِسَلَامٍ “Selâmetle git.”

Örnek 2:

وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكَفْرِ “(Yanınıza) küfürle girereler.”¹⁶⁸

h) Kasem ifade eder: Bu durumda kasem fiilini zikretmek câizdir. Kasem bâ'sı zâhir isme ve zamire dahil olur.¹⁶⁹

Örnek:

لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ “Kıyamet gününe yemin ederim.”¹⁷⁰

i) Te'kîd mânası ifade eder. Te'kîd mânası ifade eden “bâ” harf-i cer'i lafızda zâid olur, diğer bir ifâde ile i'râbda zâid olur.¹⁷¹

Örnek:

قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ

“De ki: “Sizinle benim aramda şahit olarak Allah yeter.”¹⁷²

Bâ harf-icer'i bu mânaların yanında teb'îz, mucâvezet, isti'lâ¹⁷³ ve bedel mânalarında ifade eder.¹⁷⁴

¹⁶³ el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 246.

¹⁶⁴ Sevinç, 2013, s. 282.; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 171.

¹⁶⁵ el-İnsan Sûresi, 76/6.

¹⁶⁶ Âl-i İmran Sûresi, 3/123.

¹⁶⁷ el-Ezherî, 2006, C. 1, ss. 647-648.

¹⁶⁸ Mâide Sûresi, 5/61.

¹⁶⁹ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 170.

¹⁷⁰ Kıyame Sûresi, 75/1.

¹⁷¹ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 171.

¹⁷² İsrâ Sûresi, 17/96.

¹⁷³ el-Ezherî, 2006, C. 1, ss. 647-648.

¹⁷⁴ bkz. er-Rafikî, 1986, s. 299.

2.1.1.1.2. “مِنْ” Harf-i Cer’i

a) İbtidâ-i gâye (bir yerden veya bir zamandan işe başlamak)¹⁷⁵ mânası ifade eder. Genellikle ibtidâi gâye içindir.¹⁷⁶

Örnek 1:

خَرَجْتُ مِنَ الْبَيْتِ إِلَى الْكَلْبَةِ “Evden fakülteye (doğru yola) çıktım.”

Örnek 2:

اجْتَهَدَ الطَّالِبُ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ فِي الدِّرَاسَةِ

“Öğrenci eğitimine birinci günden başlayarak çalıştı.”

b) Ba‘ziyet (teb‘îz) mânası ifade eder.¹⁷⁷ Bir bütünün parçalarını izah eder.

Örnek:

أَنْفَقْتُ مِنْ مَالِي “Paramın bir kısmını harcadım.”

c) Beyân (beyân-ı cins) ifade eder.¹⁷⁸ Bir maddenin nev’isini açıklar. *Min* harf-i cer’i, beyân mânasında olduğu taktirde, kendinden önceki isim nekra ise *min* harf-i cer’inin mecrûru sıfat olur, kendinden önceki isim ma‘rife ise *min* harf-i cer’inin mecrûru hal olur.¹⁷⁹

Örnek:

النِّسَاءُ يَلْبَسْنَ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ

“Kadınlar altından bilezik takarlar.” Bu cümlede “أَسَاوِرَ” kelimesi nekra bir isim olduğundan “مِنْ” ona sıfat olarak gelmiştir.

d) Bedel (karşılık) mânası ifade eder.¹⁸⁰

Örnek:

أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْأَجْرَةِ

“Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatını mı seçtiniz?”¹⁸¹

e) “فِي” (zarfiyet) mânası ifade eder:¹⁸²

“مِنْ” harf-i cer’i bu mânalardan başka ta‘lîl ve ta‘diyyet gibi mânalar da ifade eder.¹⁸³

¹⁷⁵ Curcânî ve el-Birgivî, 2010, s. 338.; Sevinç, 2013, s. 282.; el-Habbâz, 2002, s. 227.; el-Enbârî, 1995, s. 233.; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 171.; er-Rafikî, 1986, s. 276.

¹⁷⁶ el-Habbâz, 2002, s. 228.

¹⁷⁷ el-Habbâz, 2002, s. 228.; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 172.; er-Rafikî, 1986, s. 283.

¹⁷⁸ el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 63.; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 172.; er-Rafikî, 1986, s. 278.

¹⁷⁹ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 172.

¹⁸⁰ el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 640.; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 172.; er-Rafikî, 1986, s. 286.

¹⁸¹ Tevbe Sûresi, 9/38.

¹⁸² Sevinç, 2013, s. 283.; el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 640.; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 173.

¹⁸³ er-Rafikî, 1986, ss. 286-287.

Örnek:

إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ

“Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah’ın zikrine koşun.”¹⁸⁴

f) Te’kîd mânası ifade eder. Te’kîd mânası ifade eden *min* harf-i cer’i lafızda (i’râbda) zâiddir.

Örnek:

هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ “Allah’tan başka yaratıcı var mı?”¹⁸⁵

g) Ta’lîl (sebebiyet) ma’nası ifade eder.¹⁸⁶

Örnek:

مِمَّا خَطَبَاتِهِمْ أُعْرِفُوا

“Hataları (küfür ve isyanları) yüzünden suda boğuldular.”¹⁸⁷

2.1.1.1.3. “إلى” Harf-i Cer’i

a) İntihâ mânası (iş bir zamana veya mekana kadar sürdürmek) ifade eder.¹⁸⁸

Örnek:

ثُمَّ آتُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ “Sonra da akşama kadar orucu tam tutun.”¹⁸⁹

b) Musâhebe mânası (“مَعَ” me’iyyet) ifade eder.¹⁹⁰

Örnek:

الْكِتَابُ إِلَى الْكِتَابِ كِتَابَانِ “Bir kitap bir kitap daha iki kitap eder.”

c) “لِ” (lâm) mânası ifade eder.¹⁹¹

Örnek:

مَا أَبْغَضَ الْكَاذِبَ إِلَى النَّاسِ! “Yalan, insanlar için ne kadar sevimsizdir!”

d) “عِنْدَ” mânası ifade eder. Bu durumda *mîn-i mübeyyene* olarak isimlendirilir. *Mîn-i mübeyyene*, sevgi veya buğz ifade eden ism-i tafzîl veya te’accub fiilinden sonra gelir.

¹⁸⁴ Cum’a Sûresi, 62/9.

¹⁸⁵ Fâtır Sûresi, 35/3.

¹⁸⁶ Galâyîni, 1994, C. 3, ss. 172-173.; el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 640.

¹⁸⁷ Nûh Sûresi, 71/25.

¹⁸⁸ Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 339.; Sevinç, 2013, s. 283; el-Habbâz, 2002, s. 228.; el-Habbâz, 2002, s. 229.; Galâyîni, 1994, C. 3, s. 173., “إلى” harf-i cer’i “مِنْ” harf-i cer’inin muarızdır. Çünkü “مِنْ” ibtidâi gâye içindir, “إلى” ise intihâi gâye içindir. (el-Habbâz, 2002, s. 229.)

¹⁸⁹ Bakara Sûresi, 2/187.

¹⁹⁰ el-Enbârî, 1995, s. 235.

¹⁹¹ Sevinç, 2013, ss. 283-284.

Örnek:

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونِي إِلَيْهِ

“Yûsuf, ‘Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni dâvet ettiği şeyden daha sevimlidir’ dedi.”¹⁹²

Bu âyetteki “أَحَبُّ إِلَيَّ” cümlesi “أَحَبُّ عِنْدِي” mânasındadır, mütekellim seven kimsedir.

2.1.1.1.4. “عَنْ” Harf-i Cer’i

a) Mucâvezet ve bu‘ûd (uzaklaşmak, geçmek, vazgeçmek) mânası ifade eder.¹⁹³

Örnek 1:

إِبْتَعِدْ عَنِ الْأَسْرَارِ “Şerli olanlardan uzaklaş.”

Örnek 2:

رَمَيْتُ السَّهْمَ عَنِ الْقَوْسِ “Oku yaydan attım.”

b) “عَلَى” mânası ifade eder.

Örnek:

وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَنِ نَفْسِهِ

“Kim cimrilik yaparsa ancak kendi zararına cimrilik yapmış olur.”¹⁹⁴

c) “اللَّامُ” (ta‘lîl) mânası ifade eder.

Örnek:

وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ

“Biz de senin sözünle ilâhlarımızı bırakacak değiliz”¹⁹⁵

d) “بَعْدُ” (sonra) mânası ifade eder.

Örnek:

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقِي “Şüphesiz siz hâlden hâle geçeceksiniz.”¹⁹⁶

e) “مِنْ” ma‘nâsı ifade eder.

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَن عِبَادِهِ “O, kullarından tövbeyi kabul eder.”¹⁹⁷

f) Bedel mânası ifade eder.

وَأَنْفُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَن نَفْسٍ شَيْئًا

“Kimsenin kimse namına bir şey ödemeyeceği günden sakının.”¹⁹⁸

¹⁹² Yûsuf Sûresi, 12/33.

¹⁹³ el-Habbâz, 2002, s. 230.; Galâyîni, 1994, C. 3, s. 176.; er-Rafikî, 1986, s. 323.

¹⁹⁴ Muhammed Sûresi, 47/38.

¹⁹⁵ Hûd Sûresi, 11/53.

¹⁹⁶ İnşikâk Sûresi, 84/19.

¹⁹⁷ Şûra Sûresi, 42/25.

¹⁹⁸ Bakara Sûresi, 2/123.

Bu âyetteki “عَنْ نَفْسٍ” ifadesi “بَدَلَ نَفْسٍ” mânasındadır.

“عَنْ” harf-i cer’i bazen¹⁹⁹ “جَانِبٌ” ve “تَاجِيئِيَّةٌ” mânasında isim olur. Bu durumda dahil olduğu isim izâfetle cer olur.²⁰⁰

2.1.1.1.5. “عَلَى” Harf-i Cer’i

a) İsti‘lâ (bir şeyin üzerinde olmak) mânası ifade eder.²⁰¹ Genelde isti‘lâ mânası ifade eder.²⁰² Bu isti‘lâ bazen hakikî bazen mecazî olur.²⁰³

Örnek:

وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ

“Onların üzerinde ve gemilerde taşınırsınız.”²⁰⁴

b) “البَاءُ” mânası ifade eder.²⁰⁵

Örnek:

حَقِيقٌ عَلَيْكَ أَنْ تُقُولَ هَذَا “Bunu söylemek sana yakışır.”

c) “مِنْ” mânası ifade eder.

Örnek 1:

إِذَا رَضِيَ عَلَيْكَ وَالِدُكَ رَضِيَ عَلَيْكَ النَّاسُ

“Baban senden razı olursa insanlar da razı olur.”

Örnek 2:

إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ

“Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman, tam ölçerler.”²⁰⁶

d) “فِي” zarfiyet mânası ifade eder.

Örnek:

وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينٍ غَفْلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا

“Mûsâ, halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi.”²⁰⁷

e) “اللَّامُ” (ta‘lîl) mânası ifade eder.

Örnek:

وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ

“Bu da hidayete ulaştırmasına karşılık Allah’ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir.”²⁰⁸

¹⁹⁹ Galâyînî, 1994, C. 3, ss. 175-177.

²⁰⁰ el-Enbârî, 1995, s. 230.

²⁰¹ el-Habbâz, 2002, s. 230.

²⁰² el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 640.

²⁰³ Curcânî ve el-Birgivî, 2010, s. 339.; Sevinç, 2013, s. 284.

²⁰⁴ Mû‘minûn Sûresi, 23/22.

²⁰⁵ Sevinç, 2013, s. 285.

²⁰⁶ Mutaffifin Sûresi, 88/2.

²⁰⁷ Kasas Sûresi, 28/15.

f) “مع” musâhebet (me‘iyyet) mânası ifade eder.²⁰⁹

Örnek 1:

أُحِبُّكَ عَلَىٰ إِهْمَالِكَ “İhmalkar olduğun halde seni seviyorum.”

Örnek 2:

وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ

“Şüphesiz Rabbin, insanların zulümlerine rağmen bağışlama sahibidir.

Bununla beraber Rabbinin azabı pek şiddetlidir.”²¹⁰

g) “عَنْ” mânasında olur.

Şairin şu sözü gibi:²¹¹

إِذَا رَضِيَتْ عَلَىٰ بَنُو قُسَيْرٍ

لَعَمْرُ اللَّهِ أَعْجَبَنِي رِضَاهَا

“Kuşeyr oğulları benden razı olursa

Yemin olsun ki, onların razı olması hoşuma gider”

Bu şiirde ki “عَلَىٰ” terkîbi “عَنْ” mânasındadır.

“عَلَىٰ” harf-i cer’i bazen فَوْقُ mânasında isim olur. Dahil olduğu kelime ise izâfetle cer olur. Bazen ise “yüce oldu” mânasında fiil olur. Fiil olduğunda ise mastardan müştak olur ve mahsus bir zamana delâlet eder.²¹²

2.1.1.1.6. “اللَّامُ” Harf-i Cer’i

“اللَّامُ” harf-i cer’i isme dahil olduğunda “لِ” şeklinde kesre, zamire dahil olduğunda ise “لِ” şeklinde fetha ile okunur.²¹³

Örnek 1:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“Hamd, Âlemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm, hesap, mükâfat ve ceza günününün (ahiret günününün) mâliki Allah’a mahsustur.”²¹⁴

Örnek 2:

رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ “Rabbimiz ancak hamdimiz sanadır.”

a) Mülkiyet, tahsîs (ait olmak, sahip olmak)²¹⁵ ve istihkâk²¹⁶ (hak sahibi olmak) mânası ifade eder. Mülkiyetin mânası ihtisâs olarak da ifade edilir.²¹⁷

²⁰⁸ Bakara Sûresi, 2/185.

²⁰⁹ Sevinç, 2013, s. 285.

²¹⁰ Ra‘d Sûresi, 13/6.

²¹¹ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 178.

²¹² el-Enbârî, 1995, s. 231.

²¹³ Sevinç, 2013, s. 285.

²¹⁴ Fâtiha Sûresi, 1/1.

²¹⁵ Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 339.; Sevinç, 2013, s. 286.; el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 631.; el-Habbâz, 2002, s. 233.; el-Enbârî, 1995, s. 236.; er-Rafikî, 1986, s. 306.

Örnek:

هَذَا الْكِتَابُ لِأَسْتَاذِنَا “Bu kitap hocamızdır.” (Yani bu kitabın maliki ve mustehıkkı hocamızdır.)

b) Müte‘addılık (geçişlilik) mânası ifade eder.

Örnek:

مَا أَكْرَمَ عَلِيًّا لِضَيْفِهِ! “Ali misafirlerine ne kadar ikram edicidir!”

c) Ta‘lil mânası ifade eder.

Örnek:

يَذْهَبُ الشَّبَابُ إِلَى الْجَامِعَةِ لِلتَّعَلُّمِ

“Gençler ilim öğrenmek için üniversiteye giderler.”

d) “بَعْدَ” (be‘diyyet, sonra) mânası ifade eder.²¹⁸

Örnek:

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ

“Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı’ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl.”²¹⁹

e) Ta‘accub (şaşma, hayret) mânası ifade eder.²²⁰

Örnek:

لِلَّهِ دَرْكٌ شَاعِرًا! “Ne yaman şairsin!”

2.1.1.1.7. “فی” Harf-i Cer’i

a) Zarfiyet mânası ifade eder.²²¹

Örnek:

السَّيْرُ فِي اللَّيْلِ مُمْتِعٌ “Gece yürümek faydalıdır.”

b) “إِلَى” yönelme mânası ifade eder.

Örnek:

وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا

“Dileseydik her memlekete bir uyarıcı gönderirdik.”²²²

c) “عَلَى” (isti‘lâ, üzerine, üzerinde) mânası ifade eder.

²¹⁶ İstihkâk ve mülkiyet arasında umumilik ve hususilik farkı vardır. Her malik mustahıktır ancak her mustahık malik değildir. (bkz. el-Habbâz, 2002, s. 233.)

²¹⁷ el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 631.

²¹⁸ el-Ezherî, 2006, C. 1, ss. 642-645.

²¹⁹ İsrâ Sûresi, 17/78.

²²⁰ “إِلَى” harf-i cer’i bu mânalardan başka; isti‘lâ, sayrûret, isti‘gâse, intihâi gâye, te’kîd, tebyîn, vakit, me‘iyyet, zarfiyet gibi mânalar da ifade eder. (Galâyîni, 1994, C. 3, ss.173-176.; el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 645.; er-Rafîkî, 1986, ss. 307-310.)

²²¹ Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 340.; Sevinç, 2013, s. 286.; el-Enbârî, 1995, s. 236.; er-Rafîkî, 1986, s. 291.

²²² Furkân Sûresi, 25/51.

Örnek:

وَأَصْلَيْتَكُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ !

“...mutlaka sizi hurma dallarına asacağım.”²²³

d) “لِ” (ta‘lîl) mânası ifade eder.²²⁴

Örnek:

قَالَتْ فَذَالِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ

“Bunun üzerine kadın onlara dedi ki: “İşte bu, beni hakkında kınadığınız kimsedir.”²²⁵

e) “مَعَ” (musâhebe) mânası ifade eder.²²⁶

Örnek:

فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ

“Kârûn, zineti ve görkemi içerisinde kavminin karşısına çıktı.”²²⁷

f) Mukâyese (karşılaştırma) mânası ifade eder.

Örnek:

فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاتِ الدُّنْيَا فِي الْأَجْرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ

“Oysa ahirete göre dünya hayatının yararı, pek az bir şeydir.”²²⁸

“فِي” harf-i cer’i bu mânalardan başka bâ mânası, Kûfelilere göre isti‘lâ mânası²²⁹ ve beyân mânası ifade eder.²³⁰

2.1.1.1.8. “الْكَافُ” Harf-i Cer’i

a) Teşbîh (benzetme) mânası ifade eder.²³¹ Esas mânası teşbîh içindir.

Örnek:

الْمُعَلِّمِ كَالْأَبِ “Muallim baba gibidir.”

b) Ta‘lîl mânası ifade eder.

Örnek:

وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْتَنِي صَغِيرًا

“Dedi ki: “Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.”²³²

²²³ Tâhâ Sûresi, 20/71.

²²⁴ er-Rafikî, 1986, s. 294.; el-Ezherî, 2006, C. 1, ss. 649-650.

²²⁵ Yûsuf Sûresi, 12/32.

²²⁶ er-Rafikî, 1986, s. 293.; el-Ezherî, 2006, C. 1, ss. 649-650.

²²⁷ Kasas Sûresi, 28/79.

²²⁸ Tevbe Sûresi, 9/38.

²²⁹ bkz. el-Ezherî, 2006, C. 1, ss. 649-650.

²³⁰ er-Rafikî, 1986, s. 294.

²³¹ Curcânî ve el-Bîrgîvî, 2010, s. 340.; el-Habbâz, 2002, s. 237.; el-Enbârî, 1995, s. 239.

²³² İsrâ Sûresi, 12/24.

c) Te'kîd ifade eder. Bu durumda zâid olarak kullanılır.²³³

Örnek:

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ

“O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.”²³⁴

“الْكَافُ” harf-icer’i bazen “مِثْلُ” mânasında isim olur.²³⁵ ve dahil olduğu kelime izâfetle cer olur. “الْكَافُ” harf-i cer’i, isim olduğunda ona harf-i cer dahil olması câiz olur. Bu durumda ilki harf-i cer, ikincisi ise isim olur. İkisinin harf-i cer olması câiz olmaz, çünkü harf-i cer harfe dahil olmaz.²³⁶

2.1.1.1.9. “حَتَّى” Harf-i Cer’i

حَتَّى harf-i cer’i gâye için olup, “إِلَى” mânası taşıyarak isimleri cer eder.²³⁷

“إِلَى” harf-i cer’i gibi intihâ mânasındadır.

Örnek 1:

سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطَلَعِ الْفَجْرِ

“O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir.”²³⁸

Örnek 2:

سَهَرْتُ حَتَّى آخِرِ سَاعَةٍ مِنَ اللَّيْلِ

“Gecenin son saatine kadar uyuyamadım.”

“حَتَّى” harf-i cer’i, bazen “لِ” mânasında ta’lîl için olur.²³⁹

Örnek:

أَتَوْا اللَّهَ حَتَّى تَفُورَ بِرِضَاهُ “Allah’ın rızasına ulaşmak için O’ndan kork.” Yani “لِتَفُورَ” mânasındadır.

Araplar “حَتَّى” şeklinde okurlar ancak Huzeyl lügatında “عَتَّى” olarak okunur.

Ebü’l-Feth’e göre, “حَتَّى” harf-i cer’i kelâmında dört şekilde kullanılır; ‘atf harfi, cer harfi, ibtidâ harfi ve fiili muzariyi nasb eden âmil. Bu görüş zâhire binaendir.²⁴⁰ Ebû Ali ise kelâmında üç şekilde kullanıldığını söylemiştir; ‘atf harfi, cer harfi ve ibtidâ harfi. Çünkü “حَتَّى” harf-i cer’i, bazı mezheplere göre fiili muzariyi nasbedici değildir.²⁴¹

²³³ Uralgirary, 1986, s. 378.

²³⁴ Şûrâ Sûresi, 42/11.

²³⁵ bkz. Galâyînî, 1994, C. 3, s. 181.; el-Enbârî, 1995, s. 239.

²³⁶ el-Enbârî, 1995, s. 232.

²³⁷ el-Habbâz, 2002, s. 243.

²³⁸ Kadr Sûresi, 97/5.

²³⁹ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 176.

²⁴⁰ el-Habbâz, 2002, s. 243.

²⁴¹ el-Enbârî, 1995, s. 241., “حَتَّى” harf-i cer’i cer etmek hususunda aslî değildir. Mânada “إِلَى” harf-i cer’ine benzediğinden cer edebilmiştir. (el-Habbâz, 2002, s. 243.)

“حَتَّى” harf-i cer olduğunda zamire dahil olmaz, ‘atıf harfi olarak kullanıldığında²⁴² kendisinden sonrası kendisinden öncesine i‘râb hususunda uyar, “أَمَّا” gibi ibtidâ harfi olarak kullanıldığında ondan sonra isim veya fiil cümlesi gelir.²⁴³

“حَتَّى”nın ‘atıf harfi, harf-i cer ve ibtidâ harfi olmak üzere üç vecihte kullanılmasının bir örnek üzerinde toplanışı şöyle olur:

اكلت السمكة حتى رأسها وحتى رأسها وحتى رأسها

Bu misalde “رَأْسٌ” kelimesi; “حَتَّى” harf-i cer olursa mecrûr olarak, ibtidâ harfi olursa merfû‘ olarak, ‘atıf harfi olursa mensûb olarak okunur. “حَتَّى” ibtidâ harfi olduğunda haberi mahzûf olur. Takdîrî “حَتَّى رَأْسُهَا مَأْكُولٌ” şeklinde olur. Haberinin mahzûf olmasının sebebi cümlenin durumu buna delalet ettiği içindir.²⁴⁴

2.1.1.1.10. “رُبَّ” Harf-i Cer’i

“رُبَّ” taklîl (azlık) ve teksîr (çokluk) için olur. Genelde teksîr için olur.²⁴⁵ Taklîl için kullanılması azınlıktadır.²⁴⁶ Bu harf her zaman cümle başında gelir ve cer ettiği isim de daima nekra olur.²⁴⁷ Nekraya mahsustur, ma‘rife isme dahil olmaz.²⁴⁸ Mecrûru olan nekra isim, genelde müfred veya cümle ile sıfatlanmış nekra olur.²⁴⁹

“رُبَّ”den sonra gelen isim görünüşte mecrûr olmasına karşılık cümledeki yeri ne ise ona göre değerlendirilir. Mübtedâ ise merfû‘, mef‘ûl ise mebsûb konumundadır.²⁵⁰

²⁴² ‘Atıf harfi olan “الواو”a benzemesi sebebiyle, ona hamledilerek ‘atıf harfi olmuştur. “حَتَّى”da asıl olan gâye için olmasıdır. Gâye için olduğunda kendisinden sonrası, öncesinin hükmüne dahil olur. Bu hususta mânada ‘atıf harfi olan “الواو”a benzetilerek, ona hamlolunması câiz olmuştur. (el-Enbârî, 1995, s. 240-241.)

²⁴³ el-Habbâz, 2002, s. 244.

²⁴⁴ el-Enbârî, 1995, s. 242.

²⁴⁵ İbni Kâhir, genellikle teksîr için olduğunu söylemiştir. (el-Habbâz,2002, s.231.) Bazıları “رُبَّ” harf-i cer’i daima teksîr için olur” dedi, bazıları “Daima taklîl için olur” dedi, bazıları “Genelde taklîl için olur” dedi. Bir kavim ise aksini söyleyerek “Genelde teksîr için olur” dedi. Hak olan görüş de budur. (Galâyînî, 1994, C. 3, s. 188.)

²⁴⁶ el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 657.

²⁴⁷ Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 341.; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 189.

²⁴⁸ el-Habbâz, 2002, s. 230.; “رُبَّ” harf-i cer’i, bazen nekra isimle temyiz edilmiş bir nekra zamiri cer eder. Bu zamir ancak müfred müzekkerdir. Temyizi ise, mütekellimin muradına göre müfred, tesniye, cemi, müzekker veya müennes olabilir. Bu zamirde nekra mânası vardır. Kûfeliler bu zamiri *zamiru’l-mechûl* olarak isimlendirir. Lâkin bu zamir kendisinden öncesine râcidir. “رُبُّهُ رَجُلًا، رُبُّهُ رَجُلَيْنِ، رُبُّهُ رَجَالًا، رُبُّهُ نِسَاءً.” gibi (Galâyînî, 1994, C. 3, s. 189.)

²⁴⁹ Galâyînî, 1912, C. 3, s.189.

²⁵⁰ Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 341.

Örnek:

رُبَّ كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَةٌ فِي الْآخِرَةِ

“Dünyada nice giyinik kadın (vardır ki) âhirette çıplaktır.”

Bu cümledeki “كَاسِيَةٍ” mübtedâ, “عَارِيَةٌ” ise haberidir.

رُبَّ عَدُوٍّ عَاقِلٍ خَيْرٌ مِنْ صَدِيقٍ جَاهِلٍ

“Nice akıllı düşman câhil dosttan daha iyidir.”

Bu cümledeki “عَدُوٍّ” mübtedâ, “خَيْرٌ” ise haberidir.

رُبَّ خَيْرٍ ظَاهِرٍ فَعَلْتُ

“Nice açık hayır yaptım.”

Bu cümledeki fiil ve fâ’il’den oluşan “فَعَلْتُ” fiil cümlesi “خَيْرٍ”un haberidir.

2.1.1.1.11. “وَأُو الْقَسَمِ” Harf-i Cer’i

“وَأُو الْقَسَمِ” iki mânada kullanılır.

a) “Yemin ederim” mânasında kullanılır.

Bu anlamdaki “و” harfinde yemin fiili (أَقْسِمُ) hiçbir zaman söylenmez, mahzûf olur.²⁵¹ Mahzûf olması, kullanılmasının çok olması sebebiyledir.²⁵² Bu harften sonra gelen isim “اللَّهُ” lafzı olabildiği gibi Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok âyette zikredildiği gibi maddî veya mânevî bir varlık da olabilir.

Örnek:

فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ

“Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki o (size va’dolunanlar), sizin konuşmanız gibi gerçektir.”²⁵³

وَالَّذِينَ وَالرَّيُّنُونَ

“Tîn’e ve zeytûn’a andolsun.”²⁵⁴

b) “رُبَّ” mânası ifade eder. “و” harfi “رُبَّ” mânasında kullanıldığında mecrûr ismin çokluğunu ifade eder ve bu isim her zaman nekra olur.

Örnek:

وَتُوبَ لَيْسَ فِيهِ إِنْسَانٌ وَإِنْسَانٍ لَيْسَ عَلَيْهِ تَوْبٌ

“Nice elbiseler var içinde insan yok, nice insanlar var üzerinde elbise yok.”²⁵⁵

²⁵¹ Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 341.; Sevinç, 2013, s. 288.

²⁵² el-Enbârî, 1995, s. 247.

²⁵³ Zâriyât Sûresi, 51/23.

²⁵⁴ Tîn Sûresi, 9/11.

²⁵⁵ Sevinç, 2013, s. 289.

Kasem vâvı sadece zâhir isme dahil olur, zamirlere dahil olmaz.²⁵⁶ “بِكَ” (Sana yemin ederim) denilemediği gibi “وَكَمَا” (Sana yemin ederim ve size yemin ederim) de denilemez.²⁵⁷

Vâv harfî yemin için olan bâ harf-i cer'ine benzetilerek kasem vâv'ı olmuştur.²⁵⁸

2.1.1.1.12. “تَاءُ الْقَسَمِ” (ت) Harf-i Cer'i

Yeminde kullanılan bu harf-i cer yalnızca “اللَّهُ” lafzına (lafz-ı celâl'e), “الكعبة”ye ve mütekkellim yâ'sına muzâf olarak gelen “رَبُّ” kelimesine dahil olup onları cer eder, bunların gayrisindeki bir kelimeye dahil olmaz. Esasında “اللَّهُ” lafzına mahsustur. Mütekkellim yâ'sına ve “رَبُّ” ye dahil olması nadir olarak görülür.²⁵⁹

Örnek 1:

تَاللَّهِ لَقَدْ أَتَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا

“Allah'a andolsun, gerçekten Allah seni bize üstün kıldı.”²⁶⁰

Örnek 2:

“ترب الكعبة” “Kâbe'nin Rabbine yemin olsun.”

“تربى” “Rabbime yemin olsun.”

Ancak şâz olarak gelen “تالرحمن” ve “تحياتك” ifadeleri de vardır.²⁶¹

2.1.1.1.13. “مُنْدُ” ve “مُنْدُ” Harf-i Cer'leri

Bu iki harf-i cer geçmiş ve şimdiki zaman zarfını cer eder. Bunlardan önceki cümle daima menfidir. Baştaki fiil geçmiş zaman fiili ise bu fiilin zamanı, “مُنْدُ” ve “مُنْدُ”dan sonraki zamandan başlayarak şimdiki zamana dek uzanır.²⁶²

Örnek:

“İki günden beri onu görmedim.” مَارَأَيْتَهُ مُنْدُ / مُنْدُ يَوْمَيْنِ

“مُنْدُ” ve “مُنْدُ” harf-i cer'lerinin²⁶³ mecrûrları şimdiki zamanı ifade eden bir kelime ise bu harfler “فِي” (zarfiyet) mânasındadır.²⁶⁴

²⁵⁶ el-Enbârî, 1995, s. 247.

²⁵⁷ Curcânî ve el-Birgivî, 2010, s. 341.

²⁵⁸ İki hususta, bâ harf-i cer'ine benzetildi. Birincisi; vâv harfî cemi gerektirir, bâ ise ilsâkı gerektirir, mânadaki bu mukârenet (yakınlık) onun makamında kullanılmasını gerektirdi. İkincisi; vâv harfinin mahreci “şefeteyn” (iki dudaktır), bâ harfinin mahreci de “şefeteyn”dir. Mahreçlerindeki bu yakınlık (diğer harflerin değil de) vâv harfinin, bâ makamında kullanılmasının daha evlâ olmasını getirdi. (el-Enbârî, 1995, ss. 247-248.)

²⁵⁹ el-Enbârî, 1995, s. 247.; Curcânî ve el-Birgivî, 2010, s. 342.

²⁶⁰ Yûsuf Süresi, 12/91.

²⁶¹ Curcânî ve el-Birgivî, 2010, s. 342.

²⁶² Sevinç, 2013, s. 289.

Örnek:

“Onu bu günümüzde görmedim.” مَا رَأَيْتُهُ مُذْ / مُنذُ يَوْمِنَا

Mecrûrları mâzi zamanı ifade eden bir kelime ise intihâi gâye için olan “مِنْ” mânasındadır.

Örnek:

“Onu cuma gününden beri görmedim.” مَا رَأَيْتُهُ مُذْ / مُنذُ يَوْمِ الْجُمُعَةِ

Bu harf-i cer’ler zamanda istiğrakı (kaplamayı) ifade eder.²⁶⁵

Bu harf-i cer’lerin mecrûrunun mâzi veya şimdiki hal olması şarttır, müstakbeli cer etmezler.²⁶⁶

İbn Cinnî’ye göre bu harf-i cer’lerin her birinin ref‘ edici isim ve cer edici harf olmaları mümkündür, “مُذْ” genelde ref‘ edici isim, “مُنذُ” ise genelde cer edici harf olur.²⁶⁷

2.1.1.1.14. “عَدَا - خَلَا - حَاشَا” Harf-i Cer’leri

Bu harf-i cer’ler istisnâ mânası ifade eder.²⁶⁸

Bu harflerin başında “مَا” yoksa okunuş şekillerinden biri bunlardan sonra gelen ismin mecrûr olmasıdır. Bu taktirde bunlar cer harfi olur.²⁶⁹

Örnek:

“Bir kişiden başka herkes törene katıldı.” حَضَرَ الْحَفْلَ الْأَجْمِيعَ حَاشَا/خَلَا/عَدَا وَاجِدٍ

2.1.1.1.15. “كَيْ” Harf-i Cer’i

“كَيْ” harf-i cer’i “لِ” mânasında ta‘lîl için olur. İstifhâm için olan “مَا”yı cer eder.²⁷⁰ Sonundaki *elif* hafzedilerek *hâ-i sekte* getirilip “كَيْمَةً” şeklini almıştır.²⁷¹ Bazen mastar “مَا”sını cer eder.²⁷²

Bu harf-i cer sarîh ismi ve mu‘reb ismi cer etmez. Sadece üç ismi cer eder:

1. İstihhâm مَا’sı
2. Mastariyet مَا’sı ve sılası

²⁶³ “مُنذُ” vakf üzere, “مُنذُ” zamme üzere mebnîdir. “مُذْ” harf-i cer’inin aslı “مُنذُ” idi. *Nûn*’un hazfı ve *zâl*’ın sakin kılınmasıyla hafifletilerek “مُذْ” halini aldı. (el-Habbâz, 2002, s. 239; Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 342) Ancak bir görüşe göre böyle bir hafifletme olmayıp aslı “مُنذُ”dur. (Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 342.)

²⁶⁴ Sevinç, 2013, s. 289.

²⁶⁵ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 187.

²⁶⁶ Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 342.; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 187.

²⁶⁷ bkz. el-Habbâz, 2002, s. 239-240.

²⁶⁸ el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 630; Sevinç, 2013, s. 290.

²⁶⁹ Sevinç, 2013, s. 290.

²⁷⁰ Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 343.

²⁷¹ Câr “مَا”ya dahil olduğu için *elif* vucûben hafzedildi, hafzedilen elife delâlet etmesi için vakf yapılarak *hâ-i sekte* getirildi. İstifhâm مَا’sına dahil olan diğer harf-i cer’ler için de durum aynıdır, *elif* hafzolunur. (Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 343.; el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 631.)

²⁷² Galâyînî, 1994, C. 3, ss. 189-190.

3. Mastariyet أَنْ²⁷³i

“كَيْ” harf-i cer’i iki yerde cer harfi olur ve sebep mânasında kullanılır.

a) Başında istifhâm için olan “مَا” kelimesi bulunduğunda ta’lîl mânasında kullanılır.

Örnek:

كَيْمَا تَرَكْتِ الْحَفْلَ “Toplantıyı niçin terk ettin?”

b) Nasb halinde olan muzâri fiilin başında olduğunda ta’lîl mânasında kullanılır. Bu durumda “كَيْ” harfi “لِ” mânasında olur.

Örnek:

أَجْتَهِدُ دُرُوسِي كَيْ أَنْجَحَ “Başarılı olmak için derslerime çalışıyorum.”

2.1.1.1.16. “لَوْلَا” Harf-i Cer’i

“لَوْلَا” yalnızca zamirin başında ise cer harfi olur. Ancak zamirler hareke değişikliğini kabul etmediklerinden açıktan hareke alamazlar. Bu durumda zamir için “mübtedâ olduğu için mahallen merfû‘dur” denir. Haber “حَاصِلٌ – مَوْجُودٌ” olmak, bulunmak gibi genel mânada ise her zaman düşer.²⁷⁴

Örnek:

لَوْلَاكَ لَهَلَكَ النَّاسُ “Sen olmasaydın insanlar yok olurdu.”

Bu cümle “لَوْلَاكَ مَوْجُودٌ لَهَلَكَ النَّاسُ” takdîrindedir.

2.1.1.1.17. “لَعَلَّ” Harf-i Cer’i

Türkçede “umulur ki, belki, ola ki, sanılmaktadır, muhtemeldir, olmalı, korkarım ki...” mânalarına gelir.

Örnek:

لَعَلَّ عَلِيٌّ قَدْ آتَى الْآنَ “Şimdi Ali gelmiş olmalı.”

“لَعَلَّ” sadece Ukayl lügatında harf-i cer’dir.²⁷⁵ Ukayl (kabilesi) lehçesi dışında bütün dilciler “لَعَلَّ”yi ismi nasb haberi ref‘ eden “إِنَّ” ve “إِنِّ”nin kardeşlerinden/benzerlerinden (الْحُرُوفُ مُشْتَبِهَةٌ بِالْفِعْلِ) kabul etmişlerdir. Bu durumda diğer lehçelerde müte‘allak almaz, mecrûru mübtedâ olur.²⁷⁶ Bugün “لَعَلَّ” harfi, cer harfi olarak kullanılmamaktadır.²⁷⁷

²⁷³ el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 631.

²⁷⁴ Sevinç, 2013, s. 290.

²⁷⁵ el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 631.; Curcânî ve el-Birgivî, 2010, s. 343.

²⁷⁶ Curcânî ve el-Birgivî, 2010, s. 343.

²⁷⁷ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, Birinci Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 360.

“لَعَلَّ” harf-i cer’i “شَّبِيهَةٌ بِالرَّائِدِ” (zâide benzeyen) harf-i cer olup müte‘allakı yoktur. Mecrûru mübtedâ olmak üzere merfû‘dur, ondan sonra gelen ise haberidir.²⁷⁸

2.1.1.2. “زُبَّ” Harf-i Cer’inin Diğer Harf-i Cer’lerden Farkı

“زُبَّ” harf-i cer’i dört yönden diğer harf-i cer’lere muhalefet eder:²⁷⁹

1. “زُبَّ” harf-i cer’i sadr-ı kelâm’da bulunur, herf-i cer’ler ise sadrı kelâm’da bulunmaz..

2. “زُبَّ” harf-i cer’i sadece nekrada amel eder, harf-i cer’ler ise ma‘rife ve nekrada amel edebilir.

3. “زُبَّ” harf-i cer’inin mecrûruna sıfat gerekir, harf-i cer’lerin mecrûruna ise sıfat gerekmez.

4. “زُبَّ” harf-i cer’inin müte‘allakının hazfedilmesi gerekir, harf-i cer’lerin ise müte‘allakının hazfı gerekli değildir.²⁸⁰

2.1.1.3. Harf-i Cer’lerin Mute‘allakları

Aslî harf-i cer’lere müte‘allak gerekir. Müte‘allak cümlede bazı durumlarda mahzûf, bazı durumlarda mezkûr olur. Her iki durumda da aslî harf-i cer’in müte‘allakı üç kelimedenden biridir.²⁸¹

Müte‘allakın nev’ileri:²⁸²

1. Fiil: “رَأَيْتُهُ فِي النَّيْتِ” cümlesindeki “رَأَيْتُ” fiili gibi.

2. Şibhi fiil: Fiilden türemiş olup fiil gibi amel edebilen kelimelere *şibhi fiil* denir. Bunlar ism-i fâ‘il, mastar, sıfat-ı müşebbehe, ism-i mef‘ûl, ism-i tafzîl ve mübalağa sığalarıdır.

Örnek:

“إِيْمَانٌ بِاللَّهِ خَيْرٌ” cümlesindeki “إِيْمَانٌ” kelimesi if‘âl bâbından mastar olup “بِ” harf-i cer’inin müte‘allakıdır.

3. Mânayı fiil: Fiil mânası ifade eden kelimelere denir.²⁸³

²⁷⁸ Galâyîni, 1994, C. 3, ss. 190-191.

²⁷⁹ el-Enbâri, 1995, s. 237.

²⁸⁰ “زُبَّ” harf-i cer’inin diğer harf-i cer’lerden farklı olarak bu özelliklere sahip olmasının sebebi kendisine mahsus olan mânalar sebebiyledir. Sadr-ı kelâmda vâkı olmak hususiyeti “taklîl”e delâlet etmesinden dolayıdır. Çünkü bir şeyin azlığı onun nefyine (yok oluşuna) yakınlık ifade eder. Bu hususta sadr-ı kelâm hakkı olan nefi harflerine benzetilerek sadr-ı kelâmda vâkı olma hususiyeti kazanmıştır. Nekrada amel etme hususiyeti yine “taklîl” ifade etmesinden dolayıdır. Mecrûruna sıfat gerekmesi hususiyetinin sebebi, “زُبَّ” harf-i cer’inin hazfedilen müte‘allakından ‘ivez olması içindir. Müte‘allakının mahzûf olması hususiyetine gelince bilindiği içindir. (el-Enbâri, 1995, s. 237.)

²⁸¹ Çörtü, 2020, s. 383.

²⁸² Galâyîni, 1994, C. 3, s. 202.

Örnek:

أَفَتِ لِلْكَسَالَى “Tembelleri ayıplıyorum.” Bu cümledeki “أَفَتِ” kelimesi “أَسْأَلُ” veya أَتَضَجَّرُ mânalarında fiil ismidir. “Of! Sıkılıyorum” mânasına gelir.²⁸⁴

Bazen harf-i cer’in müte‘allakı, fiile benzeyene te’vil edilmiş bir isim olur.²⁸⁵

Örnek:

وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ

“Hâlbuki O, göklerde de Allah’tır.”²⁸⁶

Bu âyet-i kerîme’deki harf-i cer’in müte‘allakı lafz-ı celâl’dir. Çünkü, bu âyette ki “اللَّهُ” lafzı, şibhi fiil olan “الْمَعْبُودُ” lafzıyla te’vil edilmiştir. Yani الْمَعْبُودُ فِي الْأَرْضِ mânasındadır.

Bazen harf-i cer’in müte‘allakı, (nefiy edatı gibi) fiil mânasına işaret eden bir kelime olur.

Örnek:

مَا أَنْتَ بِنِعْمَةٍ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ

“Sen Rabbinin nimeti sayesinde, bir deli değilsin.”²⁸⁷

Bu âyet-i kerîme’deki “بِ” harf-i cer’inin müte‘allakı “مَا” kelimesidir. Zira, nefi ma’sı “أَنْتَ” mânasındadır.²⁸⁸

2.1.1.3.1. Müte‘allakın Hazfedilmesi

Müte‘allakın hazfedilmesi durumu vâcib ve câiz olmak üzere iki kısma ayrılır:

a) Müte‘allak hususî bir kelime olursa (hazfedildiğinde mânada bir bozulma olmaması şartıyla) müte‘allakın hazfı câiz olur.

Örnek:

بِمَنْ تَسْتَعِينُ؟ diye soran kimseye “بِاللَّهِ” denmesi gibi.

b) Müte‘allak umumî bir kelime olursa, müte‘allakın hazfı vâcib olur.²⁸⁹

Örnek:

مَرَزْتُ بِرَجُلٍ فِي الطَّرِيقِ cümlesindeki “فِي” harf-i cer’inin müte‘allakı umumî bir kelimedir ve hazfolunması vâciptir.

²⁸³ Çörtü, 2020, s. 384.

²⁸⁴ Çörtü, 2020, s.384.

²⁸⁵ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 202.

²⁸⁶ En’âm Sûresi, 6/3.

²⁸⁷ Kalem Sûresi, 68/2.

²⁸⁸ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 203.

²⁸⁹ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 203.

2.1.1.4. Kullanılma Sıklığı Bakımından Harf-i Cer'lerin Tasnifi

1. Sık kullanılanlar: كِ, فِى, لِ, عَلَى, عَنْ, إِلَى, مِنْ, بِ
2. Az kullanılanlar: مُذْ, مُنْذُ, تَاءُ الْقَسَمِ, وَآؤُ الْقَسَمِ, رَبِّ, حَتَّى
3. Nâdiren kullanılanlar: لَوْلَا, كَى, عَدَا, خَلَا, حَاشَا

2.1.1.5. Dahil Oldukları Kelimeler Bakımından Harf-i Cer'lerin Tasnifi

1. Yalnızca isme dahil olanlar: كَى, كِ, حَتَّى, رَبِّ, وَآؤُ الْقَسَمِ, تَاءُ الْقَسَمِ, حَتَّى
2. Yalnızca zamire dahil olan: لَوْلَا
3. İsme ve zamire dahil olanlar:²⁹⁰ حَاشَا, عَدَا, خَلَا, مِنْ, بِ, إِلَى, عَنْ, فِى, لِ

2.1.1.6. Harf, Fiil ve İsim Olarak Harf-i Cer'lerin Tasnifi

Harf olarak kullanılan harf-i cer'ler dokuz tanedir:

بِ, مِنْ, إِلَى, لِ, فِى, رَبِّ, وَآؤُ الْقَسَمِ, تَاءُ الْقَسَمِ, حَتَّى

Harf ve isim olarak kullanılan harf-i cer'ler beş tanedir: مُذْ, مُنْذُ, عَنْ, عَلَى, كِ

Hem fiil hem harf olarak kullanılanlar ise üç tanedir:²⁹¹ خَلَا, عَدَا, حَاشَا

2.1.1.7. “مَا” Harfine Harf-i Cer'in Dahil Olması Durumu

Cer harfleri içerisinde genelde كِ, مِنْ, عَنْ, رَبِّ ve بِ harf-i cer'lerine nâdiren de “اللام” harf-i cer'ine “مَا” harfi eklenir. Bu durumda *mâ* harf-i mevsûl, kendisinden sonra gelen cümle ise sırası olur.²⁹² Eklenen “مَا”, bu harflerin bir ismi cer etmelerine mani olmaz. “مَا” eklenen harf-i cer'lerin aldığı şekiller ise şöyledir: بِمَا, مِمَّا, عَمَّا, رَبِّمَا

Örnek 1:

مِمَّا خَطَبَاتِهِمْ أُعْرِفُوا

“Hataları (küfür ve isyanları) yüzünden suda boğuldular.”²⁹³

Örnek 2:

قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لِيُصْبِحُنَّ نَادِمُونَ

“Allah, “Yakın zamanda mutlaka pişman olacaksınız!” dedi.”²⁹⁴

Örnek 3:

فِيمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ

“Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın”²⁹⁵

²⁹⁰ Sevinç, 2013, s. 280.

²⁹¹ el-Habbâz, 2002, s. 228.

²⁹² el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 665.

²⁹³ Nûh Sûresi, 71/25.

²⁹⁴ Mü'minûn Sûresi, 23/40.

²⁹⁵ Âl-i İmrân Sûresi, 3/159.

Ancak “رُبَّ” harf-i cer’i, “رُبَّمَا” haline geldiğinden kendisinden sonra tek isim değil, fiil veya isim cümlesi gelir.²⁹⁶

Örnek:

رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوُكُنُوا مُسْلِمِينَ

“İnkâr edenler, “Keşke müslüman olsaydık” diye çok arzu edeceklerdir.”²⁹⁷

“رُبَّ” ve “كُ” harf-i cer’lerine, *mâ* ziyâde edildiğinde genelde amel edemezler. Sîbeveyh bu iki harf-i cer *mâ*’ya dahil olduğunda tek kelime menziline olduklarını demiştir.²⁹⁸ *Mâ*’ya dahil olduklarında nâdir olarak amel ederler ve dahil oldukları isimle mecrûr olarak bâkî kalırlar. Zâid *mâ*, çoğunlukla amel etmelerine mani olur, bu taktirde isim veya fiil cümlesine dahil olurlar.²⁹⁹

Soru edatı olan “مَا” kelimesine harf-i cer dahil olursa sonundaki *elif* düşer.³⁰⁰

Örnek 1:

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ

“Birbirlerine neyi soruyorlar?”³⁰¹

Bu âyet-i kerîme’deki “عَمَّ” kelimesinin aslı “عَنْ مَا”dır.

Örnek 2:

فِيمَ تَفَكَّرُ وَمِمَّ تَشْكُو؟

“Ne hakkında düşünüyor ve neyden şikayet ediyorsun?”

Bu cümledeki “فِيمَ” kelimesinin aslı “فِي مَا”dır, “مِمَّ” kelimesinin aslı ise “مِنْ مَا”dır.³⁰²

2.1.1.8. Müte‘allak Alıp Almama Hususunda Harf-i Cer’lerin Tasnîfi

Müte‘allak alıp almama açısından harf-i cer’ler aslî, ziyâde ve şebîh bi’z-zâid olmak üzere üç nev’iye ayrılır:³⁰³

1) Aslî harf-i cer’ler: Dahil olduğu isimle (megrûruyla) bağlı olduğu müte‘allakın bağlantısını, ilişkisini sağlayan ve cümle içerisinde anlama katkıda bulunan cer harfleridir. Bu harf-i cer’ler, mânaları gereği müte‘allaka ihtiyaç duyar

²⁹⁶ Sevinç, 2013, s. 291.

²⁹⁷ Hicr Sûresi, 15/2.

²⁹⁸ el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 666.

²⁹⁹ bkz. Galâyîni, 1994, C. 3, ss. 191-192.; el-Ezherî, 2006, C. 1, s. 665.

³⁰⁰ Sevinç, 2013, s. 291.

³⁰¹ Nebe Sûresi, 78/1.

³⁰² Sevinç, 2013, s. 291.

³⁰³ Uralgirary, 1986, s. 362.

بِ, مِنْ, لِ, كَ, عَنْ, عَلَى, مُذٌ, مُنْذٌ, إِلَى, فِي . Aslî harf-i cer'ler ise, 14 tane olup; وَآؤُ الْقَسَمِ, تَاءُ الْقَسَمِ harf-i cer'leridir.

2) Zâid harf-i cer'ler: Cümlelerin mânasını pekiştirmek, sözü tahsîn etmek (güzelleştirmek), şiirde vezin uygunluğunu ve secili okunmasını sağlamak gibi amaçlarla kullanılıp, müte'allak almayan³⁰⁴ harf-i cer'lerdir.³⁰⁵

Örnek:

هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ؟

“Allah'tan başka size rızık veren bir yaratıcı var mı?”³⁰⁶

Bu âyet-i kerîme'deki “مِنْ” harf-i cer'i gibi.

3) Zâide benzeyen (şebîh bi'z-zâid) harf-i cer'ler: Müte'allak istememeleri bakımından zâid harf-i cer'lere benzerken, mânaları olması bakımından aslî harf-i cer'lere benzeyen harf-i cer'lerdir.³⁰⁷

Zâide benzeyen harf-i cer'ler 5 tane olup şunlardır:³⁰⁸ عَدَا, حَاشَا, خَلَا, رَبِّ, أَلَعَلَّ

Zâide benzeyen harf-i cer'ler fer'î mânâ değil müstakil bir mânâ ifade eder.³⁰⁹

Örnek:

رُبَّ غَرِيبٍ شَبَّهَ كَانَ أَنْفَعُ مِنْ قَرِيبٍ

“Mert bir yabancı, belki akrabadan daha faydalıdır.”

2.1.1.9. Zâid Harf-i Cer'ler

Bazı âlimler Arap dilinde ve Arapça olarak indirilen Kur'ân-ı Kerîm'de lafız açısından zâidlik olgusunu kabul edip, bu zâidlik olgusunun en muayyen özelliğinin cümlelerin içerdiği mânâyı te'kîd etmek olduğunu ifade ederken, bazı âlimler edatlar için zâid kavramını kullanmaktan çekinmiştir.³¹⁰

Zâidlik olgusu genel olarak harf, nâdir olarak da fiiller için söz konusu olmuştur. İsimler ise bir mânâyı delâlet etmeleri sebebiyle zâid konusunda söz konusu olmamışlardır.³¹¹

³⁰⁴ Müte'allaktan müstağnidirler, ancak i'râbdan müstağni değildirler. Dahil oldukları ismi cer ederler. (Galâyîni, 1994, C. 3, s. 197.)

³⁰⁵ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 197.

³⁰⁶ Fâtır Sûresi, 35/3.

³⁰⁷ Ahmet Yüksel, *Arap Dilinde Harfî Cerler*, O.M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 1995, ss. 8-9.

³⁰⁸ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 197.

³⁰⁹ Uralgirary, 1986, s. 362.

³¹⁰ Şimşek, 2001, C. 5, S. 2, s. 14.

³¹¹ Şimşek, 2001, C. 5, S. 2, s. 10.

Zâid olarak kullanılan edatlar maddî ve mânevî olarak iki işlev görür. Mânevî işlevi mânâyı te’kîd etmeleridir. Maddî işlevi ise veznin uygunluğu, lafzın süslenmesi gibi işlevlerdir.³¹²

Zâid olarak kullanılan edatların bir kısmını harf-i cer’ler teşkil etmektedir. Zâid olarak gelen harf-i cer’ler cümlelerin içerdiği mânâyı te’kîd ederler.³¹³

Zâid olarak kullanılan harf-i cer’ler “بِ, مِنْ, لِ, كِ” harf-i cer’leridir. “بِ, مِنْ, لِ, كِ” harf-i cer’leri bazen aslî, bazen zâid harf-i cer olarak kullanılır.³¹⁴ Bu harf-i cer’lerin zâid olması i’râb bakımından olup, mâna bakımından değildir. Zira cümleye te’kid mânası katarlar.³¹⁵

2.1.1.9.1. “بِ” Harf-i Cer’inin Zâid Olması

1) İstifhâmda zâid olur.

هل أنت بقائم؟ “Sen ayakta mısın?”

2) “أليس” ve “مَا”nın haberinin başında geldiği takdirde zâid olur.

أليس الله بكاف عبده؟ “Allah, kuluna yetmez mi?”³¹⁶

وما أنا بظلام للعبيد “Ve ben kullara zulmedici değilim.”³¹⁷

3) “كفى” fiilinin fâ’ilinin başında zâid olur.

كفى بالله وكبيراً “Vekil olarak Allah yeter.”³¹⁸

4) Te’accüb kalıbında zâid olur.

أجمل بالجو “Hava ne güzel!”

5) حسبٌ kelimesine dahil olduğunda zâid olur.

بحسبك درهم “Sana bir dirhem yeter.”

6) Te’kîd edatı olarak kullanılan “عَيْنٌ” ve “نَفْسٌ” kelimelerine dahil olduğunda zâid olur.³¹⁹

هذا هو النفاق بعينه / بنفسه “Bu münafıklığın ta kendisidir.”

2.1.1.9.2. “مِنْ” Harf-i Cer’inin Zâid Olması

“مِنْ” harf-i cer’i, mecrûru nekra olması şartıyla aşağıda gösterilen yerlerde fâ’ilin, mübtedânın, “كَانَ”nin isminin ve mef’ûl-u bih’in başında zâid olur.

1) İstifhâmda zâid olur.

وتقول هل من مزيد؟ “O da, ‘daha var mı?’ der.”³²⁰ (mübtedâ)

³¹² Şimşek, 2001, C. 5, S. 2, s. 14.

³¹³ Şimşek, 2001, C. 5, S. 2, s. 10.

³¹⁴ Uralgirary, 1986, s. 360.

³¹⁵ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 197.

³¹⁶ Zümer Sûresi, 39/36.

³¹⁷ Kâf Sûresi, 50/29.

³¹⁸ Ahzâb Sûresi, 33/3.

³¹⁹ Sevinç, 2013, s. 282.

هَلْ قَابَلْتِ مِنْ أَحَدٍ؟ “Hiç bir kimseyle karşılaştın mı?” (mef‘ûl-u bih)

2) Nefy (olumsuzluk) ve nehiyde zâid olur.³²¹

وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“Onlar kendilerine gelen her peygamberle alay ediyorlardı.”³²² (fâ‘il)

مَا فِي الْبَيْتِ مِنْ أَحَدٍ “Evde hiç kimse yok.” (mübtedâ)

مَا كَانَ فِي الْبَيْتِ مِنْ أَحَدٍ “Evde hiç kimse yoktu.” (كَانَ’nin ismi)

لَا تُسَامِحْ مِنْ أَحَدٍ “Hiçbir kimseye müsamaha etme.” (mef‘ûl-u bih)

3) Şart cümlesinde zâid olur.

مَا تَفْعَلُ مِنْ خَيْرٍ يَعُدُّ عَلَيْكَ

“Hayırdan ne yaparsan sana geri döner.”³²³ (mef‘ûl-u bih)

2.1.1.9.3. “اللام” Harf-i Cer’inin Zâid Olması

Lâm harf-i cer’i fiil ile mef‘ûlu arasına semâî olarak zâid olur. Kıyâsî olarak ziyâde edildiği durumlar da vardır.³²⁴

“اللام” harf-i cer’i bazen te’kîd ve mübalağa kastıyla “هَيْهَاتَ” fiililine dahil olduğunda zâid olarak gelir.

هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ

“Hâlbuki bu size vaad olunan şey, ne kadar da uzak!”³²⁵

2.1.1.9.4. “الكاف” Harf-i Cer’inin Zâid Olması

“الكاف” harf-i cer’i bazen zâid olur,³²⁶ ancak bu durum nâdirdir.³²⁷

“لَيْسَ”nin haberindeki “الكاف” harf-i cer’inin zâid olması durumu semâîdir.

Örnek:

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ “O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.”³²⁸

Mübtedâdaki “الكاف” harf-i cer’inin zâid olması durumu semâîdir.

Örnek:

لَوَاجِقُ الْأَقَارِبِ فِيهَا كَالْمَقْقُ

Bu cümledeki “الكاف” harf-i cer’i zâiddir, “فِيهَا الْمَقْقُ” mânasındadır.³²⁹

³²⁰ Kâf Sûresi, 50/30.

³²¹ el-Enbârî, 1995, s. 234.; Sevinç, 2013, s. 283.

³²² Hicr Sûresi, 15/11.

³²³ Sevinç, 2013, s. 283.

³²⁴ bkz. Galâyîni, 1994, C. 3, s. 198.

³²⁵ Mü’minûn Sûresi, 23/36.

³²⁶ el-Habbâz, 2002, s. 236.

³²⁷ Sevinç, 2013, ss. 286-287.

³²⁸ Şû‘arâ’ Sûresi, 42/11.

³²⁹ Galâyîni, 1994, C. 3, ss. 197-198.

Kısacası “الكاف” harf-i cer’inin zâid olması durumu semâî olup, kullanımı Araplardan işitilmekle sınırlıdır.³³⁰

2.1.1.10. Mecerûr İsmi İ’râbdan Mahalli

Zâid harf-i cer’in mecerûrunun hükmü, âmîlinin (müte‘allakının) gerektirdiği şekil üzere mahallen merfû‘ veya mahallen mensûb olmasıdır.

Zâid harf-i cer’in mecerûru; fâ‘il, nâibi fâ‘il veya mübtedâ olduğunda mahallen merfû‘ konumundadır; mef‘ûl-u bih, mef‘ûl-u mutlak veya nâkıs fiilin haberi olduğunda ise mahallen mensûb konumundadır.

Zâide benzeyen harf-i cer’in mecerûrunun i’râbdan mahalli ise; harf-i cer “خَلَا، عَدَا، حَاشَى” olursa müstesna olmak üzere mahallen mensub olur.

“رُبَّ” harf-i cer’inin mecerûrunun i’râbı, mübtedâ olmak üzere mahallen merfû‘ olur.

Aslî harf-i cer’in mecerûru; nâibi fâ‘il, mübtedânın haberi veya cinsi nefyeden “لَا”nın haberi olursa mahallen merfû‘ olur. Mecerûru zarf olursa mef‘ûl-u fih olmak üzere mahallen mensûb olur. Harf-i cer ta‘lîl için ise, mecerûru mef‘ûl-u leh gayri sarîh olmak üzere mahallen mensûb olur. Mecerûr, nâkıs fiilin haberi olursa mahallen mensûb olur. Mecerûr, tâbi‘ ma‘mûl ise metbû’unun gerektirdiği üzere mahallî i’râbını alır. Eğer aslî harf-i cer’in mecerûru, yukarıda geçen durumların gayrisinde vâkı olursa mef‘ûl-u bih gayri sarîh olarak mahallen mensûb olarak i’râbını alır.³³¹

2.1.1.11. Harf-i Cer ile Mecerûrun Arasının Ayrılması

Tercih edilen görüşe göre harf-i cer ile mecerûrun arasının ayrılmaz ancak (şiir gibi) zaruri durumlarda aralarına başka ma‘mûl girebilir, lâkin bu durum nâdirdir.³³²

لو كنت في خفاء من رأس شاهق وليس إلى منها النزول سبيل

Bu şiirde “إلى” ile mecerûru olan “النزول”un arasına “منها” girerek câr ve mecerûrun arası ayrılmıştır.

2.1.1.12. Ma‘rife ve Nekradan Sonra Vâkı Olan Câr ve Mecerûrun Hükümü

Câr ve mecerûr ma‘rife veya nekradan sonra vâkı olduğunda ihbârî cümle hükmünde olur.

³³⁰ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 640.

³³¹ Galâyîni, 1994, C. 3, ss. 204-205.

³³² Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 344.

1) Câr ve mecrûr nekra-i mahzadan sonra vâkı olduğunda sıfat olur.

Örnek:

رَأَيْتُ طَائِرًا عَلَى غَصْنٍ “Dalın üzerinde olan kuşu gördüm.”

İ’râbı: “رَأَيْتُ” fiil ve fâ’ildir. “طَائِرًا” mef’ûl-u bihtir. Câr ve mecrûr “رَأَيْتُ طَائِرًا”in mahzûf sıfatı olan “كَانِنًا” ile müte’alliktir. “رَأَيْتُ طَائِرًا كَانِنًا عَلَى غَصْنٍ” takdîrindedir.

2) Câr ve mecrûr ma’rife-i mahza’dan sonra vâkı olduğunda hâl olur.³³³

Örnek:

فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ

“Kârûn, zineti ve görkemi içerisinde kavminin karşısına çıktı.”³³⁴

İ’râbı: “خَرَجَ” fiilinin fâ’ili “هو”dir. Câr ve mecrûr bu fiil ile mute’alliktir. Câr ve mecrûr, “خَرَجَ” fiilinin fâ’ili (Kârûn’a râci olan) “هو” den hâl olarak gelmiştir. Câr ve mecrûr şibhi cümledir. Ma’rifeden sonra vâkı olduğu için hâl olarak i’râbını almıştır. “فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ كَانِنًا مَتْرِينًا” takdîrindedir.³³⁵

3) Câr ve mecrûr, ma’rife-i gayr-i mahza veya nekra-i gayr-i mahza’dan sonra vâkı olduğunda hâl veya sıfat olabilmesi câiz olur.

Örnek 1:

يُعْجِبُنِي الرَّهْرُ فِي أَكْمَامِهِ “Avuçlarındaki çiçek bana taaccüp verdi.”

İ’râbı: “يُعْجِبُ” fiil, “الرَّهْرُ” ise fâ’ildir. Câr ve mecrûrun “الرَّهْرُ”den sıfat veya hâl olması câizdir. Çünkü “الرَّهْرُ” kelimesi cins ifade eden *elif lâm* ile ma’rife olmuştur, dolayısıyla ma’rife-i gayr-i mahza’dır. Bu da nekraya yakındır.

Örnek 2:

هَذَا تَمْرٌ يَانِعٌ عَلَى أَغْصَانِهِ “Bu yumuşak meyve dal üzerindedir.”

İ’râbı: “هَذَا” tenbîh içindir, “ذَا” ism-i işâret’tir. Mübtedâ olarak ref’ mahallindedir. “تَمْرٌ” haberidir. “يَانِعٌ” ise “تَمْرٌ”un sıfatıdır. Câr ve mecrûrun “تَمْرٌ”dan sıfat veya hâl olması câizdir. Çünkü “تَمْرٌ” kelimesi “يَانِعٌ” ile sıfatlanarak nekra-i gayr-i mahza olmuştur. Bu da ma’rifeye yakındır.³³⁶

4) Câr ve mecrûr; sıfat, hâl, sıla veya haber olarak vâkı olduğunda vucûben “كُنْتُ، اسْتَقَرَّ” gibi mahzûf (takdîrî) bir fiil ile mute’allik olur. Ancak sıla olarak vâkı olduğunda mute’allakı sadece mahzûf “اسْتَقَرَّ” olur. Bu ittifaklı bir meseledir.

³³³ el-Ezherî, 1996, s. 147.

³³⁴ Kasas Süresi, 28/79.

³³⁵ el-Ezherî, 1996, s. 147.

³³⁶ el-Ezherî, 1996, s. 148.

Çünkü sıla cümlesi yalnızca cümleden olur.³³⁷ “كائِنٌ، مستقرٌ” gibi sıfat kelimeler ise müfred hükmündedir. Fâ‘illeri ise müstetir “هو”dir.

Örnek:

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

“Göklerde ve yerde kim varsa hep O’nundur.”³³⁸

Îrâbı: Câr ve mecrûr olan “له” mukaddem haberdir. İsm-i mevsûl olan “مَنْ” müehher mübtedâdır. “فِي السَّمَوَاتِ” ism-i mevsûl’un sılasıdır, i‘râbdan mahalli yoktur. Câr ve mecrûr sıla cümlesi olduğu için mute‘allak mahzûf “إِسْتَقَرَّ” fiilidir.³³⁹

Câr ve mecrûr; sıfat, hâl veya haber olarak vâkı olduğunda müte‘allik olduğu kelimenin vucûben “كائِنٌ، مستقرٌ” veya “إِسْتَقَرَّ” olmasının sebebine gelince; sıfat, hâl veya haberde asıl olanın müfred olmasıdır (cümle olmamasıdır) yahut amelde asıl olanın fiil olması sebebiyledir.³⁴⁰

Sıfat, hâl, haber ve sıladaki câr ve mecrûr *zarf-ı mustekar* “الظرف المستقر” olarak isimlendirilir.³⁴¹ Çünkü bu zikredilen câr ve mecrûrda, âmilini hazfettikten sonra bir zamir istikrar etmiştir (yerleşmiştir).³⁴² Kendisinde zamir istikrar etmeyen zarflar ise *zarf-ı lağv* “الظرف اللغو” olarak isimlendirilir.³⁴³

Bu çalışmada harf-i cer mevzûsu hakkında bu kadar mâlûmât zikretmek yeterli görüldü, daha da tafsilâtli bilgilere erişmek isteyenler İbn Hişâm’ın eserinden istifade edebilir.³⁴⁴

2.2. İZÂFET İLE MECRÛR OLAN “المجرور بالإضافة”

Habbâz’a göre izâfetin lügavî ve ıstilahî olmak üzere iki mânası vardır. Lügavî mânası isnaddır, ıstilahî mânası ise ilk ismi; haber, tâbi‘ ma‘mûl, hâl olmayan ikinci bir kelimeye katmaktır. Bu zikredilen durum üzere ikinci kelimeye

³³⁷ el-Ezherî, 1996, s. 149.

³³⁸ Enbiyâ Sûresi, 21/19.

³³⁹ el-Ezherî, 1996, s. 150.

³⁴⁰ el-Ezherî, 1996, s. 149.

³⁴¹ Zarf-ı mustakar ile murad edilen, mute‘allakının mahzûf umumî bir fiil olmasıdır. Zarf-ı mustakar olarak isimlendirilmesinin iki sebebi vardır: Birincisi, mute‘allakının mahzûf “إِسْتَقَرَّ” olmasıdır. İkincisi ise mute‘allaktaki zamirin kendisine intikal etmesidir. (el-Ezherî, 1996, s. 150.)

³⁴² el-Ezherî, 1996, s. 150.

³⁴³ Zarf-ı lağv ile murad edilen mute‘allakı hususî olandır. (el-Ezherî, 1996, s. 150.)

³⁴⁴ Ayrıntılı ma‘lûmât için bkz. İbn Hişâm, 761, C. 3, ss. 3-81.

katıldığında ikinci kelime mecrûr olur. İlk kelime muzâf, ikinci kelime muzâfun ileyh olarak isimlendirilir.³⁴⁵

Bir ismin mânasına açıklık kazandırmak için ikinci bir ismi ona izâfe etmeye (bağlamaya) izâfet denir.³⁴⁶ İzâfetin diğer bir tanımı da şöyledir: Arap dilinde iki ismin arasında harf-i cer takdîr ederek bir alakayı, aidiyeti veya nisbeti ortaya çıkarmaya izâfet denir.³⁴⁷

İzâfet terkîbi ise bir ismin sonuna başka bir isim getirilmesiyle meydana gelen kelime grubu demektir.³⁴⁸ “كِتَابُ الطَّالِبِ” terkîbindeki “الطَّالِبِ” kelimesi (belirten), “كِتَابُ” kelimesinin (belirtilen) mânasına açıklık kazandırıyor ve tamlık getiriyor. İşte bu açıklık kazandırma ve tamlama işine izâfet (isim tamlaması) denir. Bu misalde “الطَّالِبِ” kelimesi “كِتَابُ” kelimesinin mânasına açıklık kazandırıp tamladığı için **tamlayan**, “كِتَابُ” kelimesi de “الطَّالِبِ” kelimesi ile mânası açıklık kazandığı için **tamlanan**dır. Bu iki kelimedeki ilkinde muzâf (مُضَافٌ), ikincisine muzâfun ileyh (مُضَافٌ إِلَيْهِ) denir.³⁴⁹ Bu şekilde oluşturulan oluşuma da izâfet terkîbi denir.

Bu tür terkîblerde yer alan varlıklar birden fazladır, ancak belirtilmek istenilen varlık tektir. Hüküm de terkîbin ilk kelimesine göre verilir. Mesela, bir kitabın Ali’ye ait olduğunu anlatmanın iki yolu vardır:

1) Sondaki ismin başına “لِ” harf-i cer’i getirilir. Buna *şibhu’l-izâfe* denir.

Örnek:

كِتَابُ عَلِيٍّ “Ali’nin kitabı”

2) İlk ismin tenvîni düşürülür, ikincisi mecrûr yapılır. Buna *izâfet terkîbi* denir.³⁵⁰

Örnek:

كِتَابُ عَلِيٍّ “Ali’nin kitabı”

İzâfet terkîbi muzâf ve muzâfun ileyhten oluşur, muzâfun ileyh’in hükmü daima mecrûr olmasıdır. Sahih görüşe göre, muzâfun ileyh’in âmili mukadder olan harf-i cer değildir, muzâftır.³⁵¹

³⁴⁵ el-Habbâz, 2002, ss. 250-251.

³⁴⁶ Çörtü, 2020, s. 315.

³⁴⁷ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 205.

³⁴⁸ Sevinç, 2013, s. 300.

³⁴⁹ Çörtü, 2020, s. 315.

³⁵⁰ Sevinç, 2013, s. 300.

³⁵¹ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 208.

2.2.1. İzâfetin Nev‘ileri “أنواع الإضافة”

İzâfetle mecrûr olan isim, ma‘nevî izâfet “الإضافة المعنوية” ve lafzî izâfet “الإضافة اللفظية” olarak iki nev‘iye ayrılır.³⁵²

1) Ma‘nevî izâfet “الإضافة المعنوية”: Bu izâfetin kuralı, muzâfın ma‘mûlüne izâfe edilen sıfat kelime olmamasıdır³⁵³ yahut muzâfın, ma‘mûlünden başkasına izâfe edilen sıfat kelime olmasıdır.³⁵⁴ Bu izâfet türüne izâfetten hedeflenen ma‘rifelik veya tahsîs maksadını yerine getirdiği için *hakîkî izâfet* de denir. İzâfet denilince ilk akla gelen bu tür izâfettir.³⁵⁵

Ma‘nevî izâfet; *izâfet-i mahza* ve *hakîkî izâfet* olarak da isimlendirilir³⁵⁶

2) Lafzî izâfet “الإضافة اللفظية”: Sıfat bir kelime (ismi fâ‘il, ismi mef‘ûl, sıfat-ı müşebbehe vs.) ma‘mûlüne izâfe edildiğinde lafzî izâfet olur.³⁵⁷ Bu izâfet terkîbi ile hedeflenen ma‘rifelik veya tahsîs maksadını karşılamayan ve izâfeti sözde olan türdür.

Lafzî izâfet; *izâfet-i gayr-i mahza*³⁵⁸ ve *izâfet-i mecâziyye* olarak da isimlendirilir.³⁵⁹

2.2.1.1. Ma‘nevî İzâfet / İzâfet-i Mahza ve Unsurları “عناصرها الإضافة المعنوية و”

Ma‘nevî izâfet, dil bilgisi bakımından aralarında önceden fâ‘ilik ve mef‘ûlluk ilişkisi olmayan isimlerle kurulan isim terkîbidir.

Bir isim terkîbinde en az iki kelime bulunur. Bunlardan belirtmek istenilen ve başta bulunan birinci isme *muzâf*, bu ismi açıklayan ve onu belirten ikinci isme *muzâfun ileyh* denir.

Türkçedeki isim terkîbinde başta bulunan kelime, Arapçada sonda, Türkçede sonda bulunan isim Arapçada başta bulunur.³⁶⁰

İzâfet terkîbinde asıl olan ma‘nevî izâfettir. İzâfetin faydası, ma‘rifeliği ve tahsîsliği ifâde etmesi bakımından, mânaya dönük olduğundan ma‘nevî izâfet diye isimlendirildi. Ma‘nevî izâfet *mahza izâfet* ve *hakîkî izâfet* olarak da isimlendirilir.

³⁵² Curcânî ve el-Birgivî, 2010, s. 278.; Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 214.; el-Habbâz, 2002, s. 252.; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 207.

³⁵³ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 214.; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 207.

³⁵⁴ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 207.

³⁵⁵ Sevinç, 2013, s. 300.; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 208.

³⁵⁶ el-Habbâz, 2002, s. 252.; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 208.

³⁵⁷ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 215.

³⁵⁸ el-Habbâz, 2002, s. 252.; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 209.

³⁵⁹ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 209.

³⁶⁰ Sevinç, 2013, s. 300.

Hakîkî izâfet diye isimlendirilmesinin sebebi izâfetten maksadın muzâfın, muzâfun ileyhe nisbet edilmesi olmasıdır. Bu izâfetin hakîkî sebebidir.³⁶¹ İzâfet-i mahza diye isimlendirilmesinin sebebi, izâfeti infisâl takdîrinden (muzâfın muzâfun ileyhe nisbet edilmesini ayırma takdîrinden) kurtarmasıdır. Bu durum da lafzî izâfetin aksidir.³⁶²

Bir izâfet terkîbinde muzâfun ileyh ma‘rife ise izâfet belirtilidir, buna göre muzâf da ma‘rifeleşir.

Örnek:

كِتَابُ الطَّالِبِ “Öğrencinin kitabı”

Bu cümlesindeki kitabın kime ait olduğu bellidir.

Muzâfun ileyh nekra ise, izâfet belirtisizdir; yalnızca tahsîslik (sınırlandırma) ifade eder. Buna göre muzâfun ileyh ma‘rife olmadığı için muzâf ma‘rife olmaz, nekra olarak kalır.

Örnek:

كِتَابُ طَالِبٍ “Öğrenci kitabı”

Bu örnekte kitabın bir öğrenciye ait olduğu bellidir, ancak öğrencinin kim olduğu belli değildir. Sonuçta muzâftaki bilinmezlik halen devam etmektedir ancak bilinmezlik sınırları daralmıştır.³⁶³

İzâfetin şartı, muzâfın ma‘rifelikten boş olmasıdır. Ancak Kûfeliler muzâfın ma‘rife olmasına cevâz vermiştir. Basralılar ve diğerleri bu duruma karşı çıkmıştır. Çünkü ma‘rife bir isim ma‘rife bir isme izâfe edildiğinde iki ma‘rife cem olmuş (toplanmış) olur, eğer nekra bir isme izâfe edilse nekradan bir ta‘yin kazanmaz.³⁶⁴

İzâfet terkîbinin oluşması için yapılacak işlemler sırasıyla şöyledir:

a) Muzâfa dahil olan “ل” takısı varsa kaldırılır.

b) Muzâfın sonundaki tenvîn ve tenvîn yerinde kâim olanlar (tesniye nûnu ve cemi müzekker nûnu) düşer. Çünkü tenvîn, tensiye nûnu ve cemi nûnu kelimenin sonunda bulunur, oysa kelime henüz bitmemiştir. Ayrıca muzâfun ileyh, bu tenvîn veya nûn harfinin yerini tuttuğundan dolayı bunlara ihtiyaç da yoktur.³⁶⁵ Tenvîn ya da nûn harfi, buldukları ismin tamam oluşuna birer

³⁶¹ Galâyînî, 1994, C. 3, ss. 205-208.

³⁶² el-Enbârî, 1995, s. 251.; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 208.

³⁶³ Sevinç, 2013, s. 301.

³⁶⁴ Ebü'l-Fidâ, 2004, ss. 214-215.

³⁶⁵ Sevinç, 2013, s. 301.

delildir. Nahivciler bir kelimeyi diğeriyle ta'rîflik, tahsîslik veya tahfîflik kazanacak bir şekilde birleştirmeyi arzu ettiklerinde ilk olarak kelimenin tamlığına delalet eden alameti hazfetmişler ve onu ikincisiyle tamamlamışlardır.³⁶⁶

İbn Habbâz şöyle ifade etmiştir: Muzâfın tenvînli olması câiz değildir. Ancak bu hususta nahivciler ihtilâf etmiştir. Kûfeliler, izâfet ve tenvîn bir kelimedede cem olmayan iki hususiyet olmaları hasebiyle muzâfın tenvînli olmasını câiz görmemişlerdir. Ancak ism-i taşğîr vezni ve nisbet *yâ*'sı iki hususiyet (mensûb olma, özellik) olmasına rağmen *فُرَيْشِي* kelimesinde cem olabildiğine göre, buna dayanarak Kûfelilerin bu görüşü bâtıldır. Basralılar ise izâfette ittisâl, tenvînde ise infisâl bulunduğundan ötürü izâfet ve tenvîn arasında tenâkus (zıtlık) görerek bunların bir kelimedede cem olmasını câiz görmemişler.³⁶⁷

Ebü'l-Berakât el-Enbârî ise şöyle ifade etmiştir: Tenvîn infisâle, izâfet ise ittisâle delalet eder. Bu iki zıt kavram bir kelimedede cem olamayacağından muzâftan tenvîn hazfedilmiştir. Zira infisâl ve ittisâlin bir kelimedede bulunması muhâldir.³⁶⁸

c) Muzâfun ileyh müfred isim ise kesre, tesniye veya cemi müzekker sâlim ise *yâ* ile mecrûr olur. Cümle içerisindeki yerine göre muzâf olan isim merfû', mensûb veya mecrûr olmak gibi değişik hallerde olabilir.

Örnek:

جَاءَ الْمُعَلِّمُ فِي الْمَدْرَسَةِ وَالْمُهَنْدِسُ فِي الْمَصْنَعِ

Bu cümle “جَاءَ مُعَلِّمُ الْمَدْرَسَةِ وَمُهَنْدِسُ الْمَصْنَعِ” (Okulun öğretmeni ve fabrikanın mühendisi geldi) şeklinde de ifade edilebilir. “جَاءَ مُعَلِّمُ الْمَدْرَسَةِ وَمُهَنْدِسُ الْمَصْنَعِ” cümlesindeki “مُعَلِّمٌ” kelimesi muzâftır, fâ'ildir ve müfred munsarif isim olduğundan i'râbını hareke ile alarak, zamme ile merfû' olmuştur. “الْمَدْرَسَةِ” kelimesi ise muzâfun ileyhtir, cer i'râbı kesre ile olmuştur. “مُهَنْدِسٌ” kelimesi ise muzâftır. Fâ'il üzerine atfolunan tâbi' ma'mûl olup, müfred munsarif isim olduğundan zamme ile merfû' olmuştur. “الْمَصْنَعِ” kelimesi ise muzâfın ileyhtir ve müfred munsarif isim olduğundan kesre ile cer oluşur.

³⁶⁶ Câmi', 2005, s. 228.

³⁶⁷ el-Habbâz, 2002, s. 251.

³⁶⁸ el-Enbârî, 1995, s. 250.

Ebü'l-Berakât el-Enbâri muzâfun ileyhın cer olmasını şöyle ifade etmiştir: İzâfet *min* ve *lâm* mânasını içeririr. Harf-i cer hazfedilince muzâf harf-i cer'in makamında kâim oldu ve harf-i cer gibi muzâfun ilehi cer etti.³⁶⁹

İzâfet ikiden fazla isimle de olabilir. Bu tür terkîblere *tetâbu 'u' izâfet* “تَتَابِعُ” denir. Bunun Türkçedeki karşılığı *zincirleme isim tamlamasıdır*.³⁷⁰ Mesala üç kelimelik bir terkîbde ilk kelime muzâf, üçüncü kelime muzâfun ileyhtir. Ortadaki kelime ise, hem muzâftır hem de muzâfın ileyhtir.

Zincirleme izâfette belirlilik ve tahsîslik (kapsamını daraltma) durumu basit izâfet gibidir. En sondaki kelime yani muzâfun ileyh, belirli ise izâfet ma'rifelik, belirsiz ise tahsîslik ifade eder. Bu yüzden en sondaki kelimedede “ال” yoksa sonunda tenvîn olur. Mesala; “مِفْتَاحُ بَابِ الْعُرْفَةِ” “Odanın kapısının anahtarı.” Bu cümlede ki “مِفْتَاحُ” muzâf, “بَابِ” muzâfın ileyhtir.³⁷¹ Ayrıca “بَابِ” muzâf, “الْعُرْفَةِ” ise muzâfun ileyhtir. Bu durumda “بَابِ” kelimesi hem muzâf hem de muzâfün ileyh olmuş olur.³⁷²

2.2.1.1.1. Ma'nevî İzâfette, Muzâfın Muzâfun İleyhten Kazandığı Hükümler

İzâfet-i mahza muzâf ve muzâfun ileyhın arasını infisâl etme (ayırma) niyeti/amacı taşımaz. Bu sebeple izâfet-i mahza'da muzâf muzâfun ileyhın birçok hükümünü iktisap eder. Bu hükümler toplam yedi tanedir:

1. Tenkîr (belirsiz yapmak): Ma'rife bir isim nekra bir isme izâfe edildiği zaman belirsizleşir. “زَيْدٌ رَجُلٍ” (Bir adamın Zeyd'i) cümlesindeki “زَيْدٌ” kelimesi izâfetten önce ma'rife idi. Ne zaman ki nekra bir isme izâfe edildi, “زَيْدٌ امْرَأَةٍ” den ayırt edildi.

2. Te'nîs: “دَهَبَتْ بَعْضُ أَصَابِعِهِ” cümlesinde ki “بَعْضٌ” kelimesi izâfetten önce müzekkerdi. Ancak müennes olan “أَصَابِعِ” kelimesine izâfe edilince ondan te'nîslik iktisap ederek, müennes oldu.

3. İstifhâm: “غُلَامٌ مَنْ أَنْتَ؟” “Kimin kölesisin/çocuğusun?” gibi.

4. Mecaz: “غُلَامٌ مَنْ تَضْرِبُ أَضْرَبُ” Bu cümle ceza mânasını kapsar.

5. Umumîlik: “عِنْدِي غُلَامٌ كُلِّ رَجُلٍ” cümlesi gibi.³⁷³

³⁶⁹ el-Enbâri, 1995, s. 250.

³⁷⁰ Çörtü, 2020, 370.

³⁷¹ Sevinç, 2013, s. 302.

³⁷² Sevinç, 2013, s. 303.

³⁷³ el-Habbâz, 2002, s. 253.

6. Tahsîs: Muzâfun ileyh nekra bir isim olduğunda muzâf ondan tahsîs (hususilik) kazanır. Çünkü “عُلامٌ رجلٍ” terkîbi “عُلامٌ”dan daha hususidir.

7. Ta‘rif: Nekra bir kelime ma‘rifeye muzâf edilince muzâf muzâfun ileyhten ma‘rifelik kazanır. Muzâfun ileyh ma‘rife olunca muzâf ma‘rifeliği ifade eder.³⁷⁴

Ancak muzâf nekralık ve mübhemlikte müteveğğil olmuşsa (derinleşmişse) izâfet ta‘rif ifade etmez. Bu durum “نميرٌ, مثل, شبيه, نظير, غير” gibi kelimelerde olur.

Örnek:

جاء رجلٌ مثلٌ سليمٍ “Selim gibi bir adam geldi.”

Bu cümledeki “مثلٌ” kelimesi nekra bir kelimenin sıfatı olarak vâkı oldu. Eğer “مثلٌ” ma‘rife olsaydı onunla nekra bir isim sıfatlanamazdı.

Nekraya râci olan bir zamire muzâf olmakla, izâfet ma‘rifelik kazanmaz.³⁷⁵

Örnek:

جاءني رجلٌ وأخوه “Bana adam ve onun kardeşi geldi.”

Bu cümledeki “ه” zamiri nekra bir kelime olan “رجلٌ”e râci olduğu için muzâf muzâfun ileyh ile ma‘rifelik kazanmamıştır.

2.2.1.1.2. Ma‘nevî İzâfetin Kısımları “أقسام الإضافة المعنوية”

İzâfet-i mahza muzâf ve muzâfun ileyhin arasını infisâl etme (ayırma) niyeti/amacı taşımaz. Zira, izâfet-i mahza *lâm* ve *mîn* mânasında olur.³⁷⁶ Abdulkâhir izâfet-i mahza’nın *fi* mânasında olduğunu da zikretmiştir.³⁷⁷

Ma‘nevî izâfet dört kısımdır; lâmiyye, beyâniyye, zarfiyye ve teşbîhiyye.

1. İzâfet-i Beyâniyye (مِنْ mânasında): Takdîri “مِنْ” içeren izâfettir. Bu izâfet türünün kuralı, muzâfun ileyhin muzâfa ait bir cinsi ifade etmesidir. Şöyle ki; Muzâf muzâfun ilehin bir nev‘isi (türü), bazısı olmasıdır. Bu durumda izâfet “مِنْ” mânasında olur.

Örnek:

حَاتِمٌ فضةٌ “Gümüş yüzük.” Yüzüğün cinsi gümüştür.

هذا بابٌ خشبٍ “Bu ahşap kapıdır.” Ahşaptan yapılan birçok eşya vardır, kapı ise bu eşyalardan sadece bazısıdır.

³⁷⁴ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 207.; el-Habbâz, 2002, s. 253.

³⁷⁵ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 208.

³⁷⁶ el-Enbârî, 1995, s. 250.; el-Habbâz, 2002, s. 252.

³⁷⁷ el-Habbâz, 2002, s. 252.

İzâfet-i beyâniyye’de muzâfun ileyhın muzâf hakkında haber verdiğini söylemek de sahih olur. Zira bu izâfeti, mübtedâ haber şekline koyarak “هَذَا الْبَابُ “ هذا الباب ” şeklinde söylemek de mümkündür.³⁷⁸

2. İzâfeti Zarfiyye (فی ma’nasında): Takdîri “فی” içeren izâfettir. Bu izâfet türünün kuralı, muzâfun ileyhın, (muzâfın zamanını veya mekanını ifade eden) muzâfa ait bir zarf olmasıdır. Kısaca, muzâf zarfa izâfe edilen bir isim ise izâfet “فی” mânasında olur.³⁷⁹

Örnek 1:

كان فلانٌ رفيقاً المدرسة “Felan kişi medrese arkadaşı idi.”

Örnek 2:

وَقَالَ الَّذِينَ اسْتَضَعُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ

“Zayıf ve güçsüz görülenler, büyüklük taslayanlara, ‘Hayır, bizi hidayetten saptıran gece ve gündüz kurduğunuz tuzaklardır’ derler.”³⁸⁰

3. İzâfet-i Teşbîhiyye: Teşbîh ifade eden takdîri “كاف” harf-i cer’ini içeren izâfettir. Bu izâfetin kuralı, benzetilenin benzeyene izâfe edilmesidir.

Örnek 1:

إِنْتَرَّ لَوْلُوُ الدَّمْعِ عَلَى وَرْدِ الْخُدُودِ “Göz yaşı incileri gül yanaklarına yayıldı.”

Bu cümlede gözyaşları inciye, yanakları ise güle benzetildi.

Örnek 2:

Şair ibn Hafâce’nin sözünde olduğu gibi:³⁸¹

وَالرَّيْحُ تَعَبْتُ بِالْغُصُونِ، وَقَدْ جَرَى

ذَهَبُ الْأَصِيلِ عَلَى لَجَيْنِ الْمَاءِ

4. İzâfet-i Lâmiyye (اللَّامُ mânasında) : Takdîri اللَّامُ harf-i cer’i içeren izâfettir. Mülk ve ihtisâs ifade eder. Yukarıdakilerin gayrisindeki izâfetler “اللَّامُ” mânasındadır.³⁸²

Örnek:

هذا حصانٌ عليّ “Bu Ali’nin atıdır.”

Şunu da belirtmek gerekir ki; “وجهُ زيدٍ ويُدُّ محمدٍ” (Zeyd’in yüzü, Muhammed’in eli) gibi misaller “مِنْ” mânasıyla değil, “اللَّامُ” mânasıyla. Çünkü “توبٌ قَرٌّ” “توبٌ قَرٌّ” mânasıyla olan izâfette ikincisini evvelkisine sıfat yapmak câizdir.

³⁷⁸ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 206.

³⁷⁹ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 214.; Galâyîni, 1994, C. 3, ss. 206-207.

³⁸⁰ Sebe’ Süresi, 34/33.

³⁸¹ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 207.

³⁸² Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 214.; Galâyîni, 1994, C. 3, s. 206.

(İpek elbise) şeklindeki izâfet terkîbi ise “مِنْ” mânasıyladır. Zira bu izâfet terkîbi, ikinci cüzü evvelkisine sıfat olarak getirip “تَوْبٌ قَرٌّ” şeklinde de söylenebilir. Ancak “يَدٌ مُحَمَّدٍ” şeklindeki izâfet terkîbinin ikinci cüzünü evvelki cüzüne sıfat olarak getirerek “يَدٌ مُحَمَّدٌ” şeklinde söylemek mümkün değildir. Bu sebeple bu izâfet terkîbi “مِنْ” mânası değil, “اللَّامُ” mânası içermektedir.³⁸³

2.2.1.2. Lafzî İzâfet / İzâfet-i Gayr-i Mahza ve Mânası “الإضافة اللفظية” ”ومعناها

Lafzî izâfet “الإضافة اللفظية”: Sıfat bir kelime ma‘mûlüne (fâ‘iline veya mef‘ûlüne) izâfe edildiğinde lafzî izâfet olur.

Lafzî izâfetin kuralı; muzâfın ism-i fâ‘il, ism-i mef‘ûl, sıfat-ı müşebbehe yahut ism-i mef‘ûl olup bu sıfat kelimelerin mânadaki fâ‘illerine veya mef‘ûllerine izâfe edilmeleridir.³⁸⁴

Ancak mastar bir kelime ma‘mûlüne izâfe edildiğinde ma‘nevî izâfet olur. Çünkü mastar sıfat bir kelime değildir.³⁸⁵

Örnekler:

هَذَا الرَّجُلُ طَالِبٌ عِلْمٍ “Bu adam ilim talep edendir.”

رَأَيْتُ رَجُلًا تَصَارَ الْمَظْلُومَ “Mazluma çokça yardım eden adam gördüm.”

أَنْصُرُ رَجُلًا مَهْضُومَ الْحَقِّ “Hakkı çiğnemenen adama yardım et.”

عَاشِرُ رَجُلًا حَسَنَ الْخُلُقِ “Ahlâkı güzel olan adamla iyi geçin.”

Lafzî izâfet olabilmesi için sadece muzâfın sıfat isim olması yeterli değildir, eğer muzâf sıfat kelime olup muzâfın ileyh sıfat kelimenin ma‘mûlü değil ise lafzî izâfet gerçekleşmiş olmaz bilakis ma‘nevî izâfet olur. Çünkü murad, ma‘mûlüne izâfe edilmiş sıfat kelime olmasıdır. Muzâfın izâfetten önce muzâfun ileyhi ref‘ veya nasb etmiş olması gerekir. “هَذَا ضَارِبٌ زَيْدٍ أَمْسٍ” Bu cümlede ism-i fâ‘il olan “ضَارِبٌ” kelimesi sıfat kelimedir. Ancak ma‘mûlüne muzâf olmadığından lafzî izâfet değil ma‘nevî izâfet olmuştur. Zira ism-i fâ‘il’in amel etmesinin şartlarından biri hale veya istikbale delâlet etmesidir. Bu cümlede ise “أَمْسٍ” (dün) kelimesiyle geçmişe delâlet etmesi sebebiyle ism-i fâ‘il mef‘ûl alıp nasb edemez bu sebeple ma‘mûlüne izâfe edilmemiş olur.³⁸⁶

³⁸³ el-Enbârî, 1995, s. 251.

³⁸⁴ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 207.

³⁸⁵ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 214.

³⁸⁶ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 216.

Lafzî izâfet, ma‘rifelik (belirlilik) veya tahsîslik ifade etmez, Lafzî izâfetten maksat lafızda tahfifliktir (hafifliktir).³⁸⁷ Lafzî izâfet lafzî hafifletmekten başka bir fayda ifade etmez. Çünkü izâfet-i gayr-i mahza’da muzâf olan kelime muzâfun ileyhın aynına, zâtına mahsus bir şey değildir.³⁸⁸ Lafzî hafifletmek de tenvînin ve tenvîn yerinde kâim olanın hazfedilmesidir.³⁸⁹

Lafzî izâfet; izâfet-i mecâziyye ve izâfet-i gayr-i mahza (الإضافة غير المحضة) olarak da isimlendirilir. Lafzî izâfet diye isimlendirilmesinin sebebi, izâfetin faydasının sadece lafza dönük olmasıdır. Bu fayda da lafızda tahfiftir. İzâfet-i mecâziyye diye isimlendirilmesinin sebebi, sadece tahfif ifade edip, izâfetin asıl maksadını taşıyamasıdır. İzâfet-i gayr-i mahza diye isimlendirilmesinin sebebi, izâfetle murad edilen mânayı içermemesi³⁹⁰ bilakis infisâl takdîrinde olmasıdır. Lafzî izâfette infisâl takdîr edilir. Bu sebeple izâfet-i gayr-i mahza olarak isimlendirilmiştir.³⁹¹ Zira “هذا الرجلُ طالبٌ علمٍ” cümlesindeki izâfet terkîbinin arasını infisâl ederek “هذا الرجلُ طالبٌ علمًا” şeklinde söylemek mümkündür. Zikrettiğimiz diğer örnekleri de bu şekilde infisâl ederek söylemek mümkündür.

Bu tür terkîbler izâfetsiz de kullanılır. Her iki şekil de aynı mânaya gelir. Bu tür izâfet yalnızca tenvîn, tensiye nûnu ve cemi‘ nûnunun düşmesi sûretiyle telaffuzda kolaylık olması içindir. İzâfetli ve izâfetsiz şekilleri şöyledir:

هَذَا الرَّجُلُ طَالِبٌ عِلْمًا (Bu adam ilim isteyen kimsedir) cümlesinde ki ism-i fâ‘il olan “طَالِبٌ” kelimesini mef‘ûlü olan “عِلْمًا” kelimesine muzâf kılarak “هَذَا الرَّجُلُ طَالِبٌ عِلْمٍ” (Bu adam ilim isteyen kimsedir) şekline dönüştürüldüğünde bu cümle lafzî izâfet terkîbini içermiş olur. Görüldüğü üzere mânada hiçbir değişiklik olmayıp sadece lafızda kolaylık hâsıl olmuştur. “رَأَيْتُ رَجُلًا نَصَّارًا لِّلْمَظْلُومِ” (Mazluma çok yardım eden bir adam gördüm) cümlesindeki mübâlağa ism-i fâ‘il olan “نَصَّارًا” kelimesini, mef‘ûlü olan “لِّلْمَظْلُومِ” kelimesine muzâf kılarak “رَأَيْتُ رَجُلًا نَصَّارَ الْمَظْلُومِ” şekline dönüştürüldüğünde bu cümle lafzî izâfet terkîbini içermiş olur.

³⁸⁷ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 208.

³⁸⁸ el-Enbârî, 1995, s. 252.

³⁸⁹ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 215.

³⁹⁰ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 209.

³⁹¹ el-Habbâz, 2002, s. 254.; el-Enbârî, 1995, s. 251.

Lafzî izâfette ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl ve sıfat-ı müşebbehe gibi sıfatlar muzâf olduklarında, muzâfun ileyhte “ال” takısı varsa muzâfa da “ال” dahil olabilir. Zira bunların izâfetli ve izâfetsiz halleri aynı mânaya gelir.³⁹²

2.2.1.2.1. Lafzî İzâfetin / İzâfet-i Gayr-i Mahza'nın Nev'ileri “أنواع الإضافة اللفظية”

İzâfet-i gayr-i mahza dört nev'idir:³⁹³

1. Şimdiki zaman ve istikbal mânası murad edildiğinde ism-i fâ'il'in izâfeti:

هذا ضاربٌ زيدٍ الآن “Bu şimdi Zeyd'e vuran adamdır.”

2. Sıfat-ı müşebbehe'nin izâfeti: حَسَنُ الْوَجْهِ

3. Zeydün fâ'ülün izâfeti: زَيْدٌ أَفْضَلُ الْقَوْمِ “أَفْعَلٌ” veznindeki ism-i tafzîl'in izâfeti:

4. İsm-in sıfata izâfe edilmesi: صَلَاةُ الْأُولَى

Şimdiki zaman veya istikbâl mânası murad edildiğinde ismi fâ'ilin izâfetinin izâfet-i gayr-i mahza olmasının sebebi “ضاربٌ زيداً”ın aslının “ضاربٌ زيدٍ”in takdîrinde olmasıdır. “ضاربٌ زيدٍ” şeklinde olan izâfette, tenvîn takdîri olduğu için izâfet infisâl takdîrinde olmuştur. Bu sebeple izâfet-i gayr-i mahza olmuştur ve nekra için sıfat olarak gelebilmiştir.

Sıfat-ı müşebbehenin izâfetinin izâfet-i gayr-i mahza olmasının sebebi, “حَسَنُ الْوَجْهِ”nin aslının “حَسَنٌ وَجْهُهُ” takdîrinde olmasıdır. Bu izâfette tenvîn mukadder olduğu için izâfet-i gayr-i mahza olmuştur.

“أَفْعَلٌ” veznindeki ism-i tafzîl'in izâfetinin izâfet-i gayr-i mahza olmasının sebebi, “أَفْضَلُ الْقَوْمِ”nin aslının “أَفْضَلُ مِنَ الْقَوْمِ” takdîrinde olmasıdır. “أَفْضَلُ الْقَوْمِ” şeklinde olan izâfette takdîri “مِنْ” harf-i cer'i olduğu için izâfet-i gayr-i mahza olmuştur.

İsm-in sıfata izâfe edilmesiyle oluşan izâfet terkîbinin, izâfet-i gayr-i mahza olmasının sebebine gelince; “صَلَاةُ الْأُولَى”nın aslının “صَلَاةُ السَّاعَةِ الْأُولَى” takdîrinde olmasıdır. “صَلَاةُ الْأُولَى” şeklindeki izâfette mevsûf mukadder olduğu için izâfet-i gayr-i mahza olmuştur.³⁹⁴

2.2.2. Muzâfın Hükümleri “أحكام المضاف”

İzâfette iki şey vaciptir:³⁹⁵

³⁹² Sevinç, 2013, s. 304.

³⁹³ el-Habbâz, 2002, ss. 254-255.; el-Enbârî, 1995, s. 251.

³⁹⁴ el-Enbârî, 1995, ss. 251-252.

³⁹⁵ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 209.

1) Muzâfın tenvînden, tensiye nûnu ve cemi‘ müzekker sâlim nûnundan tecrîd edilmesidir.

2) Ma‘nevî izâfet olursa, muzâfın lâm-1 ta‘rif’ten (اَلْ) tecrîd edilmesidir. Mesela, “اَلْكِتَابُ اَلْاَسْتَاذِ” denilemez.

Ancak, lafzî izâfette bazı şartların bulunmasıyla muzâfa “اَلْ” dâhil olması câiz olur.

2.2.3. Lafzî İzâfette Muzâfa “اَلْ” Dahil Olmasının Câiz Olması

Ma‘nevî izâfetin aksine lafzî izâfette muzâfa “اَلْ” dahil olmasının şartları:³⁹⁶

a) Muzâfın tesniye isim olması durumunda muzâfa “اَلْ” dahil olması câiz olur. “اَلْمُكْرَمَا سَلِيمِ” gibi

b) Muzâfın cemi müzekker sâlim isim olması durumunda muzâfa “اَلْ” dahil olması câiz olur. “اَلْمُكْرَمُو عَلِيٍّ” gibi.

c) Kendisine “اَلْ” dâhil olan bir isme muzâf olması durumunda muzâfa “اَلْ” dahil olması câiz olur. “اَلْكَاتِبُ الدَّرْسِ” gibi.

d) Kendisine “اَلْ” dahil olan isme muzâf olana muzâf olması durumunda muzâfa “اَلْ” dahil olması câiz olur. “اَلْكَاتِبُ دَرَسِ النَّحْوِ” gibi.

f) Zamire muzâf olan bir isme muzâf olması durumunda muzâfa “اَلْ” dahil olması câiz olur.

Şairin şu sözü gibi:

اَلْوَدُّ، اَنْتِ الْمُسْتَحْفَةُ صَفْوَهُ مِي
وَ اِنْ لَمْ اَرْجُ مِنْكَ نَوَالاً

“Ey Sevgili! Sen benden sevginin safını (berrâğını, temizini) hak edersin,
Ben senden bir karşılık (kazanç, hediye) ummasam da!”

Ancak “اَلْمُكْرَمَا سَلِيمِ , اَلْمُكْرَمُو سَلِيمِ , اَلْكَاتِبُ دَرَسِ” örnekleri ise söylenemez. Zira bu örnekler yukarıdaki şartları taşımamaktadır. Bilakis “اَلْمُكْرَمَا سَلِيمِ , اَلْمُكْرَمُو سَلِيمِ , اَلْكَاتِبُ دَرَسِ” örneklerinde olduğu gibi muzâf, lâm-1 ta‘rif’ten tecrîd edilerek okunmalıdır.

Ferrâ ise, lâm-1 ta‘rif’li olan sıfat kelimelerin her ma‘rife isme muzâf olabileceğine kayıtsız ve şartsız olarak cevâz vermiştir.³⁹⁷

2.2.4. Muzâf ve Muzâfun İleyh Arasının Ayrılması

Muzâf ve muzâfun ileyh tek kelime hükmünde olduğundan araları ayrılmaz.³⁹⁸ Yani aralarına başka bir ma‘mûl giremez. Geniş kelâmda muzâf ve

³⁹⁶ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 210.

³⁹⁷ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 210.

muzâfun ileyh arasına başka ma‘mûl girerek araları ayrılmaz. Ancak semâî olarak muzâf ve muzâfun ileyhin arasının ayrıldığı üç yer vardır:

1) Muzâf ve muzâfun ileyhin arasına muzâfın mef‘ûlu girer. Allâh-u Te‘âlâ’nın şu sözünde olduğu gibi “فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفاً وَعْدِهِ رُسُلَهُ” “Sakin Allah’ın, peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma!”³⁹⁹ Başka bir kıraatta, bu âyeti kerîme’de ki “رُسُلٌ” kelimesi cer olarak, “وَعْدٌ” kelimesi mensûb olarak okunmaktadır.

2) Muzâf ve muzâfun ileyh arasına zarf girer.

Örnek:

تُرِكَ يَوْمًا نَفْسِكَ هَوَاهَا سَعَى لَهَا فِي رَدَاهَا “Nefsini bir gün keyfine bırakman, onun alçalmasına çalışman demektir.” Bu cümlede ki “يَوْمًا” kelimesi gibi. “تُرِكَ” kelimesi mübtedâ ve muzâftır. “نَفْسِكَ” ise muzâfun ileyhtir. Muzâf ve muzâfun ileyh arasına zarf olan “يَوْمًا” lafzı girmiştir.

3) Muzâf ve muzâfun ileyh arasına kalem vâvı girer.⁴⁰⁰

Örnek:

هَذَا غُلَامٌ وَاللَّهِ أَخِيكَ “Bu vallahi kardeşinin çocuğudur” cümlesindeki “غُلَامٌ” kelimesi muzâf olup “أَخِيكَ” kelimesi ise muzâfun ileyhtir. Aralarına ise yemin cümlesi “وَاللَّهِ” girmiştir.

2.2.5. Muzâfun İleyhe Göre Muzâfın Müennes veya Müzekker Olması

1. Muzâftan müstağni olmak sahih olursa, şöyle ki; muzâf hazfedilip yerine muzâfun ileyh konulduğu taktirde mânada bir tahrif olmuyorsa, muzâf muzâfun ileyhten müzekkerlik veya müenneslik kazanabilir. Bu durumda muzâfun ileyh müzekkerse muzâfa müzekker muamelesi, muzâfun ileyh müennesse muzâfa müennes muamelesi yapılabilir.⁴⁰¹

Örnek 1:

قُطِعَتْ بَعْضُ أَصَابِعِهِ “Bazı parmakları kesildi.”

Evlâ olan müzekkerlik ve müenneslik hususunda muzâfa riayet ederek “قُطِعَ بَعْضُ أَصَابِعِهِ” şeklinde söylemektir. Ancak muzâf “كُلُّ” lafzı olursa sahih olan müennes muamelesi yapılmasıdır.

³⁹⁸ Sevinç, 2013, s. 306.

³⁹⁹ İbrahim Süresi, 14/47.

⁴⁰⁰ Curcânî ve el-Birgivi, 2010, ss. 278-279.

⁴⁰¹ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 210.; Sevinç, 2013, s. 306.

Örnek 2:

Şairin sözünde olduğu gibi:⁴⁰²

أَمُرُّ عَلَى الدِّيَارِ، دِيَارِ لَيْلَى
أَقِيلُ ذَا الْجِدَارِ وَذَا الْجِدَارِ
وَمَا حُبُّ الدِّيَارِ شَغَفَنَ قَلْبِي
وَلَكِنْ حُبُّ مَنْ سَكَنَ الدِّيَارَ

“Diyâra uğrarım, Leylâ'nın diyârına
Bu duvarı öperim, bu duvarı
Kalbimi kaplayan diyâr sevgisi değil,
Bilakis diyâra yerleşenin sevgisidir.”

Bu şiirde geçen “شَغَفَنَ”deki zamir “حُبُّ” kelimesine râcidir. Muzâf olan “حُبُّ” kelimesi, muzâfun ileyhten müenneslik ve cemilik kazandığı için “حُبُّ” kelimesine müennes ve cemi muamelesi yapıldı ve ona râci olan zamir cemi ve müennes olarak geldi.

Ancak evlâ olan müzekkerlik ve müenneslik hususunda muzâfa riayet etmemektir.

2. Muzaftan müstağni olmak sahih olmazsa, şöyle ki; muzâf hazfedilip yerine muzâfun ileyh konulduğu taktirde mânada bir tahrif olursa müzekkerlik ve müenneslik hususunda muzâfa riayet etmek vâcib olur.

Örnek:

جَاءَ غُلَامٌ فَاطِمَةَ “Fâtıma'nın çocuğu geldi.”

Bu cümle “جَاءَتْ غُلَامٌ فَاطِمَةَ” şeklinde söylenemez. Çünkü muzâf hazfedilse mâna bozulur.

2.2.6. İzâfetin Hükümleri “أحكام الإضافة”

1. Bir isim mürâdifine izâfe edilemez. “لَيْتُ أَسَدٍ” gibi. Ancak bu mürâdif kelimesi iki alem isim iseler bu taktirde izâfe edilmesi câiz olur.

Örnek:

مُحَمَّدٌ خَالِدٍ “Hâlit'in Muhammed'i”

2. Mevsûf kelime sıfatına izâfe edilemez. “رَجُلٌ فَاضِلٌ” denilemez.⁴⁰³

Ancak “مَسْجِدُ الْجَامِعِ، دَارُ الْأَجْرَةِ، جَانِبُ الْغَرْبِيِّ، صَلَاةُ الْأُولَى” gibi örneklerde ise muzâfun ileyhleri hazfolunup sıfatlar muzâfun ileyhlerin yerine geçtiklerinden bu şekilde gelebilmişlerdir.

⁴⁰² Galâyîni, 1994, C. 3, s. 211.

⁴⁰³ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 212.

Bu örnekler “مَسْجِدُ الْمَكَانِ الْجَامِعِ، دَارُ الْحَيَاةِ الْآخِرَةِ، جَانِبُ الْمَكَانِ الْغَرْبِيِّ، صَلَاةُ السَّاعَةِ” te’vîlindedir.

3. Muzâf ve muzâfun ileyh arasında takdîrî “مِنْ” olması şartıyla sıfatın mevsûfuna izâfeti câizdir. Aksi taktirde câiz olmaz. “كَبِيرٌ أَمْرٌ” gibi.

4. Umumî olanın hususî olana izâfe edilmesi câizdir. Bunun aksi ise câiz değildir. Zira hususî olanı, umumî olana izâfe etmekle bir fayda hâsıl olmaz. “يَوْمٌ الْجُمُعَةِ، شَهْرُ رَمَضَانَ” gibi.

5. Aralarındaki az bir sebebe, ilişkiye dayanarak bir kelime diğer bir kelimeye izâfe edilebilir. Bu tür izâfetler *izâfet-i li ednâ mülâbese* “إِضَافَةٌ لِأَدْنَى” olarak isimlendirilir.

Örnek:

كُنْتُ قَدْ اجْتَمَعْتُ بِهِ بِالْأَمْسِ فِي مَكَانٍ أَنْتَظِرُنِي مَكَانَكَ امْسِ

“Sen onu dün bir mekanda toplamıştın, bana senin dünki mekanını göster.”

Bu örnekte “مكان” kelimesinin muhatab zamirine izâfe edilmesi küçük bir sebep vesilesiyledir. Bu küçük sebep de mekanların bir olmasıdır. Zira mekan onun mülkü değildir. Arap şiirlerinde de bu duruma örnekler vardır.⁴⁰⁴

6. İltibâs (karışıklık) ve mübhemlikten (kapalılıktan) emin olduğu taktirde muzâf hazfedilip, muzâfun ileyh onun makamına geçip onun i’râbını alabilir.

Örnek:

وَسَأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا

“Bulduğumuz kent halkına sor.”⁴⁰⁵ Yani “أَهْلُ الْقَرْيَةِ” mânasındadır.

7. Bazen bir kelâmda iki tane muzâf olur, birinci muzâfla yetinilip ikinci muzâf hazfolunur.

Örnek:

“وَلَا كُلُّ بَيْضَاءٍ شَحْمَةٌ، وَلَا سَوْدَاءٌ تَمْرَةٌ، وَلَا بَيْضَاءٌ شَحْمَةٌ” denildiği taktirde sanki “وَلَا كُلُّ بَيْضَاءٍ شَحْمَةٌ” denilmiş olur.

8. Bazen bir kelâmda iki tane muzâfun ileyh olur, ikinci muzâfun ileyh ile yetinilip birinci muzâfun ileyh hazfolunur.⁴⁰⁶

Örnek 1:

“جَاءَ غُلَامٌ وَأَخُو عَلِيٍّ”

⁴⁰⁴ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 212.

⁴⁰⁵ Yûsuf, 12/82.

⁴⁰⁶ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 213.

Bu cümlede mahzûf muzâfun ileyh “علي”dir. Cümlenin aslı “جاء غلامٌ عليّ” “وَأخوه” şeklindedir. İlk muzâfun ileyh hazfedilince ikinci muzâfun ileyh zâhir isim kılındı.

Örnek 2: Arap şiirlerinden:⁴⁰⁷

يا من رأى عَرَضًا أُسْرُ بِهِ
بَيْنَ ذِرَاعِي وَجِبْهَةِ الْأَسَدِ

“Yâ kendisiyle sevindirildiğim bir bulut gören kimse
Aslan burcunun iki kolu ve alnı arasında”

Bu şiirde geçen “بَيْنَ ذِرَاعِي وَجِبْهَةِ الْأَسَدِ” ifadesi “بَيْنَ ذِرَاعِي وَجِبْهَتِهِ” takdîrindedir.

Ancak bu görüş güçlü bir görüş değildir. Evlâ olan iki muzâfun ileyhin de zikredilmesidir.⁴⁰⁸ “بَيْنَ ذِرَاعِي وَجِبْهَتِهِ” gibi.

2.2.7. İzâfetin Âmili “عامل الإضافة”

Nahiv âlimleri muzâfun ileyhi cer eden âmil hususunda ihtilâf etmişlerdir. Abdulkâhir’e göre izâfet terkîbinden, izâfetin getirmiş olduğu bir harf mânası anlaşıldığından ötürü muzâfun ileyhi cer eden âmil muzâftır. Bu durumda muzâf, harf-i cer makamında kâim olup muzâfun ileyhi cer etmiştir.

Zeccâc ve İbn Hâcib ise cer eden âmilin, iki isim arasında mevcut olan mukadder bir harf olduğunu söylemiştir. Bu mukadder harf ya “اللام” ya da “من”dir. Ancak Abdulkâhir bu görüşe muhalefet etmiştir.⁴⁰⁹

Sîbeveyh’e göre; Muzâfun ileyh lafzî ve ma’nevî izâfete şâmil bir isim olursa, muzâfun ileyhin âmili harf değil, muzâftır. Zira eğer âmil harf olacak olsa lafzî izâfet harf mânası içermez. Zeccâc’a göre muzâfun ileyhin âmili lâm mânası, İbni Bâzeş’e göre ise muzâfun vekili durumunda olan mukadder bir harftir.⁴¹⁰

Sahih görüşe göre muzâfun ileyhin âmili mukadder harf-i cer değil muzâftır.⁴¹¹

2.2.8. İzâfet-i Lâzım ve İzâfet-i Gayr-i Lâzım Olanlar

Muzâf olup olmama bakımından isimler 3 nev’idir:

- Muzâf olması mümkün olanlar
- Muzâf olması mümteni‘ olanlar

⁴⁰⁷ bkz. Galâyîni, 1994, C. 3, s. 213.

⁴⁰⁸ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 213.

⁴⁰⁹ el-Habbâz, 2002, s. 251.

⁴¹⁰ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 223.

⁴¹¹ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 206.

- Muzâf olması lâzım olanlar

2.2.8.1. Muzâf Olması Mümkün Olanlar “ممكن الإضافة”

“بَابٌ, مَدْرَسَةٌ, عُزْفَةٌ, كِتَابٌ, قَلَمٌ” vb. isimlerin çoğu muzâf olması mümkün olan kelimelerdir. Zira nekra olan bir ismi ma‘rifeleştirmenin yollarından biri o ismi ma‘rife bir isme muzâf kılmaktır.⁴¹²

2.2.8.2. Muzâf Olması Mümteni‘ Olanlar “ممتنع الإضافة”

İzâfeti mümteni‘ (yasak) olan isimler altı nev‘idir. Bu altı isimden ilk dördü ma‘rife olduğu için ayrıca muzâf olmaya ihtiyaçları yoktur. Zira izâfetten maksat nekrayı ma‘rife kılmaktır. İzâfet yoluyla ma‘rifeyi tekrar ma‘rife yapmaktan bir fayda hâsıl olmaz.⁴¹³

İzâfeti mümteni‘ olan isimler şunlardır:

1. Alem (özel) isimler: “خَالِدٌ, عُمَرُ” vb.
2. Zamirler: “هُوَ, أَنْتَ, أَنَا” vb.
3. İsm-i işâret’ler: “تِلْكَ, ذَلِكَ, هَذَا” vb.
4. İsm-i mevsûl’ler: “الَّذِي, مَا, مَنْ” vb.
5. Zarf olmayan şart isimler: “مَهْمَا, مَا, مَنْ” vb.
6. İsm-i istifhâm’lar

Ancak hem şart hem de soru edatı olarak kullanılan “أَيُّ” kelimesi bu hükmün dışındadır. “أَيُّ” kelimesi muzâf olarak ve müfred olarak (muzâf olmayarak) kullanılmaya elverişli bir kelimedir.⁴¹⁴ Bu kelime genelde izâfetle kullanılır.

Örnek:

“أَيُّكُمْ أَحْسَنُ؟” “Hanginiz daha bilgilisiniz?”

“أَيُّ كِتَابٍ تَقْرَأُ أَقْرَأُ” “Hangi kitabı okursan ben de onu okurum.”

Bu cümlelerdeki “أَيُّ” ve “أَيُّ” kelimeleri muzâf konumundadır.

Sıfatın mevsûfuna izâfe edilmesi câiz değildir. Çünkü sıfat kendisinden öncesine, muzâf ise kendisinden sonrasına mensup bir isimdir. Bu bakımdan birbirlerine zıttırlar. Bu durum aksi için de geçerlidir. Mevsûf da aynı şekilde sıfatına muzâf olamaz. Çünkü muzâf ile kastedilen zâttır, sıfat ile kastedilen mânadır. Bu yönleriyle zıttırlar.⁴¹⁵

⁴¹² Sevinç, 2013, s. 308.

⁴¹³ Sevinç, 2013, ss. 307-309.

⁴¹⁴ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 214.; Sevinç, 2013, s. 309.

⁴¹⁵ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 217.

Umumîlikte ve hususîlikte birbirinin misli olan iki isimden biri diğere, bir fayda hâsıl olmadığından ötürü izâfe edilemez. “حَبْسُ مَنْعٍ” şeklinde izâfet terkîbi kurulamaz. Zira, ikisi de mânada aynıdır. “تَاطِقُ الْإِنْسَانِ” Her insan konuşabildiği için ve her konuşan da insan olduğu için mânada müsâvîdirler (eşittirler, birbirinin mislidirler) diye böyle bir izâfetin faydası olmadığından böyle bir izâfet kurulamaz. “كُلُّ الدَّرَاحِمِ” ise bu durumun hilâfıdır. Zira, bu iki kelime birbirine müsavi değildir. Çünkü muzâfun ileyh olan “الدَّرَاحِمِ” kelimesi “كُلُّ”den daha hususîdir. Bu genel olanı daha hususî olana izâfe etmek kabilindendir. Bu durumda muzâf, muzâfun ileyhle hususîleşir ve fayda hâsıl olur.

“عَيْنُ الشَّيْءِ” izâfeti de aynı şekilde fayda ifade eder çünkü muzâfun ileyh olan “الشَّيْءِ” kelimesi, “عَيْنُ” kelimesinden daha hususîdir. Zira, “şey” kelimesi zikrettiğimiz şeyden ibaret olup, ya altındır ya şahıstır ya da bunun gayri bir şeydir. “عَيْنُ” kelimesi ise daha umumîdir. Bu da umumî olanı daha hususî olana izâfe etmek kabilindendir.⁴¹⁶

2.2.8.3. Muzâf Olması Lâzım Olanlar “لازم الإضافة”

Muzâf olması lâzım olan isimler iki nev’idir:

- Müfrede (cümle olmayana) izâfe edilmesi lâzım olanlar
- Cümleye izâfeti lâzım olanlar

2.2.8.3.1. Müfrede Muzâf Olması Lâzım Olanlar “لازم الإضافة بالمفرد”

Müfrede izâfeti lâzım olanlar iki nev’idir.⁴¹⁷

- Müfrede izâfeti lâzım olanlar (izâfetten kesilmesi câiz olmayanlar)
- Ma’nen değil de lafzen izâfeti lâzım olanlar yani muzâfun ileyh ma’nen zihinde niyetlenmiş olur.

a) Müfrede izâfeti lâzım olan kelimeler şunlardır:

كُلُّ، بَعْضُ، شِبْهُ، قَابٌ، غَيْرٌ، سِوَى، كِلَا، كِلْتَا، سُبْحَانَ، مَعَادَ، مَعَ، سَاءَ، لَعَمْرُ، وَحَدَ، أَوَّلَ، دُونَ، أَيْ، حَسْبُ، أَمَامَ، خَلْفَ، فَوْقَ، تَحْتَ، نَحْوَ، قُبَالَهُ، إِرَاءَ، جِدَاءَ، تَلْقَاءَ، بَيْنَ، لَدَى، لَدُنْ، عِنْدَ، وَسَطَ، قَبْلَ، بَعْدَ، دُونَ، دُونَ، دُونَ، أَوْلُو، أَوْلَا، قُصَارَى، سُبْحَانَ، سَاءَ، لَبَّيْكَ، سَعْدَيْكَ، حَتَانِيكَ دَوَالِيكَ

Bu gibi bir kısmı isim, bir kısmı zarf olan bu kelimeler daima muzâf olarak kullanılırlar. Zira muzâf olarak kullanılmadıklarında mânaları eksik olur. Bu sebeple bunlardan sonra gelen kelime her zaman cer halinde olur.⁴¹⁸ “بَعْضُ الْكُتُبِ” (Bazı kitaplar), “كُلُّ النَّاسِ” (Tüm insanlar) misallerinde olduğu gibi.

⁴¹⁶ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 218.

⁴¹⁷ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 214.

⁴¹⁸ Galâyîni, 1994, C. 3, ss. 214-215.; Sevinç, 2013, s. 309.

“ذُو, ذَاتٌ, أَوْلُو, أَوْلَاتٌ” kelimeleri yalnızca cins bir isme muzâf olarak gelirler. Bunların muzâf olduğu kelime ma‘rife bir kelime ise, bunlar ma‘rifenin; nekra bir kelime ise, nekranın sıfatı olurlar.⁴¹⁹

Örnek 1:

جَاءَنِي رَجُلٌ ذُو مَالٍ “Bana mal sahibi bir adam geldi.”

Bu cümlesinde ki “ذُو” kelimesi nekra bir isme (مَالٍ), muzâf olduğu için nekra isim olan “رَجُلٌ” kelimesinin sıfatı olarak gelmiştir.

Örnek 2:

جَاءَنِي الرَّجُلُ ذُو الْمَالِ “Mal sahibi olan adam geldi.”

Bu cümlede ise “ذُو” kelimesi ma‘rife bir isme muzâf olduğundan, ma‘rife bir isim olan “الرَّجُلُ” kelimesine sıfat olarak gelmiştir.

“شِبْهُ, غَيْرٌ, مِثْلٌ” gibi mânasında bulanıklık ve mübhemlik kelimeler izâfet terkîbi olarak gelseler dahi ma‘rife olamazlar. Bu sebeple bu kelimeler yalnızca nekra bir kelimenin sıfatı olabilirler.⁴²⁰

Örnek:

مَا رَأَيْتُ رَجُلًا مِثْلَكَ “Senin gibi adam görmedim.”

Bu cümlede ki “مِثْلٌ” kelimesi ma‘rife bir isim olan zamire muzâf olmasına rağmen kendisindeki mübhemlik mânası nedeniyle ma‘rife olamamıştır. Dolayısıyla nekra bir isme sıfat olarak gelmiştir.

b) Lafzen izâfeti lâzım olanlar (muzâfun ileyh ma‘nen zihinde niyetlenmiş olan kelimeler) ise şunlardır:

Zarf olan “أَوَّلٌ, دُونَ, فَوْقَ, تَحْتِ, يَمِينُ, شِمَالُ, أَمَامَ, قُدَّامَ, خَلْفَ, وَرَاءَ, تِلْقَاءَ, تَجَاهَ, إِزَاءَ” kelimesi ve zarf olmayan “كُلٌّ, بَعْضٌ, غَيْرٌ, جَمِيعٌ, حَسْبٌ, أَيٌّ” kelimeleridir.⁴²¹

2.2.8.3.2. Müfrede İzâfet-i Lâzım’ın Hükümleri “أحكام لازم الإضافة بالمفرد”

Müfrede (cümle olmayana) izâfeti lafzen lâzım olan kelimelerden bazıları, zâhir isme ve zamire izâfe edilebilir. Bu kelimeler şunlardır:⁴²²

كِلَا, كِلْتَا, لَدَى, لَدُنْ, عِنْدَ, سِوَى, بَيْنَ, قُصَارَى, وَسَطَ, مِثْلَ, ذُو, مَعَ, سُبْحَانَ, سَاءَ, شِبْهُ

Bazıları ise sadece zâhir isme muzâf olur. Bu kelimeler şunlardır:

ذَاتٌ, ذُو, ذَوَا, ذَوَاتَا, ذُو, ذَوَاتِ, أَوْلُو, أَوْلَاتٌ, مَعَاذٌ, قَابِ

⁴¹⁹ Sevinç, 2013, s. 309.

⁴²⁰ Sevinç, 2013, s. 310.

⁴²¹ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 215.

⁴²² Galâyîni, 1994, C. 3, s. 215.

Bazıları ise sadece zamire muzâf olur.

“وُخِدَ” kelimesi her zamire muzâf olur.

“لَيْبَيْكَ, سَعْدَيْكَ, حَنَائِكَ, دَوَالِيكَ” kelimeleri sadece muhatab zamirlerine muzâf olur. Bu kelimeler lafzen tensiye mastarlardır, Mânalarında *tekrar* vardır. “لَيْبَيْكَ” in mânası “إجابة لك بعد إجابة” dir. “سَعْدَيْكَ” nin mânası “إسعادا لك بعد إسعادٍ” dir. “حَنَائِكَ” nin mânası “تحننا عليك بعد تحنن” dir. “دَوَالِيكَ” nin mânası “تداولاً بعد تداول” dir.

Bu mastarlar mahzûf bir fiilin mef’ûl-u mutlağdırlar. Çünkü “ألييك تلبية بعد” takdîrindedirler.⁴²³ Tesniye olduklarından nasb alâmetleri *yâ*’dır.

“كِلَا وَكِلْتَا” kelimeleri zamire izâfe edildiklerinde tensiye gibi i’râb alırlar. Ref’ halleri *elif* ile, nasb ve cer halinde *yâ* ile olur. Zamirden başka bir isme muzâf olduklarında ise maksûr isim gibi i’râb alırlar. Ref’, nasb ve cer hallerinde takdîrî hareketlerle i’râb alırlar.

“كِلَا وَكِلْتَا” kelimeleri yalnızca ma’rifeye ve tesniyeye delâlet eden bir kelimeye muzâf olurlar.⁴²⁴

“أَيُّ” beş nev’idir: İsm-i mevsûl, ism-i istifhâmiyye, ism-i sıfatiyye, ism-i hâliyye ve ism-i şartiyye.⁴²⁵

“أَيُّ” kelimesi, kendisinde “ال” olan isme nida etmek için vuslat olabilir.⁴²⁶

Örnek:

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ

“Ey insan! Cömert Rabbine karşı seni ne aldattı?”⁴²⁷

Bu âyet-i kerîme’de geçen “أَيُّ” munâdâdir. “ها” tenbîh harfidir. “الْإِنْسَانُ” ise “أَيُّ” nun sıfatıdır.⁴²⁸

“أَيُّ” ism-i mevsûl olursa sadece ma’rifeye muzâf olur.⁴²⁹

Örnek:

ثُمَّ لَنُنزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا

“Sonra her bir topluluktan, Rahman’a karşı en isyankâr olanları mutlaka çekip çıkaracağız.”⁴³⁰

⁴²³ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 215.

⁴²⁴ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 216.

⁴²⁵ bkz. el-Ezherî, 1996, ss. 219-222. ; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 216.

⁴²⁶ el-Ezherî, 1996, s. 222

⁴²⁷ İnfitâr Sûresi, 82/6.

⁴²⁸ el-Ezherî, 1996, s. 222.

⁴²⁹ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 216.

“أَيُّ” hâl veya sıfat olarak vâkı olursa yalnızca nekra isme muzâf olur.⁴³¹

Örnek:

رَأَيْتُ تَلْمِيذًا أَيُّ تَلْمِيذٍ “Herhangi bir öğrenci gördüm.”

“أَيُّ” şart ismi veya istifhâm ismi olarak vâkı olursa nekraya ve ma‘rifeye izâfe edilebilir.

Örnek 1:

“Hangi adam geldi ve hanginiz geldi?” (İstifhâma misal)
أَيُّ رَجُلٍ جَاءَ, أَيُّكُمْ جَاءَ؟

Örnek 2:

“Hangi öğrenci çalışırsa ona ikram et.”(Şarta misal)
أَيُّ تَلْمِيذٍ يَجْتَهِدُ أَكْرَمُهُ

İsm-i mevsûl olan, istifhâm ve şart için olan “أَيُّ” lafzen izâfetten kesilebilir ve muzâfun ileyh niyette olur.⁴³²

Örnek:

أَيَّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى

“Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O’nundur.”⁴³³

Bu âyet-i kerîme şart ismi olan “أَيُّ”ya misaldir. “أَيُّ إِسْمٍ تَدْعُوا” takdîrindedir.

Örnek 2:

“Kim geldi, kime ikram ettin?” (İstifhâma misal)
أَيُّ كَيْفٍ جَاءَ, أَيَّا أَكْرَمْتِ؟

Sıfat ve hâl için olan “أَيُّ”nun lafzen ve ma‘nen izâfet-i lâzım’dır.

“غَيْرُ” kelimesi izâfet-i lâzım olan kelimelerdendir. Ancak “ليس” ve “ليس”dan sonra vâkı olduğunda izâfeti câiz olur.⁴³⁴

Örnek:

“On tane kabzettim, başkasını kabzetmedim.”⁴³⁵
قَبِضْتُ عَشْرَةَ لَيْسَ غَيْرَهَا أَوْ لَا غَيْرَهَا

Bu gibi misallerde, muzâfun ileyh bilmesi şartıyla “غَيْرُ” kelimesini lafzen izâfetten kesip ve zamme üzere mebnî kılarak⁴³⁶ “ليس غَيْرُ أَوْ لَا غَيْرُ” şeklinde söylemek câizdir.⁴³⁷

⁴³⁰ Meryem Sûresi, 19/69.

⁴³¹ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 216.

⁴³² Galâyîni, 1994, C. 3, s. 217.

⁴³³ İsrâ Sûresi, 17/110.

⁴³⁴ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 217.

⁴³⁵ Bu gibi terkîblerde “غَيْرُ” kelimesinde *nash* ve *ref* câiz olur. “ليس”nin haberi olarak *nash* olur. Bu durumda “ليس”nin ismi, kendinden önceki fiilden anlaşılan ism-i mef‘ûle râci bir zamir olur. Yani “ليس المقبوضُ غَيْرَهَا” takdîrindedir. Eğer “غَيْرُ” kelimesi “ليس”nin ismi olarak *ref* olursa, haberi mahzûf olur. “ليس غَيْرُهَا مقبوضًا” takdîrindedir. (Galâyîni, 1994, C. 3, s. 217.)

⁴³⁶ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 217.

“حَسْبُ” kelimesi “كَافٍ” mânasındadır. Bu kelime muzâf olarak ref‘, nasb ve cer i‘râblarını alır. Mübtedâ, haber, hâl veya sıfat olarak gelir.⁴³⁸

“حَسْبُ” bazen izâfetten kesilerek “لَا غَيْرُ” menziline (mânasında) olur ve zamme üzere mebnî kılınarak i‘râbını mahallî olarak alır.

Örnek:

رَأَيْتُ رَجُلًا حَسْبُ “Adamı gördüm başkasını değil.” (Sadece adamı gördüm.)

Bu cümlede ki “حَسْبُ” sıfat olarak gelmiştir. İzâfetten kesildiği için zamme üzere mebnî olmuştur. Mevsûfunun i‘râbına uyararak mahallen mensûb olmuştur.

Bazen lafızda tahsîn (güzellik) olması için “حَسْبُ”ya zâid *fâ* dahil edilebilir.

Örnek:

أَخَذْتُ أَقْلَامًا فَحَسْبُ “Sadece kalemleri aldım.”

“كُلُّ” ve “بَعْضُ” kelimeleri muzâf olarak gelirler yahut muzâfun ileyh niyette olarak lafzen izâfetten kesilirler.⁴³⁹

Örnek 1:

وَكُلًّا وَعَدَّ اللَّهُ الْحُسْنَى

“Gerçi Allah (mü’minlerin) hepsine de en güzel olanı (cenneti) va’detmiştir.”⁴⁴⁰

Bu âyet-i kerîme’deki “كُلًّا” kelimesi izâfetten kesilmiştir. Muzâfun ileyh ise niyette olup “كُلًّا مِنَ الْمَجَاهِدِينَ وَالْقَاعِدِينَ” takdîrindedir.⁴⁴¹

Örnek 2:

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ

“İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.”⁴⁴²

Bu âyet-i kerîme’deki “بَعْضٍ” kelimesi muzâfun ileyh niyette olarak izâfetten kesilmiştir. Yani “عَلَى بَعْضِهِمْ” takdîrindedir.⁴⁴³

“جَمِيعٌ” kelimesi bazen muzâf olur bazen ise izâfetten kesilip hâl olmak üzere mensûb olur.

Örnek:

جَاءَ الْقَوْمُ جَمِيعًا “Kavim topluca geldi.”

⁴³⁷ Bu misâlde “غَيْرُ” kelimesi zamme üzere mebnî olup, “ليس”nin ismi olarak mahallen merfû‘ olur, haberi ise mahzûf olur. Ya da “ليس”nin haberi olarak mahallen nasb olur, “ليس”nin ismi ise önceki fiilden anlaşılan ismi mef’ûle râci zamir olur. (Galâyînî, 1994, C. 3, s. 218.)

⁴³⁸ Örnekler için bkz. Galâyînî, 1994, C. 3, s. 218.

⁴³⁹ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 218.

⁴⁴⁰ Nisâ Süresi, 4/95.

⁴⁴¹ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 218.

⁴⁴² Bakara Süresi, 2/253.

⁴⁴³ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 218.

Bu cümlede izâfetten kesilen “جَمِيعًا” kelimesi “مجتمعين” mânasında olup hâl olarak lafzen mensûb olmuştur.

2.2.8.3.3. Cümleye Muzâf Olması Lâzım Olanlar “لازم الإضافة بالجملة”

Cümleye izâfeti lâzım olanlar; “إِذْ وَحَيْثُ وَإِذَا وَلَمَّا وَمذ وَمِنْذُ” kelimeleridir.⁴⁴⁴

Cümleye muzâf olanların hepsi zarftır ve üç grup halinde şöyledirler:⁴⁴⁵

a) Bazı zarflar

“وَقُتِّ، مُدَّةً، يَوْمَ” gibi zaman zarfları aslında isme muzâf olurlar. Ancak bu zarflar cümleye de muzâf olurlar. Bunlardan sonra cümle geldiği takdirde bu cümle, mastar mânasında muzâfun ileyh olur. Bu durumda, muzâf olduğu için zarfın sonunda tenvîn olmaz.⁴⁴⁶

Örnek:

وَالسَّلَامُ عَلَى يَوْمِ وُلِدْتُ وَيَوْمِ أَمُوتُ وَيَوْمِ أُبْعَثُ حَيًّا

“Doğduğum gün, öleceğim gün ve diriltileceğim gün bana selâm (esenlik verilmiştir).”⁴⁴⁷

Bu âyet-i kerîme’deki “يَوْمَ” lafızları cümlelere muzâf olmuştur. “يَوْمَ” lafızlarına muzâfun ileyh olarak gelen bu cümleler müfred isim hükmündedir yani mastar mânasındadırlar. Bu âyet-i kerîme “وَالسَّلَامُ عَلَى يَوْمِ وُلِدْتُ وَيَوْمِ أَمُوتُ وَيَوْمِ أُبْعَثُ حَيًّا” te’vîlindedir.⁴⁴⁸

b) “لَمَّا، إِذْ، إِذَا، حَيْثُ” kelimeleri her zaman cümleye muzâf olan zarflardandır.

Bunlardan zaman zarfı olan “إِذَا” ve “لَمَّا” yalnızca fiil cümlesine muzâf olur.⁴⁴⁹

Örnek:

فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ

“Ateş tam çevresini aydınlattığı sırada Allah ışıklarını yok eder de onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakır.”⁴⁵⁰

Bu âyet-i kerîme’de لَمَّا lafzı, fiil cümlesi olan “فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ” cümlesine muzâf olarak gelmiştir.

Ancak “لَمَّا”nın muzâf olduğu cümlelerin mâzi olması vaciptir.⁴⁵¹

⁴⁴⁴ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 219.

⁴⁴⁵ Sevinç, 2013, s. 310.

⁴⁴⁶ Sevinç, 2013, s. 310.

⁴⁴⁷ Meryem Sûresi, 19/33.

⁴⁴⁸ Sevinç, 2013, s. 311.

⁴⁴⁹ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 219.; Sevinç, 2013, s. 311.

⁴⁵⁰ Bakara Sûresi, 2/17.

⁴⁵¹ Galâyîni, 1994, C. 3, s. 219.

Örnek:

إِذَا جَاءَ عَلِيٌّ أَكْرَمْتُهُ “Ali geldiğinde ona ikram ettim.”

Mekan zarfı olan “حَيْثُ” ve zaman zarfı olan “إِذَا” kelimesi hem fiil hem de isim cümlesine muzâf olur. Bu cümleler mastar ile te’vîl edilir.⁴⁵²

Örnek 1:

وَادْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكُنْتُمْ كَثِيرًا

“Hatırlayın ki, siz az (ve güçsüz) idiniz de O sizi çoğalttı.”⁴⁵³

Bu âyet-i kerîme ‘وَادْكُرُوا وَقْتَكُمْ قَلِيلًا’ takdîrindedir.⁴⁵⁴

Örnek 2:

وَادْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ

“O vakti hatırlayın ki siz yeryüzünde güçsüz ve zayıf idiniz.”⁴⁵⁵

Bu âyet-i kerîme “وَادْكُرُوا وَقْتَكُمْ” takdîrindedir.⁴⁵⁶

c) “مُدَّةً” ve “مُدَّةً” kelimeleri zarf olduklarında “مُدَّةً” veya “وَقْتًا” mânasında olurlar. İsim veya fiil cümlesine muzâf olabilirler. Eğer harf-i cer olurlarsa kendilerinden sonrası mecrûrları olur. Bu konunun bahsi daha önce geçti.⁴⁵⁷

Örnek 1:

مَا رَأَيْتُكَ مُدَّ سَافِرٍ سَعِيدٍ “Said sefer ettiğinden beri seni görmedim.”

Örnek 2:

مَا اجْتَمَعْنَا مُنْذُ سَعِيدٍ مَسَافِرٍ “Said misafir olduğundan beri toplanmadık.”

“حَيْثُ” kelimesi sadece zarf olur. Onu “لِأَنَّ” mânasında ta’lîl için kullanmak hatadır. “أَكْرَمْتُهُ حَيْثُ إِنَّهُ مَجْتَهِدٌ” denilemez. Bilakis “لِأَنَّهُ مَجْتَهِدٌ” şeklinde söylenmelidir.

Gelecek veya mâzi zamana ait mübhem ismi zaman olmak hususunda “إِذَا” ve “إِذَا” menziline olan kelimelere gelince isim veya fiil cümlesine izâfe edilirler.⁴⁵⁸

Örnek 1:

جِئْتُكَ زَمَنَ كَانَ عَلَيَّ مَعْلَمًا “Ali muallim olduğu zaman sana geldim.”

Örnek 2:

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ

“O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar!”⁴⁵⁹

⁴⁵² Galâyînî, 1994, C. 3, s. 219.; Sevinç, 2013, s. 311.

⁴⁵³ A‘râf Sûresi, 7/86.

⁴⁵⁴ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 219.

⁴⁵⁵ Enfâl Sûresi, 8/26.

⁴⁵⁶ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 219.

⁴⁵⁷ Sevinç, 2013, s. 311.; Galâyînî, 1994, C. 3, s. 219.

⁴⁵⁸ Galâyînî, 1994, C. 3, s. 220.

Örnek 3:

قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ

“Allah, şöyle diyecek: Bugün, doğrulara, doğruluklarının yarar sağlayacağı gündür.”⁴⁶⁰

2.2.9. Muzâf ve Muzâfun İleyhin Hazfı “حذف المضاف والمضاف إليه”

Bazı durumlarda muzâf, bazı durumlarda muzâfun ileyh mahzûf olur.

2.2.9.1. Muzâfın Hazfı “حذف المضاف”

Sözün gelişinden anlaşılıyor veya mâna bozulmuyor veya değişmiyor ise muzâf düşer, muzâfun ileyh, muzâfın yerine geçer ve muzâfun ileyh muzâfın i‘râbını alır.⁴⁶¹

Örnek 1:

وَسْئَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا

“Bulduğumuz kent halkına sor.”⁴⁶² Yani “أهل القرية” takdîrindedir.

Örnek 2:

وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا

“Rabbinin buyruğu ve saf saf dizilmiş olarak melekler geldiği zaman”⁴⁶³

Bu âyet-i kerîme’de fâ‘il konumundaki “رَبُّ” kelimesine muzâf olarak gelen takdîrî bir “أَمْرٌ” kelimesi vardır. Bu âyet-i kerîme “وَجَاءَ أَمْرٌ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا” takdîrindedir.

Örnek:

يُرِيدُ الْأُخْرَةَ

“Ahireti isteyenler de vardı.”⁴⁶⁴ Yani “تَوَابِ الْأُخْرَةِ”

Bir izâfet terkîbinde muzâf olan isim, kendinden önceki aynı isme ‘atfedilmiş ise bu muzâf düşer, muzâfun ileyh onun yerine geçer ve onun i‘râbını alır.⁴⁶⁵

Bazen muzâf düşer, muzâfun ileyh, başında muzâf varmış gibi mecrûr olarak kalır, ancak bu durum nâdirdir.⁴⁶⁶

⁴⁵⁹ Şu‘arâ’ Sûresi, 26/88.

⁴⁶⁰ Mâide Sûresi, 5/119.

⁴⁶¹ Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 280.; Sevinç, 2013, s. 312.; Galâyînî, 1994, C. 3, ss. 212-213.

⁴⁶² Yûsuf Sûresi, 12/82.

⁴⁶³ Ferc Sûresi, 89/22.

⁴⁶⁴ Âl-i İmrân Sûresi, 3/152.

⁴⁶⁵ Sevinç, 2013, s. 312.

⁴⁶⁶ Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 280.; Sevinç, 2013, s. 313.

2.2.9.2. Muzâfun İleyhin Hazfı “حذف المضاف إليه”

İzâfet terkîbinde muzâfun ileyh mahzûf olduğunda karşılığında muzâfa “ال” (lâm-ı ta‘rîf) takısı dahil veya *tenvîn* dahil olur.⁴⁶⁷ “قَبَّلْتُ يَدَهُ” cümlesindeki muzâfun ileyh olan “ه” zamiri düştüğünde muzâfa “ال” takısı dahil olarak “قَبَّلْتُ” şeklini almıştır.

Örnek:

وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ

“Nefsini arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.”⁴⁶⁸

Bu âyet-i kerîme “وَنَهَىٰ نَفْسَهُ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ مَأْوَاهُ” takdîrindedir. “مَأْوَاهُ” ve “نَفْسَهُ” kelimelerinin muzâf oldukları zamirler düşünce “نَفْسَ” ve “مَأْوَىٰ” kelimelerine “ال” takısı dahil olmuştur.

Mânası kalmak şartıyla جَمِيعٌ, أَيْ, بَعْضٌ, كُلٌّ ve مَعَ kelimelerinin muzâf oldukları isim mahzûf olduğunda, bunların sonu cümledeki konumuna göre harekelenerek *tenvîn*lenir.⁴⁶⁹

Örnek:

كُلٌّ لَهُ قَانِثُونَ

“Hepsi O’na boyun eğmiştir.”⁴⁷⁰

Bu âyet-i kerîme “كُلُّهُمْ لَهُ قَانِثُونَ” takdîrindedir. “كُلٌّ” kelimesinin muzâf olduğu “هُم” zamiri düşünce “كُلٌّ” kelimesi *tenvîn*lenmiştir.

Örnek:

فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ

“İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.”⁴⁷¹

Bu âyet-i kerîme “فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضِهِمْ” takdîrindedir. Muzâf olan “بَعْضٍ” kelimesinin muzâf olduğu “هُم” zamiri düşünce, “بَعْضٍ” kelimesi *tenvîn*lenmiştir.

Örnek:

أَيَّامًا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ

“Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O’nundur.”⁴⁷²

Bu âyet-i kerîme “أَيَّ اسْمٍ مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ” takdîrindedir. “أَيَّ” kelimesinin muzâf olduğu “اسْمٍ” kelimesi düşünce “أَيَّ” kelimesi *tenvîn*lenmiştir.

⁴⁶⁷ Sevinç, 2013, s. 313.

⁴⁶⁸ Nâzi‘ât Sûresi, 79/40-41.

⁴⁶⁹ Sevinç, 2013, s. 313.

⁴⁷⁰ Bakara Sûresi, 2/116.

⁴⁷¹ Bakara Sûresi, 2/253.

⁴⁷² İsrâ Sûresi, 17/110.

“يَوْمَئِذٍ، وَقْتِئِذٍ، حِينِئِذٍ” gibi terkîblerde muzâfun ileyh mahzûf olmuş, karşılığında muzâf tenvînlenmiştir. “يَوْمَئِذٍ” kelimesinin aslı “إِذْ كَانَ كَذَا”dır. “يَوْمَئِذٍ” kelimesinin aslı “وَقْتٌ إِذْ كَانَ كَذَا”dır. “حِينِئِذٍ” kelimesinin aslı “حِينَ إِذْ كَانَ كَذَا”dır.

Bir cümlede muzâfun ileyhleri ortak olan iki izâfet terkîbi varsa (tekrar olmasın için) birinci terkîbdeki muzâfun ileyh düşer, ancak halen varmış gibi muzâf tenvînsiz olarak kalır. Zira araya ‘atıf girdiği için izâfet kesintiye uğramış ancak hala devam etmektedir.⁴⁷³

Örnek:

“Allah bu sözü söyleyenin elini ayağını koparsın.” قَطَعَ اللَّهُ يَدَ وَرَجُلَ مَنْ قَالَهَا

Bu cümlenin aslı “قَطَعَ اللَّهُ يَدَ مَنْ قَالَهَا وَرَجُلَ مَنْ قَالَهَا” şeklindedir.⁴⁷⁴ Bu cümlede muzâfun ileyh olan “مَنْ قَالَهَا” kelimesini ortak olarak kullanan iki tane muzâf (يَدَ ve رَجُلَ) olduğu için birinci terkîbdeki muzâfun ileyh düşmüştür ve muzâf olan “يَدَ” kelimesi (düşen muzâfun ileyhe karşılık olarak) tenvînsiz kalmıştır.

‘Atıf yoluyla araya giren isimle kesintiye uğrayan izâfet terkîbinde şöyle bir yöntem daha vardır: İlk olarak izâfet kesintisiz olarak tamamlanır, ardından muzâfa ‘atfedilen ve muzâfun ileyhe râci bir zamire muzâf olan bir isim getirilir.⁴⁷⁵ Örneğin; “قَطَعَ اللَّهُ يَدَ مَنْ قَالَهَا وَرَجُلَهُ” cümlesinde “يَدَ” muzâf, “مَنْ قَالَهَا” muzâfun ileyhtir. “رَجُلَهُ” ise ma‘tûf olup “يَدَ”nin üzerine ‘atfolunmuştur, “هُ” zamiri ise muzâfun ileyh olan “مَنْ قَالَهَا”ya râcidir.

Muzâfun ileyh düştüğünde zarf üç şekilde okunabilir:

- Tenvînli ve mensûb. (Zarf nekradır, muzâfun ileyh unutulmuştur.)
- Zamme üzere mebnî. (Muzâfun ileyh var hükmündedir.)
- Muzâfun ileyh varmış gibi tenvînsiz ve mensûb.

Muzâf olan “حَسْبُ” ve evvelinde olumsuzluk edatı olan “عَبَّرَ” kelimelerinin muzâfun ileyhi düştüğünde bunlar yalnızca *zamme* üzere mebnî olur.

Örnek:

“Yalnızca bir dirhem aldım.” قَبِضْتُ دِرْهَمًا فَحَسْبُ

Bu cümlenin aslı “قَبِضْتُ دِرْهَمًا فَحَسْبِي مَا قَبِضْتُهُ” şeklindedir. “حَسْبُ” kelimesinin muzâf olduğu kelime düştüğü için “حَسْبُ” kelimesi *zamme* üzere mebnî kılınmıştır.

⁴⁷³ Sevinç, 2013, s. 314.

⁴⁷⁴ Sevinç, 2013, s. 314.

⁴⁷⁵ Sevinç, 2013, s. 315.

Örnek:

“On dirhemden başka param yok.” لِي عَشْرَةٌ دَرَاهِمٍ لَيْسَ غَيْرُ / لَا غَيْرُ

Bu cümlenin aslı ise “لِي عَشْرَةٌ دَرَاهِمٍ لَيْسَ غَيْرُهُ / لَا غَيْرُهُ”⁴⁷⁶ “غَيْرُ” kelimelerinin muzâf olduğu “ه” zamirleri düşünce “غَيْرُ” kelimeleri zamme üzere mebnî kılınmıştır.

2.2.10. Muzâf ve Muzâfun İleyhin Sıfat Alması

Bir özelliğiyle vasıflanılmak istenildiği takdirde hem muzâf hem de muzâfun ileyh sıfat alabilir. Bu sıfat, muzâfa ait ise kemmiyet (müfred, tensiye, cemi), keyfiyet (müzekkerlik, müenneslik) ve i'râb bakımından ona uygun olarak muzâfun ileyhden sonra gelir.

Kemmiyet ve keyfiyet bakımından hem muzâf hem de muzâfun ileyhe uyan sıfatın hangisine ait olduğu i'râbıyla ayırt edilir. Harekesi muzâfa uygunsuz muzâfın, muzâfun ileyhe uygunsuz muzâfun ileyhin sıfatı olduğu anlaşılır.

Bu çalışmada izâfet mevzûsu hakkında bu kadar malûmât zikretmek yeterli görüldü, daha da tafsilâtı bilgilere erişmek isteyenler el-Ezherî ve İbn Hişâm'ın eserinden istifade edebilir.⁴⁷⁷

2.3. MECRÛR İSME TÂBİ' OLANLAR (TEVÂBİ') “توابع بالمجرور”

Tâbi'ler kendilerinden önceki kelimeye i'râb yönünden uyan ve onu çeşitli bakımlardan izah eden ve tamamlayan kelimelerdir.

Tâbi'lerin kendilerine ait özel bir i'râbı yoktur. Kendilerinden önceki kelimeye i'râb yönünden tâbi' oldukları (uydukları için) bunlara tâbi' denilmiştir. Bunların uydukları kelimeye metbû' denir.⁴⁷⁸

Tâbi' ma'mûllere i'râb, sadece teb'iyet (tâbi' olmak) yoluyla dokunur, başka bir yolla dokunmaz.⁴⁷⁹

Tâbi' ma'mûller (tevâbi') istikrâ ile beş nev'idir:

- 1) Sıfat “الصفة”
- 2) Bedel “البدل”
- 3) Atfu'l-Beyân “عطف البيان”
- 4) Te'kîd “التأكيد”

⁴⁷⁶ Sevinç, 2013, s. 315.

⁴⁷⁷ İbn Hişâm'ın eserinde izâfet hususunda 119 sayfa bilgi verilmiştir, yine aynı şekilde el-Ezherî'nin eserinde 70 sayfa bilgi verilmiştir. Ayrıntılı malûmât için bkz. İbn Hişâm, 761, C. 3, ss. 81-200; el-Ezherî, 1996, C. 1, ss. 673-742.

⁴⁷⁸ Sevinç, 2013, s. 317.

⁴⁷⁹ Galâyîni, 1912, s. 221.

5) ‘Atf-1 Nesak “عطف النسق”⁴⁸⁰

Bu tâbi‘lerden ilk dördü, harf aracılığı olmaksızın evveline tâbi‘ olur. ‘Atf-1 nesak ise harf aracılığıyla evveline tâbi‘ olur.⁴⁸¹

Sıfat mütâbaat bakımından en güçlü⁴⁸² ve kullanım bakımından daha çok olup birçok faydeler sağladığı için önce sıfat konusuna değinilecektir.

2.3.1. Sıfat “الصفة”

Sıfat, mutlak olarak mebû‘unda bir mânaya delâlet eden tâbi‘ olup,⁴⁸³ kendisinden önceki kelimenin i‘râbını alan ve onu renk, şekil, boyut gibi çeşitli özellikleri ile izah eden kelimedir.

Sıfat ve mevsûf kelimeleri bazı kaynaklarda n‘at ve men‘ût (نعت و منوعات) olarak geçmektedir.⁴⁸⁴ “نعت” kelimesinin cemisi “نعوت”tur.

Arapçada sıfat, izah ettiği kelimedden sonra gelir, sıfatın izah ettiği kelimeye mevsûf denir.⁴⁸⁵ “هَذَا كِتَابٌ مُفِيدٌ” “Bu fâideli kitaptır” misâli gibi.

Sıfat on hususta (ref‘, nasb, cer, ma‘rifelik, nekralık, müfred, tesniye, cemi, müzekkerlik, müenneslik) mevsûfunu tâbi‘ olan mevsûfunun özelliğidir. Sıfatın bu hususlarda mevsûfunu tâbi‘ olması vâciptir.⁴⁸⁶ Bu on şey bir kelimedde cem olmaz, çünkü bunlar içerisinde birbirine zıt olanlar vardır. Bir kelimedde dört tanesi toplanır; ref‘, nasb ve cerden biri, müzekker müenneslikten biri, müfred, tesniye cemden biri, ma‘rifelik nekralıktan biri.⁴⁸⁷

Sıfatlamadaki maksat; tahsîs, tafzîl, medh, zem, terahhüm ve tevkît olabilir.⁴⁸⁸

Nekra bir isim sıfatlandığında bu sıfat tahsîs ifade eder, ma‘rife isim sıfatlandığında ise tevzîh⁴⁸⁹ ve tahsîs ifade eder.⁴⁹⁰ Sıfat bazen “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” de olduğu gibi sadece medh (övgü), bazen “مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ” olduğu gibi sadece

⁴⁸⁰ Curcânî ve el-Birgivî, 2010, ss. 368-371.; Çörtü, 2020, s. 346.; eş-Şeyh Hâlid b. Muhammed el-Ezherî, *Şerhü't-Tasrîh ‘ala't-Tavdîh*, Dârul'l- Kutûbi'l-İlmiyye, 2006, Beyrût, C. 2, s. 107.; el-Habbâz, 2002, s. 255.; Galâyînî, 1912, s. 221.

⁴⁸¹ el-Habbâz, 2002, s. 255.

⁴⁸² Sıfat on hususta mebû‘una tâbi‘ olduğu için mütâbaatı daha şiddetlidir, diğer tâbi‘ ma‘müller böyle değildir. (Curcânî ve el-Birgivî, 2010, ss. 283-285.)

⁴⁸³ Curcânî ve el-Birgivî, 2010, s. 368.; Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 224.

⁴⁸⁴ el-Ezherî, 2006, C. 2, ss. 107-131.

⁴⁸⁵ Sevinç, 2013, s. 373.

⁴⁸⁶ el-Enbârî, 1995, s. 260.; Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 226.

⁴⁸⁷ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 226.

⁴⁸⁸ el-Enbârî, 1995, s. 260.

⁴⁸⁹ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 224.

⁴⁹⁰ el-Enbârî, 1995, s. 260.

zem ifade eder, bezen ise “فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةً وَاحِدَةً” “Sûr’a bir defa üfürülünce...”⁴⁹¹ âyetinde olduğu gibi te’kîd veya başka mânalar ifade eder.

Nekra isim ma’rife isimle, ma’rife isim nekra isimle vasıflanamaz. Çünkü ma’rife nekradan daha hususîdir. Nekra ise daha umumîdir. Umumî bir kelimenin hususî bir kelimeyi, hususî bir kelimenin umumî bir kelimeyi vasıflaması ise muhâldir. Durum böyle olunca kemmiyet (müfred, tensiye, cemi) bakımından farklı olan kelimelerin birbirini vasfedebilmesi daha da muhâl olur.⁴⁹²

Mevsûfun sıfattan daha bilinmiş, daha huusî veya sıfata musâvî (eşit) olması vaciptir. Sıfatın mevsûftan daha bilinmiş ve daha hususî olması câiz değildir. Çünkü maksat sıfat olmak değil, bir fayda nisbet etmektir.

Lâm ile ma’rife olan bir isim, işâret zamiri ile sıfatlanamaz. Çünkü işâret zamiri, lâm ile ma’rife olan isimden daha hususîdir.⁴⁹³ “مررتُ بالرجلِ هذا” misalinde olduğu gibi.

Sıfatlar yapısı itibariyle üçe, mânası itibariyle ikiye ayrılır.

Yapısı bakımından sıfatlar: Müfred, cümle, şibhu’l-cümle.

Mâna bakımından sıfatlar: Hakîkî, sebebî (dolaylı).

2.3.1.1. Yapısı Bakımından Sıfatın Çeşitleri ve Özellikleri

Sıfat müfred kelime, cümle veya şibhu’l-cümle olabilir.⁴⁹⁴

2.3.1.1.1. Müfred (Tek Kelime) Şeklinde Olan Sıfat

Müfred sıfat, tek kelime halinde olan ve cümle veya şibhu’l-cümle olmayan sıfattır. Sıfatın tesniye ve cemi olması onu müfred olmaktan çıkarmaz.

Müfred sıfat, aşağıda gösterilen dört yerde mevsûfunu uyar:⁴⁹⁵

1. Sayı (müfred-tesniye- cemi)
2. Cinsiyet (müzekkerlik-müenneslik)
3. Ma’rifelik-nekralık
4. İ’râb

2.3.1.1.2. İsim ve Fiil Cümlesi Şeklinde Olan Sıfat

İsim veya fiil cümleleri nekra bir ismi açıkladığı taktirde sıfat olur.⁴⁹⁶ Sıfat olduğunda cümlede mevsûfa râci ve ona kemmiyet ve keyfiyet bakımından uyan bir bağlayıcı zamir (râbıt) bulunur.⁴⁹⁷

⁴⁹¹ Hâkka Sûresi, 69/13.

⁴⁹² el-Enbârî, 1995, s. 261.

⁴⁹³ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 227.

⁴⁹⁴ el-Ezherî, 2006, C. 2, s. 127.

⁴⁹⁵ Sevinç, 2013, s. 377.

Örnek:

جَاءَ وَلَدٌ يَبْكِي “Ağlayan bir çocuk geldi.”

Bu cümlede ki “وَلَدٌ يَبْكِي” fiil cümlesi nekra isim olan “وَلَدٌ” kelimesine sıfat olarak gelmiştir. Sıfat olan “وَلَدٌ يَبْكِي” cümlesini mevsûfa bağlayan râbıt “يَبْكِي” fiilinin tahtında müstetir olan “هُوَ” zamiridir.

Bazı sıfat cümlelerinin başında “و” harfi bulunur. Ancak bu harf bağlayıcı değildir, yalnızca sıfatın mevsûfuna ait olduğunu anlatmak ve onu güçlendirmek için zâid bir harftir.

Örnek:

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ

“Helâk ettiğimiz her memleketin mutlaka bilinen bir yazısı (belli vakti) vardır.”⁴⁹⁸

Bu âyet-i kerîmede ki “لَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ” isim cümlesi, nekra isim olan “قَرْيَةٍ” kelimesine sıfat olarak gelmiştir. Bu âyetteki “و” râbıt değildir, yalnızca sıfatın mevsûfuna ait olduğunu anlatmak için gelen zâid bir harftir.⁴⁹⁹

Kendisine cins mânası taşıyan “ال” dahil olan isim tâm ma‘rife sayılmadığından kendisini açıklayan cümle sıfat veya hâl olabilir.

1. “ال”ı ismi açıklayan cümlelerin sıfat olması: Cins mânası taşıyan “ال” dahil olan isim tâm ma‘rife olmadığı için mevsûf nekra sayılır.

2. “ال”ı ismi açıklayan cümlelerin hâl olması: Cins mânası taşıyan “ال” dahil olan isim yarı ma‘rife sayılır.⁵⁰⁰

2.3.1.1.3. Şibhu'l-Cümle/Câr-Mecrûr/Zarf Şeklinde Olan Sıfat ve Özellikleri

Câr-mecrûr veya zarf tamlaması şeklinde olan terkîbler, nekra bir ismi açıkladıkları taktirde o ismin sıfatı olur.⁵⁰¹

Şibhu'l-cümle, cins anlamındaki “ال” ile ma‘rife olan bir kelimedenden veya sıfatla tahsîslenmiş bir kelimedenden sonra geldiği taktirde sıfat veya hâl olabilir.

⁴⁹⁶ Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 284.; Sevinç, 2013, s. 379.

İnşâ' ve taleb cümleleri (emir, nehiy, soru, dua gibi), sıfatın ifade ettiği izah ve tahsîs gibi mânaları ifade etmediklerinden sıfat olamazlar. (Sevinç, 2013, s. 380.)

⁴⁹⁷ Sevinç, 2013, s. 379.

⁴⁹⁸ Hicr Süresi, 15/4.

⁴⁹⁹ Sevinç, 2013, s. 380.

⁵⁰⁰ Sevinç, 2013, s. 380.

⁵⁰¹ Sevinç, 2013, s. 381.

2.3.1.2. Mâna Bakımından Sıfat Çeşitleri ve Özellikleri

Mânası bakımından sıfat; kendisinden önceki ismin bir özelliğini açıklıyorsa hakîkî, kendisinden sonra gelen bir ismin özelliğini açıklıyorsa sebebî (dolaylı) sıfat adını alır.

Örnek:

هَذَا ثَوْبٌ مُمَرَّقٌ “Bu bir yırtık elbisedir.”

Bu cümlede ki “مُمَرَّقٌ” kelimesi hakîkî sıfattır.

هَذَا ثَوْبٌ مُمَرَّقٌ أَطْرَافُهُ “Bu kenarları yırtık bir elbisedir.”

Bu cümlede ki “مُمَرَّقٌ” kelimesi sebebî sıfattır. Zira görünüşte “ثَوْبٌ” kelimesini, gerçekte ise “أَطْرَافُ” kelimesini açıklamaktadır.

2.3.1.2.1. Hakîkî Sıfatın Özellikleri

Evvelindeki ismi açıklayan müfred, cümle ve şibhu'l-cümle şeklindeki tüm sıfatlar hakîkî sıfat olup, özellikleri ve yapısı bakımından sıfat konusunda anlatıldığı gibidir.

2.3.1.2.2. Sebebî Sıfatın Özellikleri

Sebebî sıfat, zâhirde kendisinden önceki, hakîkâtte ise kendisinden sonraki ismin özelliğini açıklayan kelimedir.

Sebebî sıfatın sözde kendisinden önceki, özde ise kendisinden sonraki isimle bağlantısı olduğundan her iki isimle kendi arasında uyum durumu söz konusudur.⁵⁰² Bu tür sıfatın mevsûfuyla arasında uyum durumu hakîkî sıfattan farklıdır. Şöyle ki; Ma‘rifelik,-nekralık ve i‘râb hususunda önceki isme, cinsiyet (müzekkerlik- müenneslik) hususunda sonraki isme uyar.

Ancak sıfattan sonraki kelime cemi mükesser ise bu dudumda sıfat, müfred veya cemi olarak gelebilir.⁵⁰³

Örnek:

جَاءَنِي الرَّجُلُ الْفَاضِلُ أَبَاؤُهُ “Babaları faziletli adam bana geldi.”

Bu cümlede “الرَّجُلُ” sözde mevsûf, “الْفَاضِلُ” sıfat, “أَبَاؤُهُ” ise özde mevsûftur. Sıfattan sonraki kelime cemi mükesser olduğu için sıfatı cemi olarak getirip bu cümleyi “جَاءَنِي الرَّجُلُ الْفُضَّلَاءُ أَبَاؤُهُ” şeklinde ifade etmek de uygundur.

Sıfattan sonraki isimde sözde mevsûfa râci bir zamir yoksa sıfat, hakîkîymiş gibi tüm hususlarda evvelindeki isme tâbi‘ olur. Bu durumda, sebebî

⁵⁰² Sevinç, 2013, s. 382.

⁵⁰³ Sevinç, 2013, s. 383.

sıfat zâhirde hakîkî sıfata dönüşür, ancak mâna bakımından sebabî sıfat olarak kalır.⁵⁰⁴

Örnek:

رَأَيْتُ الْفَتَاةَ الْكَرِيمَةَ نَسْبُهَا “Soyu şerefli genç kıızı gördüm.”

Bu cümlede “الْكَرِيمَةَ” sıfat, “الْفَتَاةَ” sözde mevsûf, “نَسْبُهَا” özde mevsûftur. Sıfattan sonraki kelimedeyse, sözde mevsûf olan “الْفَتَاةَ” kelimesine râci bir zamir (ها) bulunduğundan, sebabî sıfat olan “الْكَرِيمَةَ” kelimesi cinsiyet hususunda kendinden sonraki kelimeye uyarak müzekker gelmiştir. “رَأَيْتُ الْفَتَاةَ الْكَرِيمَةَ النَّسْبِ” cümlesinde ise sıfattan sonraki kelimedeyse böyle bir zamir bulunmadığından, sebabî sıfat olan “الْكَرِيمَةَ” kelimesi hakîkî sıfatmış gibi tüm hususlarda sözde mevsûfa uyarak müennnes olarak gelmiştir.⁵⁰⁵

2.3.1.3. Ma‘rife İsimlerin Sıfat ve Mevsûf Olma Durumu

Arapçada dördü ma‘nevî ikisi özel yollarla ma‘rife olan altı tür isim vardır. Bunlar; zamirler, alem isimler, ism-i mevsûl’ler, ism-i işâret’ler, “أل” dahil olan isimler ve ma‘rifeye muzâf olan isimlerdir.⁵⁰⁶

Bu ma‘rife isimlerden “أل”lı olan isimler, ma‘rifeye muzâf olan isimler ve ism-i işâret’ler hem sıfat hem de mevsûf olabilirler. Alem isimler,⁵⁰⁷ sıfat olamazlar ancak mevsûf olabilirler. İsm-i mevsûl’ler ise sıfat olurlar ancak mevsûf olamazlar.⁵⁰⁸ Zamirler sıfat olamadıkları gibi mevsûf da olamazlar.⁵⁰⁹

2.3.1.4. Sıfatlarla İlgili Tamamlayıcı Bilgiler

Cins ifade eden “أل” dahil olan bir isim nekra sayıldığından hüküm tüm fertleri kapsar. Bu lâm-ı ta‘rif’in yerine “كُلُّ” konulursa mânada bir değişiklik olmaz. “كُلُّ إِنْسَانٍ مُفَكِّرٌ” (Her insan düşünür) cümlesiyle “كُلُّ إِنْسَانٍ مُفَكِّرٌ” cümlesi aynı mânayı ifade etmektedir. Böyle bir ismin sıfatı da ancak nekra bir isim olabilir.

Örnek:

مَا يَنْبَغِي لِلرَّجُلِ مِثْلَكَ أَنْ يَفْعَلَ كَذَا “Senin gibi adama böyle yapmak gerekmez.”

⁵⁰⁴ Sevinç, 2013, s. 383.

⁵⁰⁵ Sevinç, 2013, s. 384.

⁵⁰⁶ Sevinç, 2013, s. 378.; Tafsîlâtı bilgi için bkz. es-Sa‘d, 1995, C. 1, ss. 330-399.

⁵⁰⁷ Alem isimler üç şey ile vasıflanır; mübhem isim, lâm ile ma‘rife olan isim ve muzâf. Çünkü alem isim bu üç şeyden daha hususîdir. (bkz. Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 227.)

⁵⁰⁸ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 227.; Sevinç, 2013, s. 378.

⁵⁰⁹ Çünkü “أل” gibi bazı zamirler gayet açık olduklarından sıfatla izah edilmeye ihtiyaç duymazlar. Muhatab zamiri de böyledir onu hâzır olan, müşâhede edilen (görülen) kişi izah eder. Sıfat izah içindir. Bu zamirlerin izahı sıfatsız olarak da sabit olduğu için sıfatlamazlar. Diğer zamirler de bu hususta muhatab ve mütekellim zamirlerine hamlolunarak sıfatlanmazlar. Zamirler mevsûf da olmazlar. Çünkü sıfat mevsûfundaki bir mânaya delâlet eder, zamir ise zâta delâlet eder. (Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 227.)

Bu cümlede ki nekra olan “مِثْلِكَ” terkîbi gibi. “مِثْلِكَ, غَيْرِكَ, شِبْهِكَ” gibi terkîbler daima nekradır.

Bir kelimenin birden çok sıfatı varsa araları “وَ” ile ayrılarak veya araları ayrılmadan peş peşe olarak zikredilebilir. Bu durumda mânada bir değişiklik olmaz.

Peş peşe gelen sıfatların arası “وَ” ile ayrıldığı taktirde mânada bir değişiklik olursa sıfatların arasının ayrılmaması gerekir.⁵¹⁰

Tesniye veya cemi isimlerin veya birden çok ismin sıfatı aynı ise sıfat kemiyet hususunda mevsûfa uyarak tesniye veya cemi olur.

Örnek:

سَافِرَ مُحَمَّدٌ وَعَلِيٌّ وَحَامِدٌ الْمُهَنْدِسُونَ “Mühendis Mahmut, Ali ve Hamit yola çıktı.”

Bu cümlede “مَحْمُودٌ وَعَلِيٌّ وَحَامِدٌ” mevsûftur. “وَ” harfiyle birbirine bağlanan üç isim cemi hükmündedir. Bu sebeple sıfatı “الْمُهَنْدِسُونَ” cemi olarak gelmiştir.

Sıfatların lafızları ve mânaları muhtelif ise aralarını “وَ” ile ayırmak gerekir.

Örnek:

مَرَرْتُ بِرَجَالٍ كَاتِبٍ وَفَقِيهِ وَشَاعِرٍ “Yazar, fakih ve şair olan adamlara uğradım.”

Birden çok varlığın sıfatları muhtelif ise sıralamanın şu şekilde yapılması mümkündür:⁵¹¹

1. Önce mevsûflar, ardından sıfatlar sıralanır. Sıfatların sırası ise şöyledir: Birinci sıfat, hemen yanındaki isme, ikinci sıfat ikinci isme, üçüncü sıfat ise en baştaki isme verilir.

Örnek:

سَافِرَ مُحَمَّدٌ وَعَلِيٌّ وَحَامِدٌ الْكَاتِبُ وَالْأَدِيبُ وَالشَّاعِرُ

“Şair Mahmut, Edebiyatçı Ali ve Yazar Hamid yola çıktı.”

2. Her bir ismin sıfatı hemen ardından gelir ve terkîbler “وَ” ile birbirine bağlanır.

Örnek:

سَافِرَ مُحَمَّدٌ الشَّاعِرُ وَعَلِيٌّ الْأَدِيبُ وَحَامِدٌ الْكَاتِبُ

“Şair Mahmut, Edebiyatçı Ali ve Yazar Hamid yola çıktı.”

⁵¹⁰ Sevinç, 2013, s. 384.

⁵¹¹ Sevinç, 2013, s. 385.

“هنا - ثم” gibi mekan işaret isimleri nekra bir isimden sonra vâkı olduklarında kendileri zarf, bağlı oldukları ve artık mahzûf olan kelime sıfat olur. Ancak asıl sıfat mahzûf olduğundan ve bunlar sıfatın yerine geçtikleri için sıfat sayılırlar.⁵¹²

Örnek:

مَرَرْتُ بِرَجُلٍ (كَانَ) هُنَا “Orada olan bir adama uğradım.”

مَرَرْتُ بِرَجُلٍ هُنَا “Orada olan bir adama uğradım.”

Bir cümlede müfred (tek kelime) şeklinde birden çok sıfat varsa tercüme ilk sıfattan başlayarak baştan sona doğru yapılır.⁵¹³

Bir cümlede müfred, cümle, şibhu'l-cümle gibi farklı sıfatlar varsa tercüme sırasıyla şibhu'l-cümle, cümle, müfred şeklinde yapılır. Sıfatlar cümle, müfred ise, tercüme sırasıyla cümle, müfred şeklinde yapılır.⁵¹⁴

Örnek:

وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ

“Firavun ailesinden, imanını gizlemekte olan mü'min bir adam şöyle dedi.”⁵¹⁵

Bu âyet-i kerîmede ki “مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ” şibhu'l-cümle, “يَكْتُمُ إِيمَانَهُ” fiil cümlesi ve “مُؤْمِنٌ” müfred isim, nekra olan “رَجُلٌ” ismine sıfat olarak gelmiştir.

Örnek 2:

وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ

“İşte bu (Kur'an) da, bereket kaynağı, indirdiğimiz bir kitaptır.”⁵¹⁶

Bu âyet-i kerîme'de ki “أَنْزَلْنَاهُ” fiil cümlesi ve “مُبَارَكٌ” müfred kelime, nekra olan “كِتَابٌ” ismine sıfat olarak gelmiştir.

Sıfat durumunda olan ma'rife bir kelime mevsûfundan önce ise, sıfat olmaktan çıkar ve kendisi mübdelun minh, mevsûfu bedel (açıklayıcı) olur.

Bir terkîbin görevi sıfat-mevsûf veya mübdelun minh-bedel şeklinde değişse de Türkçede aynı şekilde ifade edilebilir.⁵¹⁷

Hem sıfat hem mevsûfu nekra ise, sıfat olan kelime sıfat sahibinden de önce ise kendisi hâl, sahibi de zî'l-hâl (sahibu'l-hâl) olur.

⁵¹² Sevinç, 2013, s. 385.

⁵¹³ Sevinç, 2013, s. 385

⁵¹⁴ Sevinç, 2013, s. 386.

⁵¹⁵ Ğâfir Sûresi, 40/28.

⁵¹⁶ En'âm Sûresi, 6/92.

⁵¹⁷ Sevinç, 2013, s. 386.

Örnek:

فَاحَ عِطْرٌ جَمِيلٌ “Güzel bir koku yayıldı.”

Bu cümlede “عِطْرٌ” mevsûf, “جَمِيلٌ” sıfattır.

فَاحَ جَمِيلًا عِطْرٌ “Güzel bir koku yayıldı.”

Bu cümlede ise sıfat olan kelime, sıfatın sahibine tekaddüm ettiği için “جَمِيلًا” hâl, “عِطْرٌ” ise sahibu’l-hâl olmuştur.

Mastar sıfat olarak gelebilir. “رَجُلٌ عَدْلٌ” gibi. Mastar ile sıfatlamanın faydası ihtisâstır. Çünkü “عَدْلٌ” kelimesi “نُودِعْدَلٍ” takdîrindedir. Mastarla vasıflamak mümkündür çünkü sıfat aslında mastardan alınmıştır. “صَارِبٌ”un te’vîli “نُودِ صَرَبٍ” dir.⁵¹⁸

Bir kelime sıfat olan başka bir kelimenin sıfatı olabilir. Bu durumda ortadaki kelime öncesinin sıfatı, sonrasının mevsûfu olur.

Arapça’da kural olarak sıfat, çoğunlukla mevsûfunun hemen ardından gelir, ancak bazen araya bir veya birden çok kelime girebilir.⁵¹⁹

Örnek:

وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ

“Eğer bilerseniz, gerçekten bu, büyük bir yemindir.”⁵²⁰

Bu âyet-i kerîme’de sıfatla mevsûfun arasına ara cümle girmiştir.

Şayet mevsûf ile sıfatın arası “لَا” veya “إِمَّا” harflerinden biri ile ayrılmış ise ma’tûfta (و ’dan sonra) bu harfler tekrar edilir.

Örnek:

هَذَا يَوْمٌ لَا حَارٌّ وَلَا بَارِدٌ “Bu ılık bir gündür.”

لِكُلِّ أَجَلٍ إِمَّا قَرِيبٌ وَإِمَّا بَعِيدٌ “Herkesin ya yakın yahut uzak bir eceli vardır.”

Eğer sıfat bilinirse sıfatın hafzedilmesi câiz olur.⁵²¹

وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا

“Onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı.”⁵²²

2.3.2. Bedel “البدل”

Bedel lügatta ‘ivez (العَوْضُ) mânasına gelir. İstılahta ise kendisiyle metbû’su arasında bir vasıta olmaksızın (‘atf harfiyle ortalamaksızın) nefy ve ispat bakımından metbû’una mensûb bir hükümle kastolunan tâbi’dir.⁵²³

⁵¹⁸ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 228.

⁵¹⁹ Sevinç, 2013, s. 387.

⁵²⁰ Vâkı’a Süresi, 56/76.

⁵²¹ el-Ezherî, 2006, C. 2, s. 129.

⁵²² Kehf Süresi, 18/79.

Bedelin maksadı iltibâsı (karışıklığı) izâle etmek, mecazî mânâyı ve tevessüğü (genişlemeyi ve yayılmayı) izâle etmek ve izahıdır.⁵²⁴

Kendisinden önceki bir ismi açıklama noktasında bazı yönlerden sığata benzeyen ancak bazı hususlarda sıfattan ayrılan bir diğerk açıklayıcı kelimeye *bedel* denir. Bedel kendisinden önceki kelimeyi izah eder.⁵²⁵

Bedel izah ve tahsîs hususunda sıfat gibi,⁵²⁶ tahkîk ve teşdîd hususunda te'kid gibidir.⁵²⁷

Basralılar bu ma'mûlü bedel diye isimlendirmişlerdir ancak Kufeliler bu isimlendirmeye karşı çıkararak Ahfeş "tercûme ve tebyîn", İbni Keysân "tekrîr ve el-ğarazu minh (maksat edinilen)" olarak isimlendirmiştir.⁵²⁸

Bedel ve mübdelun minh'in her ikisi de ma'rife, her ikisi de nekra veya biri ma'rife biri nekra olabilir.⁵²⁹

2.3.2.1. Bedel Çeşitleri "أنواع البدل"

Arap kelâmında bedel, genelde kendisinden önceki kelime için verilen hükmü güçlendirmek, onu daha iyi izah etmek ve yanlış anlama ihtimalini ortadan kaldırmak maksadıyla kullanılır. Bedelin izah ettiği isme *mübdelun minh* denir.

Bedel terkîbinde önce mübdelun minh hakkında bir hüküm verilir sonra da bu hüküm bedele yönlendirilir. Bedel terkîbinde asıl ve önemli olan bedeldir, mübdelun minhu ise bedele hazırlık için getirilir.⁵³⁰

İbn Hâcib'e göre bedel maksûttur, nisbetle kastolunandır. Çünkü "مررت ببعضهم" denildiği zaman uğranılan kişiler "بعضهم" (bazıları)'dır.⁵³¹

Bedel dört nev'iyeye ayrılır.⁵³²

a) Bedel-i Küll (Bedel-i Mutâbık) "بدل الكل" (البدل المطابق)

b) Bedel-i Cüz (Bedel-i Ba'z) "بدل الجزء" (بدل البعض)

c) Bedel-i İştîmâl "بدل الإشتمال"

d) Bedel-i Ğalat (Bedel-i Mubâyin / Bedel-i Nisyân / Zıt bedel) "بدل الغلط"

(بدل النسيان / البدل المبين)

⁵²³ el-Ezherî, 2006, C. 2, s. 190.; Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 235.; Galâyînî, 1912, s. 235.

⁵²⁴ el-Enbârî, 1995, s. 264.

⁵²⁵ Sevinç, 2013, s. 394.

⁵²⁶ el-Habbâz, 2002, s. 274.

⁵²⁷ bkz. el-Habbâz, 2002, s. 275.

⁵²⁸ el-Ezherî, 2006, C. 2, s. 190.

⁵²⁹ el-Habbâz, 2002, s. 268.; Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 236.

⁵³⁰ Sevinç, 2013, s. 394.

⁵³¹ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 235.; el-Habbâz, 2002, s. 274.

⁵³² Curcânî ve el-Birgivî, 2010, s. 371.; el-Ezherî, 2006, C. 2, ss. 191-195.; Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 235.; el-Enbârî, 1995, s. 264.; Galâyînî, 1912, s. 236.

2.3.2.1.1. Bedel-i küll / Bedel-i mutâbık “البدل المطابق / بدل الكلّ”

Bedel-i küll (bütünü açıklayan), mübdelun minhin ta kendisidir, mübdelun minh ile mânası aynıdır. Bu yüzden bunu Nâzım *mutâbık bedel* “البدل المطابق” olarak da isimlendirmiştir.⁵³³

Örnek 1:

إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ

“Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet.”⁵³⁴

Bu âyetteki “صِرَاطَ” kelimesi bedel-i küll, “الصِّرَاطَ” kelimesi ise mübdelun minhtir.

Örnek 2:

مَرَزْتُ بِأَخِيكَ خَالِدٍ “Kardeşin Halit’e uğradım.”

Bu cümlede ki “خَالِدٍ” kelimesi bedel-i küll, “أَخِيكَ” kelimesi ise mübdelun minhtir.

Özel (alem) ismin sıfatı olan bir kelime, isimden önce geldiği takdirde bedel olur.⁵³⁵

Bir isim veya fiil cümlesi, kendisinden önce gelen cümlenin bedeli olabilir.⁵³⁶

2.3.2.1.2. Bedel-i Cüz / Bedel-i Ba‘z “بدل البعض / بدل الجزء”

Bedel-i cüz, mübdelun minhin bir parçasını izah eden bedeldir. Bu bedel türünde bedel genelde mübdelun minhe ait bir zamire muzâf olur.⁵³⁷

Örnek:

صَلَّيْتُ فِي الْبَيْتِ غُرْفَتِهِ “Evin odasında namaz kıldım.”

Bu cümlede ki “غُرْفَتِهِ” kelimesi bedel-i cüz olarak gelmiştir.

2.3.2.1.3. Bedel- i İstimâl “بدل الإشتمال”

Bedel-i İstimâl, mübdelun minh ile ilgili bir özelliği açıklayan bir bedel türüdür.⁵³⁸ Bu bedel türünde de genelde mübdelun minhe râci bir zamir bulunmalıdır.⁵³⁹

⁵³³ el-Ezherî, 2006, C. 2, s. 192.; Sevinç, 2013, s. 394.

⁵³⁴ Fâtiha Sûresi, 1/6-7.

⁵³⁵ Türkçe’de *unvan grubu*, Arapçada ise *bedel-mübdelun mihh* denilen böyle terkipler sıfat gibidir. Nitekim sonradan başka dillerin etkisiyle unvan adları başa getirilerek sıfat özelliğini kazanmıştır. Ancak bugün her iki şekilde de kullanılmaktadır. “*Sultan Cem / Cem Sultan, Ahmet, Bey, Meraşal Fevzi / Fevzi Paşa*” gibi. Ancak “bay” ve “bayan” kelimeleri sıfat ve unvan olarak kullanılmaya pek elverişli olmadıklarından tutunamamışlardır. (Sevinç, 2013, s. 395.)

⁵³⁶ Sevinç, 2013, s. 395.

⁵³⁷ Sevinç, 2013, s. 396.

Örnek:

أَعْجَبَنِي أَعْلَمُهُ “Kardeşinin ilmi hoşuma gitti.”

Bu cümlede ki “عَلْمُهُ” kelimesi bedel-i iştimâl’dir.⁵⁴⁰

2.3.2.1.4. Bedel-i Ğalat / Bedel-i Mubâyin “البدل المباين / بدل الغلط”

Ğalat “عَلَطَ ” lügatta; hata yapmak, yanılmak mânalarına gelir.⁵⁴¹

Bu bedel-i mübâyin’de⁵⁴² bedel ve mübdelun minh birbirinden farklıdır.

Bu türde, dil sürçmesinden veya unutmaktan kaynaklanan bir durum sebebiyle yahut kasten verilen hüküm bedele döndürülür.⁵⁴³

Örnek:

صَافِرٌ فِي قِطَارٍ سَيَّرَ إِهْ “Trende, otobüste yolculuk yap.”

Bu bedel çeşidi Kur’ân-ı Kerîm’de yoktur, edebî ve fasîh yazılarda kullanılmaz. Yanılma, dil sürçmesi veya nisyân sonucu hâsıl olan yanlışlıkları düzeltmek için bedelin başına “بَلْ” harfi getirilerek kullanılır.⁵⁴⁴

Mübdelun minh şart veya istifhâm ismi ise bedelin başında şart veya istifhâm edatları “لَنْ, أَمْ” tekrarlanarak kullanılır.

Bedel-i ğalat’da bedel ve mübdelun minh arasında ma‘rifelik ve nekralık bakımından uyum şart değildir. Her ikisi ma‘rife, her ikisi nekra veya biri ma‘rife biri nekra olabilir.⁵⁴⁵

Örnek:

وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

“Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun; göklerdeki ve yerdeki her şeyin sahibi olan Allah’ın yoluna.”⁵⁴⁶

⁵³⁸ Arap dili âlimlerinin bedel-i iştimâl’den saydıkları ve *bedel-i tafsil* adını verdikleri bir bedel türü daha vardır. Bu tür bedel, mübdelun minhden mübhemliği kaldırdığı için bu türe *tafsil bedel* (izah edici bedel) denilir. (bkz. Sevinç, 2013, s. 397.)

⁵³⁹ el-Enbârî, 1995, s. 265.

⁵⁴⁰ Sevinç, 2013, s. 398.

⁵⁴¹ Mutçalı, 1995, s. 632.

⁵⁴² el-Ezherî, bedel-i mubâyin’i üç nev’iye ayırır. Bedel-i ğalat, bedel-i bedâ’ ve bedel-i idrâb. Ğalat lisan ile nisyân (unutmak) kalp ile alakalı bir durum olduğu için nahivcilerin bazıları bedel-i ğalat ve bedel-i nisyân olarak ayırım yapmışlardır. Ancak nahivcilerin çoğu nisyân ve ğalat arasında bir fark görmeyip bu iki nev’iyi de bedel-i ğalat olarak isimlendirmişlerdir. İbn-i Asfûr bu iki nev’inin semâi değil kıyâsî olduğunu söylemiştir. (el- Ezherî, 2006, C. 2, ss. 195-196.)

⁵⁴³ Sevinç, 2013, s. 398.

⁵⁴⁴ el-Enbârî, 1995, s. 264.; Sevinç, 2013, s. 399.

⁵⁴⁵ Sevinç, 2013, s. 399.

⁵⁴⁶ Şûrâ Sûresi, 42/52-53.

Bu âyet-i kerîme’de ki bedel olan “صِرَاطٍ” kelimesi ma‘rifeye muzâf olduğundan ma‘rife olarak gelmiştir. Mübdelun minh olan “صِرَاطٍ” kelimesi ise ma‘rifedir.

Bu bedel türünde, bedel tek kelime, mübdelun minh cümle veya aksi olabilir.

2.3.3. ‘Atfu’l- Beyân / Beyân ‘Atfi “عطف البيان”

İbn Cinnî ‘atfu’l-beyân’ı şöyle tarif eder: ‘Atfu’l-beyân fiilden türemeyen sarîh isimlerin, fiilden türeyen vasıfların makamına ikâme edilmesidir.⁵⁴⁷

‘Atfu’l-beyân sıfata benzeyen câmid bir tâbi’dır,⁵⁴⁸ bir yönden bedele bir yönden sıfata benzer. Câmid isimden olması hasebiyle bedele benzer, metbû‘unu izah etmesi ve tahsîs etmesi hasebiyle sıfata benzer.⁵⁴⁹

Beyân ‘atfi, bedel gibi kendisinden önceki kelimeyi daha iyi izah etmek üzere izah ettiği kelimeye (mübeyyene) her bakımdan uyan ve ondan daha açık mânası olan câmid bir isimdir.⁵⁵⁰

‘Atfu’l-beyân, metbû‘unu açıklayan sıfattan başka bir tâbi’dır.⁵⁵¹

‘Atfu’l-beyân olarak isimlendirilmesinin sebebi evvelini/metbû‘unu izah ettiği içindir.⁵⁵²

Beyân ‘atfi, açıklayıcı olarak pek çok yerde bedel ile aynı görevi yapan,⁵⁵³ ancak birkaç noktada ondan ayrılan bir tâbi’dır.⁵⁵⁴

‘Atfu’l-beyân’ın maksadı vasıfta olduğu gibi karışıklığı, anlaşılmağı kaldırmaktır.⁵⁵⁵

‘Atfu’l-beyân metbû‘unu izah içindir.⁵⁵⁶ Genellikle açıklamak, izah etmek maksadıyla getirilen tâbi’dır.

Örnek:

يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ

“Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur.”⁵⁵⁷

⁵⁴⁷ el-Habbâz, 2002, s. 281.

⁵⁴⁸ Galâyînî, 1912, s. 241.

⁵⁴⁹ el-Enbârî, 1995, s. 262.

⁵⁵⁰ Sevinç, 2013, s. 401.

⁵⁵¹ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 239.

⁵⁵² el-Habbâz, 2002, s. 281.

⁵⁵³ Sevinç, 2013, s. 401.

⁵⁵⁴ Bedel ve ‘atfu’l-beyân arasındaki fark; bedelin âmili, mübdelün minhin âmildir ancak ‘atfu’l-beyân’ın âmili, evvelinin (metbû‘nun âmili) değildir. (el-Habbâz, 2002, s. 282.)

⁵⁵⁵ el-Enbârî, 1995, s. 262.

⁵⁵⁶ el-Ezherî, 2006, C. 2, s. 148.; Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 239.; Galâyînî, 1912, s. 241.

2.3.3.1. ‘Atfu’l-Beyân’ın Özellikleri

- ‘Atfu’l-beyân, ma‘rife olan metbû‘unu açıklar, nekra olan metbû‘una ise hususîlik kazandırır.
- ‘Atfu’l- beyân, umumiyetle câmid isimlerden olur.
- İ‘râbda, müzekkerlikte, müenneslikte, müfred, tesniye ve cemi olmakta metbû‘una uyar.
- Bedel-i küll mine’l-küll (bedel-i mutâbık) aynı zamanda ‘atfu’l-beyân’dır.⁵⁵⁸
- ‘Atfu’l- beyân ma‘rifelik, nekralık, kemmiyet, keyfiyet ve i‘râb hususunda metbû‘una uyduğu için sığata benzer, sıfat gibidir,⁵⁵⁹ diğer yönüyle ise bedele benzer.
- Kûfelilerden olan Ebû Ali “يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ” “Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de battıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur.”⁵⁶⁰ âyetine dayanarak ‘atfu’l-beyân’ın nekra olmasına cevâz vermiştir. Kûfelilerin gayrisi ise bunu kabul etmeyip ‘atfu’l-beyân’ı ma‘rife isimlere tahsis etmişlerdir.⁵⁶¹
- Tefsir harfî olan “أَنْ” ve “أَيُّ” den sonra gelen isimler de ‘atfu’l-beyân’dır. Bunlarla müfredler ve cümleler tefsir edilir.⁵⁶²
- ‘Atfu’l-beyân metbû‘undan daha açık ve daha meşhur olmalıdır, şayet böyle olmazsa ‘atfu’l-beyân olmayıp bedel olur.⁵⁶³

2.3.3.2. ‘Atfu’l-Beyân Olan Kelimeler

- Künyeden sonra gelen isimler⁵⁶⁴
- Lakaptan sonra gelen isimler⁵⁶⁵
- İsm-i işâret’ten sonra gelen câmid isimler (muşârun ileyh)
- “أَيُّهَا” ve “أَيُّهَا” dan sonra gelen câmid isimler
- Önündeki ismi izah eden isimler
- Sıfatından sonra gelen mevsûf (sıfatla mevsûf yer değiştirdiğinde)

⁵⁵⁷ Nûr Sûresi, 24/35.

⁵⁵⁸ Çörtü, 2020, s. 371.

⁵⁵⁹ el-Ezherî, 2006, C. 2, s. 148.

⁵⁶⁰ Nûr Sûresi, 24/35.

⁵⁶¹ Ebû’l-Fidâ, 2004, s. 240.

⁵⁶² Galâyînî, 1912, s. 241.; Çörtü, 2020, s. 371.

⁵⁶³ Galâyînî, 1912, s. 242.

⁵⁶⁴ “أَيُّهَا” ve “أَيُّهَا” kelimeleriyle başlayan özel isimlere *künye* denir. (Çörtü, 2020, s. 372.)

⁵⁶⁵ Künye olmayan, övme veya yerme ifade eden isimlere *lakap* denir. (Çörtü, 2020, s. 373.)

- Tefsir harfleri olan “أى” ve “أن”den sonra gelen isimler⁵⁶⁶

Kûfelilerden olan Ebû Ali ‘atfu’l-beyân’ın nekra olmasına cevâz vermiştir. Ancak gayrileri bunu yasak görmüştür. ‘Atfu’l-beyân’ı ma‘rife isimlere tahsis etmişlerdir.⁵⁶⁷

2.3.3.3. ‘Atfu’l-Beyân Olan Cümle

Tefsir harfleri olan “أى” ve “أن”den sonra gelen cümleler ‘atfu’l-beyân kabul edilir.

Nahivcilere göre cümle ‘atfu’l-beyân olmaz; fakat meânî âlimleri bunu câiz görürler.

Tefsir harflerinden sonraki cümlelere ‘atfu’l-beyân denildiği gibi, *tefsir cümlesi* de denir.⁵⁶⁸

‘Atfu’l-beyân’ın bedelden farkı; bedel maksût (hükümle kastolunan) tâbi‘dir, ‘atful beyân ise maksût değildir, metbû‘u maksuttur. ‘Atfu’l-beyân ancak metbû‘unu izah ve keşf (ortaya çıkarmak) için getirilir.⁵⁶⁹

2.3.4. Te’kîd “التأكيد”

Tâbi‘ olduğu kelimenin mânasını kuvvetlendiren, pekiştiren, mânasındaki mübhemliği izale eden ve aynı i‘râbı alan kelimedir.⁵⁷⁰

Ebü’l-Berakât el-Enbârî’ye göre te’kîdin faydası, kelâmdaki mecâzî mânayı izale etmek ve tahkîktir.⁵⁷¹

Örnek:

فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ

“Bunun üzerine bütün melekler saygı ile eğildiler.”⁵⁷²

Bu âyet-i kerîme’de te’kîd bulunduğu için mecâzî mâna zâil olmuştur. Secde edenler meleklerin ta kendileridir.

2.3.4.1. Te’kîdin Nev’ileri “أنواع التأكيد”

Te’kîd lafzî ve ma‘nevî olarak iki nev‘idir.⁵⁷³

⁵⁶⁶ Çörtü, 2020, s. 372.

⁵⁶⁷ Ebü’l-Fidâ, 2004, s. 240.

⁵⁶⁸ Çörtü, 2020, ss. 373-374.

⁵⁶⁹ Galâyînî, 1912, s. 242.

⁵⁷⁰ Sevinç, 2013, s. 404.; Çörtü, 2020, s. 359.

⁵⁷¹ el-Enbârî, 1995, s. 253.

⁵⁷² Hier Süresi, 15/30.

⁵⁷³ el-Ezherî, 2006, C.2, s. 132.; Ebü’l-Fidâ, 2004, s. 232.; el-Habbâz, 2002, s. 267.; el-Enbârî, 1995, 253.; Galâyînî, 1912, s. 232.

2.3.4.1.1. Lafzî Te'kîd “التأكيد اللفظي”

Evvel ki lafzın aynen tekrar edilmesidir. Lafzî te'kîd harfin, fiilin, ismin hatta cümlelerin tekrarı ile olur.

Örnek:

نَعَمْ نَعَمْ سَلَّمْتُ عَلَيْكَ “Evet, evet sana selâm verdim.”⁵⁷⁴

Lafzî te'kîd, sınırlı kelimelere mahsus değildir; isimde, fiilde, harfte, cümlede, ma'rife ve nekra isimde olabilir.⁵⁷⁵

Lafzî te'kîd, “*sarîh te'kîd*” olarak da isimlendirilir.⁵⁷⁶

2.3.4.1.2. Ma'nevî Te'kîd “التأكيد المعنوي”

“نَفْسٌ، عَيْنٌ، كِلَا، كِلْتَا، كُلٌّ، جَمِيعٌ” gibi sınırlı lafızlarla yapılan te'kîddir.⁵⁷⁷

Lafzın değil de mânanın tekrarıyla yapılan te'kîddir.⁵⁷⁸ Bunların her biri keşfedilmeye ihtiyaç duyar.⁵⁷⁹ Bu kelimeler metbû'una tekaddüm etmezler. İbn Keysan buna muhalefet ederek her birerlerinin metbû'una tekaddüm edebileceğine cevâz vermiştir.⁵⁸⁰

Ma'nevî te'kîd, “*gayr-i sarîh te'kîd*” olarak da isimlendirilir.⁵⁸¹

Bu kelimeler te'kîd edilecek kelimenin zamirine muzâf olurlar. Başka bir ifade ile te'kîd edecekleri kelimeye uygun zamir alırlar.

“نَفْسٌ” ve “عَيْنٌ” kelimeleri müfred kelimeyi te'kîd eder, tesniye cemi kelimeleri te'kîd edecekleri zaman “أَعْيُنٌ” ve “أَنْفُسٌ” şeklindeki cemileri kullanılır.

“كِلَا” ile müzekker tesniye, “كِلْتَا” ile müennes tesniye te'kîd edilir ve te'kîd ettiği kelimeye uygun zamir alır.

“كُلٌّ” ve “جَمِيعٌ” kelimeleri, kısımları bulunan müfred veya çoğulu te'kîd eder.⁵⁸²

2.3.4.2. Te'kîd'in Diğer Özellikleri

1) Te'kîd'e bazı kaynaklarda tevkîd olarak geçer.⁵⁸³

2) Ma'nevî te'kîdle ma'rife te'kîd edilir,⁵⁸⁴ nekra te'kîd edilmez.⁵⁸⁵

⁵⁷⁴ Çörtü, 2020, s. 359.

⁵⁷⁵ Galâyîni, 1912, s. 232.; el-Habbâz, 2002, s. 267.

⁵⁷⁶ el-Habbâz, 2002, s. 267.

⁵⁷⁷ Çörtü, 2020, s. 359; el-Habbâz, 2002, s. 268.; el-Enbârî, 1995, s. 253.; Galâyîni, 1912, s. 232.

⁵⁷⁸ el-Enbârî, 1995, s. 253.

⁵⁷⁹ bkz. el-Habbâz, 2002, ss. 268-273.

⁵⁸⁰ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 232.

⁵⁸¹ el-Habbâz, 2002, s. 268.

⁵⁸² Çörtü, 2020, s. 360.

⁵⁸³ el-Ezherî, 2006, C. 2, s. 132.

⁵⁸⁴ el-Enbârî, 1995, s. 257.; Çörtü, 2020, s. 360.

3) Zamirlerle yapılan te'kîdler de lafzîdir.

4) Merfû', mensûb, mecrûr olan muttasıl zamirler munfasıl zamirlerle te'kîd edilir.

5) Cümlelerin te'kîdi bazı durumlarda 'atıf harfi ile yapılabilir.⁵⁸⁶

Örnek:

كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ

"Hayır, ileride bilecekler. Yine hayır; ileride bilecekler."⁵⁸⁷

6) "عَيْنٌ" ve "نَفْسٌ" kelimelerine bazen zâid bâ harf-i cer'i gelir. Bu durumda bâ harf-i cer'i tarafından lafzen cer olup, te'kîd olarak i'râbını ise mahallen alırlar.

7) "كَلَّا" ve "كَلْتًا" zamire muzâf olduğunda te'kîd olurlar ve tesniye olarak i'râb alırlar. İsme muzâf olurlarsa te'kîd olmazlar, cümlenin unsuru konumunda olurlar, i'râblarını da takdîrî olarak alırlar. (Bazı nahivcilere göre ise "كَلَّا" ve "كَلْتًا" kelimeleri isme muzâf olduklarında sükun üzere mebnîdirler.)

"كَلَّا" ve "كَلْتًا" kelimeleri lafzen müfred mâna bakımından tesniye kabul edilir ve i'râbları müfred olarak yapılır.⁵⁸⁸ Bu kelimeler "كُلٌّ مِنْهُمَا" mânasına gelmektedir.

8) "جَمِيعٌ" kelimesi "جَمِيعًا" şeklinde zamirsiz olarak gelirse te'kîd bildiren hâl olur. Ancak bazı Arap dili âlimleri bu durumda da te'kîd kabul ederler.

9) Ma'nevî te'kîdle nekra bir kelimeyi te'kid etmek câiz değildir. Ancak te'kîd edilecek kelime شَهْرٌ، أَسْبُوعٌ، يَوْمٌ gibi kelimelerle sınırlı olursa câiz görülür. "Bütün bir aya oruç tuttum." misalinde olduğu gibi.

10) Fiile muttasıl merfû' bir zamire, isim 'atıf yapıldığında aralarında başka kelime yoksa, önce bu zamir munfasıl merfû' zamirle te'kîd edilir, ardından isim 'atfedilir.⁵⁸⁹

Örnek:

صَفَرْتُ أَنَا وَ سَلِيمٌ "Selim ve ben yolculuk yaptık."

Bu cümlede geçen "سَلِيمٌ" bu durumda "تُ" ya 'atfedilmiştir.

Fiile bitişik merfû' munfasıl zamirle, 'atfedilecek isim arasında bir kelime varsa, munfasıl zamir gerekmez (mukadder olur).

⁵⁸⁵ Te'kîd, lafzın tekrarı ile (lafzî te'kîdle) olursa nekrayı tekidlemek câiz olur. Ancak te'kîd, mânanın tekrarı ile (ma'nevî te'kîdle) olursa bu konuda nahivciler ihtilâf etmiştir. Basralılar bunun câiz olmadığını söyledi. Kûfeliler ise şairlerin sözlerine dayanarak, ma'nevî te'kîdle nekra ismi te'kidlemenin câiz olduğunu söylemişlerdir. (el-Enbârî, 1995, ss. 257-258.)

⁵⁸⁶ Çörtü, 2020, s. 361.

⁵⁸⁷ Nebe' Süresi, 78/4-5.

⁵⁸⁸ Çörtü, 2020, s. 361.

⁵⁸⁹ Çörtü, 2020, s. 362.

Örnek:

صَفَرْتُ الْيَوْمَ وَ سَلِيمٌ “Bugün ben ve Selim yolculuk yaptık.”

11) Merfû‘ muttasıl zamirle müstetir (filin tahtında gizli) zamirin te’kîdinin “نَفْسٌ” ve “عَيْنٌ” kelimeleri ile yapılabilmesi için, ilk olarak bu zamirler merfû‘ munfasıl zamirle te’kîd edilir, ardından “نَفْسٌ” ve “عَيْنٌ” kelimeleri ile te’kîd edilir.

Örnek:

دَهَشْنَا نَحْنُ أَنْفُسَنَا “Bizzat biz hayret ettik.”

اِفْتَحْ أَنْتَ عَيْنَكَ النَّافِذَةَ “Pencereyi sen kendin aç!”

Mensûb ve mecrûr muttasıl zamirler “نَفْسٌ” ve “عَيْنٌ” ile te’kîd edilirlerse, zamirle te’kîd edilmeden te’kîd edilir.

Örnek:

رَأَيْتُكَ نَفْسِكَ “Seni seni gördüm.”

تَكَلَّمْتُ مَعَهُمْ أَنْفُسِهِمْ “Bizzat kendileriyle konuştum.”⁵⁹⁰

2.3.5. ‘Atf-1 Nesak “عطف النسق”

Nesak (نسق) lügatta; bir şeyi dizmek, düzenlemek sıraya koymak mânalarına gelmektedir.⁵⁹¹

İbn Cinnî’ye göre “نسق” kelimesi “المنسوق” mânasındadır. Bu da “المنظوم” mânasındadır.⁵⁹²

İstılahtaki mânası ise on harften biri ile kendisi ile metbû’unun arasını ortalayan tâbi’dir.⁵⁹³ ‘Atıf harfleri denilen on harf aracılığı ile bir kelimeyi veya bir cümleyi öncesine bağlar.

‘Atıf harflerinden sonraki kelimeye veya cümleye *ma’tûf*, öncesine *ma’tûfun* ‘aleyh denir. Ma’tûf yalnızca i’râb bakımından evveline tâbi’ olur. Ma’rifelik, nekralık, kemmiyet, müzekkerlik veya müenneslik bakımından ma’tûfun ‘aleyhe tâbi’ olması gerekmez.⁵⁹⁴

‘Atf-1 nesak “harflerle ‘atf” olarak da isimlendirilir.⁵⁹⁵

‘Atf-1 nesak, ‘atıf harflerinden biri kullanılarak iki kelimeyi veya iki cümleyi birbirine bağlamaya denir.⁵⁹⁶

⁵⁹⁰ Çörtü, 2020, s. 362.

⁵⁹¹ Mutçalı, 1995, s. 881.

⁵⁹² el-Habbâz, 2002, s. 283.

⁵⁹³ el-Ezherî, 2006, C. 2, s.153.; Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 229; Galâyîni, 1912, s. 244.

⁵⁹⁴ Sevinç, 2013, s. 413.

⁵⁹⁵ Galâyîni, 1912, s. 244.

Örnek:

جاءَ عُمَرُ وَنَدِيمٌ “Ömer ve Nedim geldi.”

2.3.5.1. ‘Atıf Harfleri “حروف العطف”

‘Atıf harfleri 10 tane olup şunlardır:⁵⁹⁷ وَ, فَ, ثُمَّ, حَتَّى, أَوْ, إِمَّا, أَمْ, لَا, بَلْ, لَكِنْ

‘Atıf harfleri içerisinde asıl olan “وَ”dır.⁵⁹⁸

Bu harflerle isimler isimlere, fiiller fiillere, müfred müfrede, cümle cümleye ‘atfolunur.⁵⁹⁹

2.3.5.1.1. “الْوَاوُ” ‘Atıf Harfi

Sahih görüşe göre, tertîbe delâlet etmeksizin ma‘tûf ve ma‘tûfun ‘aleyhi mutlak cem içindir (sadece ‘atıf) içindir.⁶⁰⁰

Basralı ve Kûfeli nahivciler ve dil âlimleri “الْوَاوُ”ın tertîp için olmadığına icmâ etmiştir.⁶⁰¹

Kûfelilerden olan Ferrâ, Hişâm, Sa‘leb ve Basralılardan olan Kutrub tertîbi ifade ettiğini iddia ederek buna muhalefet etmişlerdir.⁶⁰²

“وَ” ile yapılan ‘atıfta ma‘tûf ve ma‘tûfun ‘aleyh yer değiştirebilir. Yerine göre virgülle karşılanan ‘atıf harfidir.

2.3.5.1.2. “الْفَاءُ” ‘Atıf Harfi

Ma‘tûfla ma‘tûfun ‘aleyh arasında aynı işi yapmakla ortaklık sağlar.

Tertîb ve ta‘kîb (fasılasız oluşu) (ma‘tûfun ma‘tûfun ‘aleyhin peşinden hemen aynı işi yaptığını) ifade eder.⁶⁰³

“فَ” ile yapılan ‘atıfta ma‘tûf ve ma‘tûfun ‘aleyh yer değiştiremez.

2.3.5.1.3. “ثُمَّ” ‘Atıf Harfi

Ma‘tûfun ‘aleyhle ma‘tûf arasında tertîb (sıra) ve terâhî olduğunu bildirir.

Bir işi ma‘tûfun ma‘tûfun ‘aleyhten daha sonra yaptığını bildirir.⁶⁰⁴

⁵⁹⁶ ‘Atf-ı nesak hakkında tafsilâtı bilgi için bkz., Zekeriyya Şehât Muhammed er-Rafikî, *en-Nahvu'l-Mahşeri beyne'n-Nazariyye ve't-Tadbikî*, Mektebetü'l-İslâmî, Birinci Baskı, Beyrût, 1986, ss. 169-192.

⁵⁹⁷ el-Habbâz, 2002, s. 283.; el-Ezherî, 2006, C. 2, s.156.; el-Enbârî, 1995, s. 267.; Galâyînî, 1912, s. 244.

⁵⁹⁸ Zira, “وَ” diğerlerine göre iştirâke en çok delâlet edendir, sadece iştirâke (ortaklığa) delâlet eder. Diğer ‘atıf harfleri ise iştirâke ve başka mânalara da delâlet eder. Bu sebeple *vâv* müfred menziline, diğerleri ise mürekkebe menziline. Müfred ise mürekkebe göre asıldır. Bu sebeple *vâv* ‘atıf harfleri içerisinde asıl olmuştur. (el-Enbârî, 1995, s. 267.)

⁵⁹⁹ Çörtü, 2020, s. 392.

⁶⁰⁰ el-Enbârî, 1995, ss. 267-268.; el-Ezherî, 2006, C. 2, s. 156.; Galâyînî, 1912, s. 245.; er-Rafikî, 1986, s. 169.

⁶⁰¹ el-Habbâz, 2002, s. 284.

⁶⁰² el-Ezherî, 2006, C. 2, s. 156.

⁶⁰³ el-Enbârî, 1995, s. 269.; Galâyînî, 1912, s. 245.; er-Rafikî, 1986, s. 176.

⁶⁰⁴ Çörtü, 2020, s. 377.; el-Enbârî, 1995, s. 269.

“تَمْ” ile yapılan ‘atıfta ma‘tûf ve ma‘tûfun ‘aleyh yer değiştiremez.⁶⁰⁵

2.3.5.1.4. “حَتَّى” ‘Atıf Harfi

İbn Habbâz’a göre mühlet ve terâhî içindir.⁶⁰⁶

“حَتَّى” ğâye ve sonuç içindir. ‘Atıf harfi olan “و” gibidir. Bu ‘atıf harfinden sonra daima ma‘tûfun ‘aleyhin bir cüzü olan ve mertebeye ondan yüksek veya düşük olan bir zâhir isim gelir.⁶⁰⁷

“حَتَّى” ‘atıf harfi olarak az kullanılır.⁶⁰⁸

2.3.5.1.5. “أَوْ” ‘Atıf Harfi

“أَوْ” için řu mânalar vardır; şek (şüphesiz), tahyîr, ibâha,⁶⁰⁹ ve izrâb.⁶¹⁰

İki şeyden birini tercihte veya tereddüt durumlarında kullanılır.

“أَوْ” tercih ifade etmesi için talep (emir, nehî...)'den sonra gelmelidir.

Tereddüt ifade etmesi için “أَوْ”in kullanıldığı cümle haberî cümle olmalıdır.

2.3.5.1.6. “أَمْ” ‘Atıf Harfi

İki şeyden birisinin tercihi, ta‘yîni istendiği durumlarda kullanılır.⁶¹¹

“أَمْ” ‘atıf harfi muttasıl ve münkatı‘ olarak iki kısma ayrılır.⁶¹²

‘Atıf harfi olan “أَمْ”, istifhâm harfi değildir. Lâkin onunla istifhâm cümlesinde ‘atıf yapılır.⁶¹³ İstifhâm hemzesi ile kullanılır.

Örnek:

أَمْ تُسْتَيْبِطُ أَمْ لَا تُسْتَيْبِطُ “Uykuda mısın yoksa uyanık mısın?”

Mastar harfi olan *elif (elif-i tesviye)* ile kullanılır.⁶¹⁴

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَلَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“Küfre saptananlara gelince, onları uyarsan da, uyarmasan da, onlar için birdir, inanmazlar.”⁶¹⁵

⁶⁰⁵ “تَمْ”nin (الْفَاءِ) “ف” ile yapılan ‘atıfta ma‘tûf, ma‘tûfun ‘aleyhin yaptığı işe hemen peşinden iştirâk eder. “تَمْ” ile yapılan ‘atıfta ma‘tûf, ma‘tûfun ‘aleyhin yaptığı işe daha sonra iştirâk eder, araya zaman girer.(Çörtü, 2020, s. 376.)

⁶⁰⁶ el-Habbâz, 2002, s. 285.

⁶⁰⁷ Sevinç, 2013, s. 414.

⁶⁰⁸ Galâyîni, 1912, s. 245. “حَتَّى” ‘atıf harfi olarak kullanıldığında ma‘tûf isim veya cümle olmalıdır, ma‘tûf zamir olmamalıdır, ma‘tûf ma‘tûfun ‘aleyhin bir cüzü olmalıdır veya ma‘tûfun ‘aleyh ile ilgisi olmalıdır, ma‘tûf ğâye ve sonuç bildirmelidir. (Çörtü, 2020, s. 378.)

⁶⁰⁹ el-Habbâz, 2002, s. 286.; el-Enbârî, 1995, s. 269.; Galâyîni, 1912, s. 246.; er-Rafikî, 1986, s. 19.

⁶¹⁰ Galâyîni, 1912, s. 246.

⁶¹¹ Çörtü, 2020, s. 378.

⁶¹² bkz. el-Enbârî, 1995, s. 267.; Galâyîni, 1912, s. 247.

⁶¹³ el-Habbâz, 2002, s. 289.

⁶¹⁴ Çörtü, 2020, s. 378.

⁶¹⁵ Bakara Sûresi, 2/6.

Bir sözden diğer bir söze geçmede kullanılır, sonra gelen sözü önce gelen sözden ayırır.

Örnek:

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ

“De ki: “Kör ile gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu?”⁶¹⁶

2.3.5.1.7. “إِمَّا” ‘Atıf Harfi

İbn habbâz’a göre “إِمَّا” şek (şüphe), tahyîr ve ibâha hususunda “أَوْ” menzilindedir.⁶¹⁷

Tekrar edilerek kullanılır, şüphe ve tereddüt ifade eder.

Örnek:

ذَهَبَ إِمَّا حَسَنٌ وَإِمَّا صَالِحٌ “Ya Hasan gitti ya da Sâlih.”

Birinci “إِمَّا” tafsîl (açıklama) harfidir. İkinci “إِمَّا” ‘atıf harfi olarak kabul edilirse “وَ” zâiddir. “وَ” ‘atıf harfi kabul edilirse “إِمَّا” tafsîl harfi olur. İkinci “إِمَّا”nın yerine “أَوْ” veya “إِلَّا” gelebilir.

“إِمَّا”ya tafsîl (genişletme, açıklama) harfi de denir. ‘Atıf harfi olduğu tartışmalıdır.⁶¹⁸

2.3.5.1.8. “لَا” ‘Atıf Harfi

Kendisinden önceki ismi ispat edip, kendisinden sonraki ismi nefyederek, nefî ile beraber ‘atf ifade eder.⁶¹⁹ Ma‘tûfu ma‘tûfun ‘aleyhin dahil olduğu hükümden ihraç etmek içindir.⁶²⁰ Ma‘tûfun ‘aleyhin yaptığı işe ma‘tûfun katılmadığını ifade eder.

2.3.5.1.9. “بَلَىٰ” ‘Atıf Harfi

İdrâb (dönme, vazgeçme, cayma) ve bir şeyden başka bir şeye udûl ifâde eden ‘atıf harfidir.⁶²¹ Ma‘tûfun ‘aleyhten yüz çevirip, ma‘tûfu ispat etmek içindir.⁶²²

2.3.5.1.10. “لَكِنَّ” ‘Atıf Harfi

İbn Cinnî’ye göre nefiden sonra istidrâk (hayatı düzeltmek, eksikliği tamamlamak...) için kullanılan ‘atıf harfidir.⁶²³

⁶¹⁶ Ra‘d Sûresi, 13/16.

⁶¹⁷ el-Habbâz, 2002, s. 291.

⁶¹⁸ Çörtü, 2020, s. 380.

⁶¹⁹ Galâyîni, 1912, s. 248.

⁶²⁰ el-Habbâz, 2002, s. 287.

⁶²¹ Çörtü, 2020, s. 380.; el-Enbârî, 1995, s. 269.; Galâyîni, 1912, s. 247.; er-Rafîkî, 1986, s. 192.

⁶²² el-Habbâz, 2002, s. 287.

“لَكِنَّ” çoğunlukla nefî ve nehîden sonra kullanılır. “بَلِّ”in hilâfına ispatta değil nefide ‘atf içindir. “بَلِّ” ise hem nefide hem ispatta ‘atf içindir.⁶²⁴

Cümle başında nefî veya nehî yoksa “لَكِنَّ” ibtidâ ve istidrâk harfi kabul edilir, ‘atf harfi kabul edilmez.

“وَلَكِنَّ” şeklinde gelirse “و” ‘atf harfi “لَكِنَّ” zâid kabul edilir.⁶²⁵ Bu durumda “لَكِنَّ” ‘atf harfi olmaktan çıkar.⁶²⁶

Örnek:

وَلَكِنَّ لَا يَعْلَمُونَ “*Fakat bilmezler*”⁶²⁷

Zikrolunan bu ‘atf harfleri merfû‘yu merfû‘ya, mensûbu mensûba, mecrûru mecrûra, meczûmu meczûma ‘atfettiğinde bir âmilde iştirâk etmeleri vâcib olur.⁶²⁸

2.3.5.2. Ma‘tûf ve Ma‘tûfun ‘Aleyh Arasında Uygunluk

1. Ma‘tûf ma‘tûfun ‘aleyhe i‘râbda uyar.⁶²⁹

Örnek:

الرَّجُلُ وَالْوَلَدُ يَذْهَبَانِ مَعًا “Adam ve çocuk beraber gidiyorlar.”

2. Sığada uyar şöyle ki; mâzi mâziye, muzâri muzâriye, emir emre ‘atfedilir.

Örnek:

وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ “*Allah, yaşatır ve öldürür.*”⁶³⁰

فَمُ قَانِذِرْ “*Kalk da uyar.*”⁶³¹

عَبَسَ وَتَوَلَّى “*Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü.*”⁶³²

3. Cümlelerde ihbârî (haber cümlesi),⁶³³ inşâ‘î (taleb cümlesi)⁶³⁴ olma hususunda uyar.

فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا “*Şimdi yeryüzünde dolaşın da görün.*”⁶³⁵

⁶²³ el-Habbâz, 2002, s. 288.; el-Enbârî, 1995, s. 269.; Galâyîni, 1912, s. 248.

⁶²⁴ el-Enbârî, 1995, s. 269.

⁶²⁵ Çörtü, 2020, s. 381.

⁶²⁶ el-Habbâz, 2002, s. 288.

⁶²⁷ Bakara Sûresi, 2/13.

⁶²⁸ el-Habbâz, 2002, s. 292.

⁶²⁹ Çörtü, 2020, s. 381.; Galâyîni, 1912, s. 221.

⁶³⁰ Âl-i İmrân Sûresi, 3/156.

⁶³¹ Müddessir Sûresi, 74/2.

⁶³² ‘Abese Sûresi, 80/1.

⁶³³ İhbârî cümle, gerçekleşmiş veya gerçekleşmesi mümkün olan mâzi, muzâri fiille başlayan fiil cümleleri ile isim cümleleridir. Diğer bir tabirle inşâ‘î cümlenin dışındaki cümledir.(Çörtü, 2020, s. 382.)

⁶³⁴ İnşâ‘î cümle; emir, nehî, istifhâm, temenni, dua ve teaccüb ifade eden cümlelerdir.(Çörtü, 2020, s. 382.)

⁶³⁵ Nahl Sûresi, 16/36.

Mâna bakımından aralarında uygunluk varsa fiil isme ‘atfedilir.⁶³⁶

“وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا”

“Soluk soluğa süratle koşan, (koşarken ayaklarını) vurarak ateş çıkaran atlara andolsun ki”⁶³⁷

Tâbi‘ ma‘mûlleri zikredince şunu demektedir fayda vardır: Bu beş tâbi‘ ma‘mûl bir cümlede cem olduğu zaman evvela sıfat söylenir ve şu sıra takip edilir; sıfat, ‘atfu’l-beyân, te’kîd, bedel, ‘atfu’l-hurûf.⁶³⁸

Örnek:

هَاءِ الرَّجُلِ الْفَاضِلِ أَبُو بَكْرٍ نَفْسَهُ أَخُو زَيْدٍ وَابْنَهُ misalinde olduğu gibi.

2.3.5.3. Tâbi‘ Ma‘mûlun Âmili “عامل المعمول التابع”

Tâbi‘ ma‘mûllerin ‘âmili hususunda ihtilâf edildi. Cumhura göre ‘atfu’l-beyân, na’t (sıfat) ve te’kîdin ‘âmili metbû‘unun âmilidir. Ancak Halîl ve Ahfeş âmilin teb‘iyyet olduğunu ifade etmiştir.⁶³⁹

Bedele gelince onun âmili metbû‘unun (mübdelun minhin) âmili değildir, mahfûzdur. Bu Cumhurun görüşüdür. Sîbeveyh’e göre onun âmili metbû‘unun âmilidir.⁶⁴⁰ İbn-i Mâlik ve İbn-i Harûf da bu görüşü tercih etmiştir. İbn-i Asfûr’a göre âmil, mahzûf âmilin nâibi (vekili) durumunda olan metbû‘unun âmilidir yani metbû‘unun âmili, tâbi‘ ma‘mûlun asıl âmili değildir (metbû‘unun âmili, mahzûf âmilin vekilidir). ‘Atf-ı nesak’ın âmine gelince (‘atıf harfi vasıtasıyla) metbû‘unun âmilidir. Bazıları âmilin ‘atıf harfi olduğunu, bazıları ise âmilin mahzûf olduğunu söylemişlerdir.⁶⁴¹ Sîbeveyh’e göre sıfatın âmili de metbû‘unun âmilidir.⁶⁴²

Bu çalışmada tâbi‘ ma‘mûllere bu kadar değinmek yeterli görüldü, daha da tafsilâtlı malumata erişmek isteyenler Ezherî’nin eserinden istifade edebilir.⁶⁴³

2.4. MÜCÂVERE YOLUYLA MECRÛR OLAN İSİMLER

Mücâvere kavramı “مجاورة” kelimesi, sülâsî mücerred ecvef-i vâvî “جار” fiilinin mufâ‘ale bâbından mastarıdır. “الجوار” lügatta; bir şeyin yakınında olmak, komşu olmak ve ortak olmak mânalarına gelmektedir.⁶⁴⁴

⁶³⁶ Çörtü, 2020, s. 382.

⁶³⁷ ‘Âdiyât Süresi, 100/1-2.

⁶³⁸ Curcânî ve el-Birgîvî, 2010, s. 372.; el-Ezherî, 2006, C. 2, s. 107.

⁶³⁹ el-Ezherî, 2006, C. 2, ss. 107-108.

⁶⁴⁰ el-Enbârî, 1995, s. 263.; el-Ezherî, 2006, C. 2, ss. 107-108.

⁶⁴¹ el-Ezherî, 2006, C. 2, ss. 107-108.

⁶⁴² el-Enbârî, 1995, s. 263.

⁶⁴³ bkz. el-Ezherî, 2006, C. 2, s. 107-189.

Nahiv terimi olarak ise “مجاورة” mânada karışıklığa yol açmamak için aslen mecrûr konumunda bulunmayan bir ismin, ‘atf harfi olmaksızın önceki mecrûr ismin i‘râbını almasıdır.⁶⁴⁵ el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (175/791) mücâverânın (mecrûr olan iki yakın kelimenin) müfred, tensiye, cemi, tezkîr, te’nîs, ta’rîf ve tenkîr hususunda müsâvî olmalarının şart olduğunu ifade ederken, Sîbeveyhi ise bu hususlarda uyumun şart olmadığını ifade etmektedir.⁶⁴⁶ İbn Âcurrûm (723/1323) mücâvere yoluyla cer i‘râbını alan kelimenin lafzen mecrûr olması sebebiyle gerçek i‘râbını takdîrî olarak alacağını ifade etmektedir.⁶⁴⁷

2.4.1. Cerru’l-Mücâvere “جرُّ المجاورة”

“Cerru’l-mücâvere”, mekânsal yakınlık sebebiyle mecrûr olmak mânasına gelir. Arap dilinde ise yan yana gelen lafızların birbirlerinden tesirlenmeleri sebebiyle mecrûr olmaları mânasına gelip, kolaylık sağlamak için konulmuş pratik bir uygulamadır. Bu tesirlenme, mânen değil lafzen olup, lafzî olarak uyum sağlamak içindir.⁶⁴⁸

Bazı nahivciler, cerru’l-mücâvere konusunu, “*el-hamlu ‘ale’l-civâr*”, “*el-hafdu bi’l-civâr*”, “*el-cerru bi’l-mücâvere*”, gibi isimlerle zikretmişlerdir.⁶⁴⁹

2.4.1.1. Âlimlerinin Cerru’l- Mücâvere Hakkındaki Görüşleri

Nahiv âlimleri, tâbi‘ ma‘mûlleri ilgilendiren cerru’l-mücâvere konusunda, görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir. Bu görüşleri üç grupta ele almak mümkündür:

Birinci Görüş: Cerru’l-mücâvere’ye bütün tâbi‘ ma‘mûllerde olur. Sîbeveyhi, Halil b. Ahmed ve nahivcilerin çoğu bu görüşü savunur.

İkinci Görüş: Cerru’l-mücâvere’ye sadece “sıfat” konusunda olur. Bu görüşü savunanlar Zemahşerî ve İbn Hişâm’dır.

Üçüncü görüş: Cerru’l-mücâvere’ye konusunu asla câiz görmeyip, kabul etmeyenler. Bu görüşü savunanlar ez-Zeccâc, İbni Cinnî, es-Sîrâfî gibi bazı dil âlimleridir.⁶⁵⁰

⁶⁴⁴ Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu‘cemu’l-lügâti’l-Arabîyyeti’l-Mu‘âsıra*, ‘Alemü’l-Kutûb, Kâhire, 2008, s. 419.; Mutçalı, 1995, s. 1020.

⁶⁴⁵ Şehabettin Ergüven, Arapçada Mücâvere Sebebiyle İsimlerin Mecrûr Yapılması Olgusu, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1, 2020, s. 563.

⁶⁴⁶ Sîbeveyhi, Ebû Bişr ‘Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, Üçüncü Baskı, Mektebetü’l-Hancı, Kâhire, 1998, C. 1, s. 437.

⁶⁴⁷ Ergüven, 2020, s. 563.

⁶⁴⁸ Abdülhamit Turgut, *Arap Dilinde Mecrurlar*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2016, ss. 85-88.

⁶⁴⁹ Ergüven, 2020, s. 562.

⁶⁵⁰ Turgut, 2016, ss. 85-88.

2.4.1.1.1. Cerru'l-Mücâvere'yi Kabul Eden Âlimler

Arap dili tedvin edilmeye başladığından beri bu kavram kullanılmaya başlamıştır. Ancak bazı âlimler bu konunun Kur'ân-ı Kerîm'de ve Arap kelâmında mevcut olduğunu kabul ederken, bazı âlimler ise sadece Arap kelâmında mevcut olduğunu, Kur'ân-ı Kerîm'de mevcut olmadığını ifade etmiştir.⁶⁵¹

Cerru'l-mücâvere kavramını kabul eden Arap dili âlimlerinden biri de Sîbeveyhi'dir. Sîbeveyhi “هَذَا جُرٌّ ضَبٌّ خَرَبٌ” (Bu harap olmuş bir kertenkele koğuşudur) cümlesindeki “خَرَبٌ” kelimesini “جُرٌّ” kelimesinin sıfatı olmasına rağmen “ضَبٌّ” kelimesine yakınlığı sebebiyle mecrûr olarak okumuştur. Bu kelimenin fasîh ve kıyasa uygun olanı “خَرَبٌ” kelimesinin mevsûfuna tâbi' olarak merfû' olarak okunmasıdır. Sîbeveyhi “خَرَبٌ” kelimesinin mecrûr olarak okunmasını şâz veya hatalı olarak görmeyerek, bu kullanımın bazı Arap lehçelerinde var olduğunu ifade etmektedir. Gerekçe olarak ise iki ismin de nekra olduğunu ve ses uyumu sağlamak için iki ismin tek bir isim gibi kabul edilerek i'râblarının aynı olduğunu söylemektedir. Sîbeveyhi birbirinin civârında olan kelimelerin telaffuzda ses uyumu sağlamak için bazen i'râblarının değiştirildiğine “ذ” zamirini örnek olarak vermektedir. Zira “ذ” zamirinin evveli mezmûm veya meftûh olduğunda “ذ” zamirinin mezmûm olduğunu, evveli meksûr olduğunda ise “ذ” zamirinin ses uyumu sağlamak için meksûr olduğunu ifade etmektedir.

İbn Cinnî, *el-Munsif li-kitâbi't-tasrif* adlı eserinde Arapların mücâvere yoluyla isimleri mecrûr olarak kullandıklarını ifade etmektedir.⁶⁵²

el-Kâsânî cerru'l-mücâvere'nin Arap kelâmında yaygın olduğunu ifade eder. Ebü'l-Bekâ el-Ukberî mücâcere yoluyla i'râbın Araplarda meşhur olduğunu, Kur'ân-ı Kerîm'de ve Arap kelâmında çok sayıda örneği olduğunu, nahiv âlimlerinin bu konuyu eserlerinde ele aldıklarını ifade etmiştir. İbn Ya'îş Arapların bu konuya önem verdiklerini mâna bakımından bir uyum gerçekleşmesi de sıfatların mücâvere yoluyla bir önceki kelimenin i'râbına tâbi' kılınabileceğini ifade etmektedir.⁶⁵³ İbn Mâlik iki isim arasında i'râb bakımından ses uyumu sağladığı için cerru'l-mücâvere konusunu kabul eder. Ebû Hayyân el-Endelüsî

⁶⁵¹ Ergüven, 2020, s. 564.

⁶⁵² Ergüven, 2020, ss. 564-565.

⁶⁵³ Ergüven, 2020, s. 567.

cerru'l-mücâvere konusunun kıyâsî olmayıp, semâî olduğunu ifade eder.⁶⁵⁴ Ayrıca tensiye ve cemî isimlerin cerru'l-mücâvere yoluyla mecrûr olarak kullanımlarının Araplardan işitilmediğini bu sebeple bunların mecrûr olarak kullanılamayacağını belirterek el-Ferrâ'nın da bu görüşte olduğunu belirtir. İbn Hişâm el-Ensârî cerru'l-mücâvere konusunun sıfatlarda ve te'kîdde olabileceğini ancak te'kîdde bu durumun daha nâdir olduğunu belirtir.

Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî cerru'l-mücâvere'nin sıfatta az olarak görüldüğünü, te'kîd de ise sadece bir beyitte görüldüğünü ifade ederek yukarıdaki beyti örnek olarak verir. İbn Âkîl, cerru'l-mücâvere'yi mâna karışıklığına yol açmamak şartıyla kabul eder.⁶⁵⁵ eş-Şinkîtî, isimlerin mücâvere yoluyla mecrûr yapılmasının Arap dilinin üsluplarından biri olduğunu ve bunun apaçık Arap lisanı ile nâzil olan Kur'ân-ı Kerîm'de de mevcut olduğunu belirtmektedir.⁶⁵⁶

Zemahşerî, Ebü's-Suûd, Beyzâvî, Ebû Hayyân gibi müfessirler ise bu konunun Kur'ân-ı Kerîm'de ve birinci tabakadan birçok câhiliyye şiirinde geçtiğini dile getirerek Arap dilinde yeri olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁵⁷

2.4.1.1.2. Cerru'l-Mücâvere'yi Red Eden Âlimler

ez-Zeccâc, Kur'ân-ı Kerîm'de mücâvere ile isimlerin mecrûr yapılmasının yer almadığını bunun sadece şiir zaruretinden dolayı olabileceğini ifade etmektedir. Ebû Ca'fer en-Nehhâs mücâvere ile isimlerin cer yapılmasının doğru bir kullanım olmadığını ifade eder.⁶⁵⁸

İbn Hâleveyh, isimlerin mücâvere ile cer yapılmasını hatalı bir kullanım olarak görüp Kur'ân-ı Kerîm'de yer almadığını, ancak şiir zaruretinden dolayı şiirde olabileceğini belirtir.

el-Cüveyni Kur'ân-ı Kerîm'de ve fasîh Arap kelâmında mücâvere yoluyla cer olan kelimenin yer almadığını, bu konuya dair zikredilen misallerin ise itimat edilmeyen bazı Arap şahıslara ait olup, bu misallerin şâz kullanımlar olduğunu ifade eder.

Tabersî, meşhur nahiv âlimlerinin Arap kelâmında mücâvere yoluyla olan i'râbı câiz görmediklerini belirtir ancak bu âlimlerin kimler olduğunu zikretmez.

⁶⁵⁴ Ergüven, 2020, s. 568.

⁶⁵⁵ Ergüven, 2020, s. 568.

⁶⁵⁶ Ergüven, 2020, s. 568.

⁶⁵⁷ Turgut, 2016, s. 89.

⁶⁵⁸ Ergüven, 2020, s. 571.

Ebû Berekât el-Enbârî Arap dilinde mücâvere yoluyla isimlerin mecrûr yapılmasının şâz bir konu olduğunu ifade eder.⁶⁵⁹

Zerkeşî, Kurtubî, Taberî, Ebû Cafer en-Nahhâs gibi bazı müfessirlere göre bu konu şâz olup, şiir zaruretinden dolayı geldiği için bu konunun Kur’ân-ı Kerîm’de uygulanması uygun değildir.⁶⁶⁰

2.4.1.2. Cerru’l-Mücâvere’ye Kur’ân-ı Kerîm’den Örnekler

Örnek 1:

وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّجِيطٍ

“Ben sizin adınıza kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum.”⁶⁶¹

Bu âyet-i kerîme’deki sıfat olarak gelen “مُجِيطٍ” kelimesi mevsûfu olan “عَذَابٍ”nin i’râbına uyararak mensûb olması gerekirken, civâr sebebiyle “يَوْمٍ”nin i’râbına uyararak mecrûr olmuştur.⁶⁶²

Örnek 2:

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ

“Onların işleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer.”⁶⁶³

Bu âyet-i kerîme’deki “عَاصِفٍ” kelimesi “الرِّيحُ” kelimesinin sıfatı olması hasebiyle i’râb hususunda ona uyararak merfû‘ olması gerekirken, civâr sebebiyle “يَوْمٍ”ye uyararak mecrûr olmuştur.⁶⁶⁴

Cerru’l-mücâvere’ye şiirden örnek:

وَإِيَّاكُمْ وَحَيَّةَ بَطْنِي وَادٍ
هُمُوزِ النَّابِ لَيْسَ لَكُمْ بِشَيْءٍ

“Vadinin derinliklerinde, pençesini şiddetle savurarak sahip olduklarını müdafâ’â eden yiğitten sakının, hiçbir şekilde onun gibi olamazsınız”⁶⁶⁵

Bu beyitte ki “هُمُوزِ” kelimesi “حَيَّةَ” kelimesinin sıfatı olmasına rağmen civâr sebebiyle i’râb hususunda “وَادٍ” kelimesine uyararak mecrûr gelmiştir.

⁶⁵⁹ Ergüven, 2020, s. 571.

⁶⁶⁰ Turgut, 2016, s. 89.

⁶⁶¹ Hûd Sûresi, 11/84.

⁶⁶² Turgut, 2016, s. 82.

⁶⁶³ İbrahim Sûresi, 14/18.

⁶⁶⁴ Turgut, 2016, s. 82.

⁶⁶⁵ Turgut, 2016, s. 86.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HUCURÂT SÛRESİ'NDEN ÖRNEKLER

3.1. HUCURÂT SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Medine Dönemi'nin son yıllarında Fetih Sûresi'nin ardından nâzil olmuş olup 18 âyet, 343 kelime ve 1476 harft içermektedir.⁶⁶⁶ Fâsılası ise “م” ve “ن” harfleridir.⁶⁶⁷ Katade, Hasan ve İkrime'nin rivayetine göre bu sûre hicretten sonra nâzil olmuştur. Mecma'u'l-Beyân'da Tabersî ibn Abbas'dan şöyle rivayet edilmektedir: “Ancak 13. Âyet Mekke Dönemi'nde nâzil olmuştur. Zira “Ey îmân edenler” tabiri Medine Dönemi'nde nâzil olan âyetler için, “Ey İnsanlar” tabiri Mekke Dönemi'nde nâzil olan âyetler için kullanılır.” Bu kaideye dayanarak İbn Abbas bu istisnayı yapmıştır. Ancak bu kaide daimî bir kaide değildir. Haffaci “Bu âyet şâz bir görüşle Mekkîdir” diye ifade etmiştir.⁶⁶⁸ 13. âyetin Mekkî olduğu yolunda Abdullah b. Abbas'tan nakledilen rivayete ise itibar edilmemiştir. Âlûsî, 13. âyetin Mekkî olduğu kabul edildiği takdirde sûrede yer alan âyetler arasındaki uyumun bozulacağına dikkat çekmektedir.

3.1.2. Hucurât Sûresi'nin Nüzûl Sebebi

Hucurât Sûresi'nin nüzûl sebebi olarak Temîmoğulları kabilesinden bazı şahısların Medine'ye gelip Resûl-i Ekrem ile görüşmek isterken ortaya koydukları kabaca olan davranışları gösterilir. Rivayete göre Resûl-i Ekrem, mescide bitişik odaların birinde gündüz vakti dinlenirken bedevîler dışarıdan yüksek bir sesle, “Hey Muhammed, kalk, biz geldik!” diye bağırarak Resûl-i Ekrem'i çağırmışlar, bunun üzerine Resûlullâh (s.a.v.) hemen giyininip yanlarına geldi. Onları mescide alıp görüşmeye başladığında, kaba tavırlarından rahatsız oldu.⁶⁶⁹

3.1.3. Hucurât Sûresi'nin İsimlendirilmesi

Hucurât Sûresi ismini dördüncü âyette geçen ve *hücre* “حجرة” kelimesinin çoğulu olan *hucurât* “حجرات” tabirinden alır.⁶⁷⁰ Hücre duvarlarla sınırlandırılmış

⁶⁶⁶ Ali Arslan, *Büyük Kur'an Tefsiri (Hülâsatü't-Tefâsîr)*, Arslan Yayınları, İstanbul, 1963, C. 14, s. 390.

⁶⁶⁷ Emin Işık, “Hucurât Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, (C. 18, s. 278).

⁶⁶⁸ Arslan, İstanbul, 1963, C. 14, s. 390.

⁶⁶⁹ Emin Işık, “Hucurât Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, (C. 18, s. 278).

⁶⁷⁰ Arslan, İstanbul, 1963, C. 14, s. 390.

ev,⁶⁷¹ başkalarının girmesine mani olacak şekilde taş duvarla çevrilmiş alan” mânasına gelmektedir. Arap dilinde hurma dallarından, tahtalardan veya çalılardan yapılmış tek gözlü basit evlere de bu isim verilir. Sûrede ise Mescid-i Nebevî'nin yanındaki Resûl-i Ekrem ve Ehl-i Beyt'ine âit odalar kastedilmektedir. Bunların çadır parçalarından ve hurma dallarından yapılmış basit meskenler olduğu, daha sonra Emevî halifelerinden olan Velid b. Abdülmelik döneminde Mescid-i Nebevî'nin genişletilerek yeniden inşâsı esnasında bu odaların mescide dâhil edildiği, bu esnada Saîd b. Müseyyeb'in, “Ben bu odaların kendi haline bırakılmasını ve bu şekilde muhâfaza edilmesini talep ederdim ki, Medîne halkı ile dışarıdan gelen Müslümanlar Resûl-i Ekrem'in nasıl hayat sürmüş ve ne kadar az şeyle kifâyet etmiş olduğunu gözleriyle bizzat görsünler” dediği kaynaklarda ifâde edilmektedir.⁶⁷²

Hucurât Sûresi kalıcı terbiyenin hakikatlerini ve medenî yaşamın esaslarını içerdiği için bazı müfessirler bu sûreyi “Ahlak Sûresi” olarak isimlendirmiştir.⁶⁷³

3.1.4. Hucurât Sûresi'nin Muhtevası

Hucurât Sûresi İslâmî edeb ve ahlâkın önemli ilkelerini bildiren bir sûredir. Sûreye “Ey iman edenler!” nidâsıyla başlanır. Söze nidâ ile başlamak muhataplara gelecek emirlere daha çok dikkat etmelerini ve onu kabullenip muhafaza etmeye daha çok itina göstermelerini tenbih içindir. Muhatabların iman ile vasıflanmalarındaki hikmet ise onları gayrete getirmektir.⁶⁷⁴ Bu sûrede “Ey iman edenler!” şeklinde olan hitap beş defa tekrarlanır. Birincisinde Allâh-u Te'âlâ'ya karşı saygılı olunması buyrulur. İkincisinde Resûl-i Ekrem'e karşı saygılı olmak ve çirkin hareketlerden uzak durmak gerektiği tavsiye edilir. Üçüncüsünde emin olmayan insanların getirdiği haberlere güvenilmeyeceği, onların getirdiği haberlerin araştırılması gerektiği vurgulanır. Sosyal ilişkilerde dürüstlük, açıklık, barış ve adalet ilkelerine uyulması talep edilir. Dördüncüsünde toplulukların birbirlerini hakir görmemeleri emredilir. Beşincisinde kötü düşünce ile harekete geçmenin, bunun sonucu olarak gıybet yapmanın çirkinliği üzerinde vurgu yapılır. Nihayet bütün insanları kapsayan “Ey insanlar” şeklindeki hitaptan

⁶⁷¹ Mahmûd Sâfi, *El-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân ve Sarfuhu ve Beyânuhu Me'a Fevâidi Nahviyye Hâmmе*, Üçüncü Baskı, Dâru'r-Reşîd, Dimeşk-Beyrût, 1995, C. 14, s. 278.

⁶⁷² Emin Işık, “Hucurât Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, (C. 18, s. 278).

⁶⁷³ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Dâru'l-Kur'ân-ı Kerim, Beyrût, C. 3, s. 230.

⁶⁷⁴ İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, Beşinci Baskı, Damla Yayınevi, İstanbul, 2004, C. 8, s.191.

sonra çeşitli kavim ve kabilelerin var oluş sebebinin savaş değil anlaşma, barış vesilesi olduğu bildirilir.⁶⁷⁵

Hucurât Sûresi daha çok Resûl-i Ekrem'in ahlâk hususundaki eğitimcilik göreviyle ilgili bir sûredir. Kalıcı terbiyenin hakikatlerini ve medenî yaşamın esaslarını içerir. Bu sûre alay etmek, arkadan konuşmak, iğneleyici söz söylemek, gıybet etmek, müminlere kötü zan beslemek gibi kötü hallerden sakındırarak ahlâkî erdemlere toplumsal faziletlere çağırır.⁶⁷⁶

Bu sûrenin muhtevası iki bölüm hâlinde ele alınabilir. Birinci bölümde (1-10. âyetlerde) erdemli davranışlara ve iyi huylara dair emirler, ikinci bölümde (11-18. âyetlerde) ise çirkin davranışlar ve kötü huylarla ilgili yasaklar yer almaktadır. İlk beş âyette Allâh-u Te'âlâ'ya ve Resûlüne saygılı olmayı emrederek ahlâk anlayışında önemli bir yeri olan saygı konusu üzerinde durulur. Resûl-i Ekrem'i odaların arkasından kabaca bir tavırla yüksek bir sesle bağırarak çağırınların bu yanlış tutumları sebebiyle büyüklerin önünde bağıra çağıra konuşmanın yanlışlığına, insanların birbirlerinin haklarına, mahremiyetine saygılı olmaları gerektiğine vurgu yapılır. Bu uyarının ardından her duyulan söze inanmamayı, özellikle güvensiz şahısların aktardığı sahipsiz haberleri mutlaka araştırmayı emreden âyet gelir. Önemli hususların çözümünde Resûl-i Ekrem'e tâbi olunması gerektiği bildirilir. Birbiriyle kavgalı iki müslüman topluluğun barıştırılması ve saldırganlığını sürdüren tarafa karşı zor kullanılarak kavganın engellenmesi talep edilir. Müslümanlar arasında barışı ikame etmenin bütün müslümanlara düşen önemli bir sorumluluk olduğu vurgulanarak ardından birinci bölüm bütün müslümanların kardeş sayıldığını, bundan dolayı kardeşlerin arasını iyi yapmanın da onlara düşen bir vazife olduğunu hükme bağlayan âyetle sona erer.

İkinci bölüm, insanların üstünlük, büyüklük iddiasıyla başka insanları hakir görerek onlarla alay etmelerini yasaklayan 11. âyetle başlar. Kendileriyle alay edilenlerin alay edenlerden daha hayırlı olabileceğine vurgu yapıldıktan sonra birbirlerini hakir görmenin, birbirlerine çirkin lakaplar takmanın kötülüğü ifade edilir. Bu emirlere rağmen bu tür kötü tutumlardan vazgeçmeyen kişiler "zâlimler" olarak vasıflanır. İnsanlar hakkında kötü düşünmenin ve gizli

⁶⁷⁵ Emin Işık, "Hucurât Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, (C. 18, s. 279).

⁶⁷⁶ es-Sâbûnî, C. 3, s. 230.

ayıplarını ortaya çıkarmak için araştırmanın çirkinliği ve arkadan konuşmanın ölmüş kardeşinin etini yemekle eş değer olduğu ifade edilerek, bu kötü huylardan vazgeçilmesi gerektiği vurgulanır. Bu emirler ve uyarılardan sonra, kâinattaki tüm insanların müsâvî olduğuna dikkat çekmek üzere insanların bir erkekle bir dışiden yaratıldığı, Allâh-u Te‘âlâ’nın indinde en büyük değer ölçütünün takva olduğu bildirilir. Mümin olabilmek için her şeyden önce kalben tasdik gerektiğine işaret edildikten sonra bir çıkar karşılığında müslüman olanlarla, Allâh-u Te‘âlâ yolunda canları ve malları ile cihat eden hakîkî müminlerin aynı değerde olmadığı ifade edilir. Allâh-u Te‘âlâ’ya dini talim etmeye kalkışmanın, “müslüman oldum” diyerek Resûl-i Ekrem’i ve müslümanları minnet altına sokmaya kalkışmanın yanlışlığına dikkat çekilir. Sûre, göklerde ve yerde olup biten her şeyi hakkıyla bilen Allâh-u Te‘âlâ’nın insanların yaptıklarından haberdar olduğunu bildiren bir âyet ile sona erdirilir.

3.1.5. Hucurât Sûresi’nin Diğer Sûrelerle İlişkisi

Hucurât Sûresi’nin tüm âyetlerinde umuma hitap edilerek toplumların hukuk ve ahlâk ilkelerine itimat etmesi gereği ifade edilir. İslâm’ın doğuşundan önce yeryüzünde kan bağına ve kavmiyet esasına dayanan toplum gerçeği egemendi. İslâmiyetin doğuşuyla ise bunların yerine iman kardeşliği getirilmiş, üstün ırk iddialarına dayanan toplum düzeni anlayışı yıkılarak yasaklanmıştır. Renkleri ve soyları farklı olup farklı lisanları konuşan çeşitli kavimler arasında da kardeşliği tavsiye ederek, hakların saygı ilkesi üzerine kurulmasını emrederek modern toplumun temellerini inşâ etmiştir. Bu açıdan bakıldığında Hucurât Sûresi muhteva açısından en çok Ahzâb Sûresi’yle bağlantılı görünmekte, Ahzâb Sûresi’nde konu edinilen muhtelif meseleler bu sûrede hükme bağlanmaktadır. Eğitim ve ahlâk açısından bakıldığında ise sûrenin daha çok Fetih Sûresi’yle bağlantılı olduğu dikkat çeker.⁶⁷⁷ Hucurât Sûresi ve Fetih Sûresi arasında büyük bir münasebet bulunmaktadır.⁶⁷⁸ İki sûre de Medine Dönemi’nde nâzil olmuş olup, ikisi de bir takım hükümler içermektedir. Fetih Sûresi’nde kâfirlerle savaş meselesi vardır. Hucurât Sûresi’nde de ise âsilerle savaş söz konusudur. Fetih Sûresi “Ey iman edenler” hitabıyla sonuçlanırken, Hucurât Sûresi de aynı hitap ile

⁶⁷⁷ Emin Işık, “Hucurât Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, (C. 18, ss. 278-279.)

⁶⁷⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm Me‘âli Âlisi ve Tefsiri*, İpek Yayınları, İstanbul, ty., C. 7, s. 289.

sonuçlanmaktadır.⁶⁷⁹ Fetih Sûresi'nde zaferler ve zaferler neticesinde kesbedilecek olan menfaatler bildirilir. Zafer ve başarı toplumun bazı kesimini şımartarak, zenginlik ise toplumun bazı kesimini küstahlaştırarak, zevk ve eğlenceye sevkedip tembelleştirebilir. Feth Sûresi'nin hemen ardından gelen Hucurât Sûresi, bu mahzûrları izâle etmek maksadıyla toplum hayatında riayet edilmesi gereken ahlâkî ilkeleri konu edinmekte ve böylece dolaylı olarak bir toplumda eğitim ve ahlâkın zaferden daha mühim olduğuna işaret edimektedir.⁶⁸⁰

3.1.6. Hucurât Sûresi'deki Belâgat Sanatları

Belâgat lügatta, “بَلَّغَ” fiilinden türemiş bir fiil olup, özetle varmak ve ulaşmak mânasına gelir. Terim olarak ise zorlama ve yapmacıktan uzak olup yoruma gerek bırakmadan kolay ve anlaşılır bir tarzda insan nefsinde etki bırakacak bir şekilde halin müktezâsına göre söz söylemektir.⁶⁸¹

Belâgat; şiirde, nesirde, hitâbette, mektuplarda, hatta dinleme ve susmada bile söz konusu olan çok yönlü bir terimdir. Belâgatta mâna ile lafız muhatabına ulaşma noktasında birbirleriyle âdeta yarış halindedir. Lafzın yolculuğu muhatabın kulağına, mânanın yolculuğu ise muhatabın kalbinedir.⁶⁸²

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm birçok belâgat sanatını içermektedir. Hucurât Sûresi'nde geçen belâgat sanatlarına gelince; hazf, tekrîr, kinâye, tenkîr, takdîm, tabîr, tıbâk, el-haml-u 'ale'l-ma'nâ, tahsîs, zâhir ismi zamir yerine koymak, sırru'l-cem', isti'âre-i temsîliyye, istidrâk, cem', teşbîhi'l-beliğ gibi belâgat sanatlarıdır.⁶⁸³

3.2. HUCURÂT SÛRESİ'NDEKİ MECRÛRAT ÖRNEKLERİ

Bu bölümde Hucurât Sûresi'nin içerdiği her bir âyetteki mecrûr kelimeler sırasıyla teker teker ele alınarak incelenecektir.

⁶⁷⁹ Arslan, İstanbul, 1963, C. 14, s. 390.

⁶⁸⁰ Emin Işık, “Hucurât Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, (C. 18, ss. 278-279).

⁶⁸¹ Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *et-Târifât*, İstanbul, 1203, s. 25.; Cüneyt Eren, Vecih Uzunoğlu, *Hulâsatü'l-Belâgat Arapça Belâgat*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 9.

⁶⁸² Belâgat ilmi hakkında ayrıca bkz., Taşkoprüzâde Ahmed Efendi, *Mevzû'âtu'l-Ulûm*, İstanbul, 1313, C. 1, ss. 228-242.; İbn. Abd Rabbih el-Endelûsî, *el-ikdu'l-Ferîd*, Beyrût, 1940, C. 2, s. 105.; Eren, Uzunoğlu, 2012, s. 9.

⁶⁸³ bkz. *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu*, Muhyiddîn ed-Dervîş, III. Baskı, Dâr-u İbn-i Kesîr/Dâru'l-İrşâd, Yemame, 1992, C. 9, ss. 260-279.; Mahmûd Sâfi, *El-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân ve Sarfuhu ve Beyânuhu Me'a Fevâidi Nahviyye Hâmme*, Üçüncü Baskı, Dâru'r-Reşîd, Dimeşk-Beyrût, 1995, C. 14, ss. 274-298.

Beyân ilmi âlimlerine göre hasr ifade etsin için ve nahivcilere göre ihtimam için besmele-i şerîf'teki “bâ” harf-i cer'inin müte'allakı mahzûftur, müehher “أَفْتَحْ” takdîrindedir.

Kûfelilere göre ise “bâ” harf-i cer'inin müte'allakı takdîri “أَقْرَأُ” fiilidir, bâ harf-i cer'i isti'âne içindir veya “بِسْمِ اللَّهِ أَقْرَأُ” ifadesini teberrük etmek içindir veya musâhebe içindir. Bu fiil cümlesi ise ibtidâ cümlesidir.

Kûfelilerden olan Ferrâ'ya göre “bâ” harf-i cer'inin müte'allakı kullara yöneltilen takdîri bir emir fiilidir. İmâm İbn Cerîr et-Taberî'ye göre ise takdîri muzâri fiildir.⁶⁸⁴ Bu konu ihtilâflı meselelerdendir.

Âyet 1:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“İman edenler! Allah'ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”

Bu âyetteki “بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ” zincirleme izâfet terkîbidir. Zarf olan “بَيْنَ” mensûb olmuştur, müte'allakı ise “لَا تَقَدِّمُوا” fiilidir.⁶⁸⁵ “بَيْنَ” kelimesi zarf bir kelime olduğundan izâfet “فی” mânasını içermektedir. Bu sebebiyle izâfet-i zarfiyyedir.⁶⁸⁶ Muzâf olarak gelen “بَيْنَ” kelimesi izâfet-i lâzım olan kelimelerdendir.⁶⁸⁷ Mef'ûl-u fih olarak gelip ma'mûl-u mensûbât'a dahil olmuştur. Ayrıca muzâf olarak geldiğinden kıyâsî lafzî âmillere dahil olmuştur. “بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ” muzâfun ileyh olarak gelmiştir. “بَيْنَ” tensiye bir isim olduğundan kesrenin nâibi olan yâ ile lafzen cer olmuştur. Lafz-u celâl ise “بَيْنَ” kelimesine muzâfun ileyh olarak gelmiştir. “رَسُولِهِ” ise Lafz-u celâl'e atfolunmuştur.⁶⁸⁸ Lafz-u celâl ve “رَسُولِ” müfred munsarif bir isim olduklarından i'râblarını harekeyle alarak lafzen esre ile cer olmuşlardır. “رَسُولِ” ve “بَيْنَ” kelimeleri izâfet-i mümkün olan kelimelerdendir.

Ayrıca ma'tûf olarak gelen “رَسُولِهِ” izâfet terkîbidir. “رَسُولِ” muzâf olup, “و” ise muzâfun ileyh olmakla mecrûru muttasıl zamirdir ve mahallen mecrûrdur. Zamirler mebnî olduklarından i'râblarını mahallen alırlar.⁶⁸⁹

⁶⁸⁴ el-Ezherî, 1996, s. 18.

⁶⁸⁵ Sâfi, 1995, C. 14, s. 274.

⁶⁸⁶ Ebû'l-Fidâ, 2004, s. 214.; Galâyînî, 1994, C. 3, ss. 206-207.

⁶⁸⁷ Galâyînî, 1994, C. 3, ss. 214-215.; Sevinç, 2013, s. 309.

⁶⁸⁸ ed-Dervîş, 1992, s. 258.

⁶⁸⁹ Harekesi ve sükûnu âmil etkisiyle olmayan kelimeye “Mebnî” denir. Mebnî kelimeler *asıl mebnî* ve *ârizî mebnî* olmak üzere iki nev'dir. Birinci nev'i olan asıl mebnîler; harf, mâzi ve lamsız emir ve cümledir. İkinci nev'i olan ârizî mebnîler ise mebnî-i lâzım ve mebnî-i gayr-i lâzım olmak üzere iki nev'dir. Mebnî-i lâzım mebnîlikten asla ayrılmayan kelimelerdir.

Bu âyette geçen izâfetler ma'nevî izâfettir. Zira muzâf olarak gelen kelimeler ma'mûlüne izâfe edilen sıfat kelimelerden oluşmamaktadır.

Âyet 2:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ

“Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber’in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber’e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider.”

Bu âyette izâfet terkîbi olarak gelen “أَصْوَاتِكُمْ” ifâdesi mef’ûl-u bih olarak gelmiştir.⁶⁹⁰ Mef’ûl-u bih olmakla ma’mûl-u mensûbât’a dâhil olmuştur. “أَصْوَاتٌ” cemi mukesser munsarif isim olduğundan i’râbını hareke ile alarak fetha ile mensûb olmuştur. Ayrıca cemi müzekker muhâtab mecrûr muttasıl zamir olan “كُمْ” zamirine muzâf olarak gelip onu mahallen cer etmiştir.

“فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ” terkîbi, zincirleme izâfet terkîbidir. “فَوْقَ” zarftır, müte’allakı “لَا تَرْفَعُوا” fiilidir.⁶⁹¹ Muzâf olarak gelen “فَوْقَ” kelimesi izâfet-i lâzım olan kelimelerdendir.⁶⁹² “فَوْقَ” kelimesi zarf bir kelime olduğundan izâfet “فَى” mânasını içermektedir. Bu sebebiyle izâfet-i zarfiyedir.⁶⁹³ İzâfet terkîbi olan “صَوْتِ النَّبِيِّ” ise muzâfun ileyh olarak gelmiştir. “صَوْتِ” kelimesi muzâfun ileyh olarak gelip, müfred munsarif isim olduğundan lafzen kesre ile cer olmuştur.⁶⁹⁴ Aynı zamanda “النَّبِيِّ” kelimesine muzâf olarak gelmiştir. Muzâfun ileyh olarak gelen “النَّبِيِّ” kelimesi müfred munsarif isim olduğundan lafzen kesre ile cer olmuştur.⁶⁹⁵

“وَلَا تَجْهَرُوا” ve “بِالْقَوْلِ” kelimelerindeki harf-i cer’lerin müte’allakı “فَوْقَ” fiilidir.⁶⁹⁶ “فَوْقَ” kelimesi müfred munsarif isim olduğundan lafzen kesre ile mecrûr olmuştur.

Zamirler, ism-i işâretler, (أَيُّ ve أَيَّةٌ hariç olmak üzere) ism-i mevsüller ârizî lâzım mebnî olan kelimelerdendir. Arizî gayr-i lâzım mebnîler ise bazen mebnîlikten çıkarak mu’reb olabilir. (Muhammed b. Pir Ali el-Birgivî, *el-İzhâr*, el-Mektebetü’l Hanefiyye, İstanbul, 1320, s. 70.)

⁶⁹⁰ ed-Dervîş, 1992, s. 258.

⁶⁹¹ Sâfi, 1995, C. 14, s. 275.

⁶⁹² Galâyînî, 1994, C. 3, ss. 214-215.; Sevinç, 2013, s. 309.

⁶⁹³ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 214.; Galâyînî, 1994, C. 3, ss. 206-207.

⁶⁹⁴ Munsarif ile kast olunan *cer* ve *tenvîn* kendisine dahil olabilen lafızdır. Gayri munsarif ile kast olunan ise, *cer* ve *tenvîn* alamadığı halde harekeyle i’râb alan mu’reb isimdir. Gayri munsarif lafızlar semâî ve kıyâsî olarak iki kısma ayrılırlar. (el-Birgivî, 1320, s. 63.)

⁶⁹⁵ Müfred munsarif isimlerin mahal hasebiyle i’râbı, hareke-i mahza i’râb-ı tâm’dır. Müfred munsarif isimlerin ref hâli zamme, nasb hâli fetha, cer hâli ise kesre iledir. (el-Birgivî, 1320, s. 61.)

⁶⁹⁶ Sâfi, 1995, C. 14, s. 275.

Zincirleme izâfet terkîbi olan “كَجَهْرٍ بَعْضِكُمْ”deki “الكاف” nasb mahallindedir. Mahzûf bir mastarın sıfatıdır. Yani “لَا تَجْهَرُوا جَهْرًا مِثْلَ جَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ” şeklidir.⁶⁹⁷ “Muzâf olarak gelen “بَعْضٍ” kelimesi izâfet-i lâzım olan kelimelerdendir.⁶⁹⁸ “لِبَعْضٍ” kelimesindeki lâm harf-i cer’inin müte‘allakı, mastar olan “جَهْرٍ” kelimesidir.⁶⁹⁹ Sâfi’ye göre ise “الكاف” harf-i cer’inin müte‘allakı mahzûftur ve “كَجَهْرٍ” ifâdesi hâl veyâ mefûl-u mutlak olarak gelmiştir.⁷⁰⁰ “أَعْمَالِكُمْ” terkîbi ise “تَحَبَّطَ” fiiline fâ‘il olarak gelmiştir. “أَعْمَالٌ” cemi mükesser munsarif isim olduğundan i‘râbını hareke ile alıp lafzen zamme ile merfû‘ olmuştur⁷⁰¹ ve “كُمْ” zamirine muzâf olarak gelmiştir. Mecnûn muttasıl zamir olan “كُمْ” ise muzâfun ileyh olarak mahallen cer olmuştur.

Bu âyette geçen “صَوْتٍ”, “أَصْوَاتٍ”, “جَهْرٍ” ve “أَعْمَالِكُمْ” kelimeleri izâfet-i mümkün olan kelimelerdendir. Bu âyette geçen izâfetlerin nev‘isi ise ma‘nevî izâfettir. Ayrıca “فَوْقَ صَوْتٍ” hâricindeki ma‘nevî izâfetler lâm harf-i cer’inin mânasını içerdiğinden manevî izâfetin izâfet-i lâmiyye kısmına dahildirler.⁷⁰²

Âyet 3:

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ
وَأَجْرٌ عَظِيمٌ

“Allah’ın elçisinin huzurunda seslerini kısıyanlar, Allah’ın, gönüllerini takvâ (Allah’a karşı gelmekten sakınma) konusunda sınavdığı kimselerdir. Onlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.”

Bu âyetteki izâfet terkîbi olan “أَصْوَاتَهُمْ” ifadesi “يَغُضُّونَ” fiiline mef‘ûl-u bih olarak gelmiştir. “أَصْوَاتٍ” kelimesi “يَغُضُّونَ” fiili tarafından lafzen fetha ile nasb olurken aynı zamanda cemi müzekker gâib zamiri olan “هُمْ” kelimesinin muzâf olarak gelip onu muzâfun ileyh olarak mahallen cer etmiştir.

Zincirleme izâfet terkîbi olan “عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ” ise zarftır ve müte‘allakı “يَغُضُّونَ” fiilidir.⁷⁰³ “عِنْدَ” kelimesi muzâf, “رَسُولٍ” kelimesi ise muzâfun ileydir.

⁶⁹⁷ el-‘Allâmetü’l-Hâfizu’l-Mukri’u el-Müntecib el-Hemedânî, *el-Kitâbu’l Ferîd fî I‘râbu’l-Kur‘ân-ı’l-Mecîd (I‘râb, Me‘ân, Kirâ‘at)*, Birinci Baskı, Dâru’z-Zamân, el-Memleketü’l-‘Arabîyyetü’l-Su‘ûdiyye, 2006, C. 5, s. 661.; ed-Dervîş, 1992, s. 258.

⁶⁹⁸ Galâyîni, 1994, C. 3, ss. 214-215.; Sevinç, 2013, s. 309.

⁶⁹⁹ ed-Dervîş, 1992, s. 258.

⁷⁰⁰ Sâfi, 1995, C. 14, s. 275.

⁷⁰¹ Cemiler cemi musahhah ve cemi mükesser olarak iki nev‘iye ayrılır. Cemi musahhah müfredinin heyeti ve maddesi bozulmayarak yapılan cemidir. Cemi mükesser ise müfredinin heyeti ve maddesi değişerek yapılan cemidir. Cemi mükesser de cemi killet ve cemi kesret olarak kendi arasında iki nev‘iye ayrılır. (Hıfzî, ty., ss. 11-12.)

⁷⁰² Ebü’l-Fidâ, 2004, s. 214.; Galâyîni, 1994, C. 3, s. 206.

⁷⁰³ ed-Dervîş, 1992, s. 259.

Muzâf olarak gelen “عِنْدَ” kelimesi izâfet-i lâzım olan kelimelerdendir.⁷⁰⁴ “عِنْدَ” kelimesi zarf bir kelime olduğundan izâfet “فی” mânasını içermektedir. Bu sebebiyle izâfet-i zarfiyyedir.⁷⁰⁵ Aynı zamanda “رَسُولٍ” muzâf, “اللَّهِ” ise muzâfun ileyhtir. “رَسُولٍ” ve “اللَّهِ” kelimeleri müfred munsarif isim olup kesre ile mecrûrdur. “قُلُوبَهُمْ” mef‘ûl-u bih olarak gelip “قُلُوبٍ” cemi mükesser munsarif isim olduğundan lafzen fetha ile mensûb olmuştur. “هُمْ” kelimesinine muzâf olarak gelip onu muzâfun ileyh alarak mahallen cer etmiştir.

“إِمْتَحَنَ” kelimesindeki *lâm* harf-i cer’i ta‘lîl içindir. Mute‘allakı “لِلنَّفَوَى” fiilidir.⁷⁰⁶ “تَقْوَى” ise müfred munsarif isim olduğundan i‘râbını harekeyle alır. Ancak son harfî illet harfî olan *yâ* olduğu için i‘râbını lafzî değil, takdîrî olarak alıp takdîrî kesre ile cer olmuştur.

“لَهُمْ” mukaddem haber, “مَغْفِرَةٌ” ise muehher mübtedâdır.⁷⁰⁷

Bu âyette geçen izâfetlerin nev‘isi ise ma‘nevî izâfettir. İzâfet-i zarfiyye olan “عِنْدَ رَسُولٍ”nin haricindeki izâfetler ise *lâm* mânasını içerdiklerinden izâfet-i lâmiyyedir.

Âyet 4:

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

“(Ey Muhammed!) Odaların arkasından sana bağırانların çoğu akli ermeyen kimselerdir.”

Bu âyetteki “مِنْ” harf-i cer’inin müte‘allakı “يُنَادُونَكَ” fiilidir.⁷⁰⁸ İzâfet terkîbi olan “وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ” ise “مِنْ” harf-i cer’inin mecrûru olup, “وَرَاءِ” lafzen kesre ile mecrûr olmuştur.⁷⁰⁹ “الْحُجُرَاتِ” ise “وَرَاءِ” kelimesine muzâfun ileyh olarak gelip cemi müennes sâlim bir isim olduğundan lafzen kesre ile mecrûr olmuştur.⁷¹⁰ Bu izâfetin nev‘isi ise ma‘nevî izâfettir. İzâfet terkîbi olan “أَكْثَرُهُمْ” mübtedâ, “لَا يَعْقِلُونَ” ise haberidir.⁷¹¹ “أَكْثَرُهُمْ” şeklindeki izâfet ma‘nevî izâfetin izâfet-i lâmiyye kısmına dahildir. “أَكْثَرُ” kelimesi ism-i tafzîl olmakla sıfat bir kelime olsa da ma‘mûlune izâfe edilmeyen sıfat kelime olduğundan lafzî izâfet

⁷⁰⁴ Galâyînî, 1994, C. 3, ss. 214-215.; Sevinç, 2013, s. 309.

⁷⁰⁵ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 214.; Galâyînî, 1994, C. 3, ss. 206-207.

⁷⁰⁶ ed-Dervîş, 1992, s. 259.

⁷⁰⁷ ed-Dervîş, 1992, s. 259.

⁷⁰⁸ Sâfî, 1995, C. 14, s. 277.

⁷⁰⁹ ed-Dervîş, 1992, s. 259.

⁷¹⁰ Cemi müennes sâlim isim ref‘, nasb ve cer i‘râblarını iki harekeyle aldığından mahal hasebiyle i‘râbı, hareke-i mahza i‘râb-ı nâkıs’tır. Cemi müennes sâlim olan kelimelerin ref‘ halleri zamme ile nasb ve cer halleri ise kesre iledir. (el-Birgivî, 1320, s. 61.)

⁷¹¹ ed-Dervîş, 1992, s. 259.

değil ma'nevî izâfet olmuştur.⁷¹² İsm-i tafzîl mef'ûl-u bih'de ittifakla amel edemez. Ancak fiil mânasında olduğunda zâhir fâ'ili ref' edebilir, bunun da bir takım şartları bulunmaktadır.⁷¹³ Müfred munsarif isim olan “اَكْتَرُ”, mübtedâ olarak lafzen zamme ile merfû' olmuştur ve “هُمُ” zamirine muzâf olarak onu mahallen cer etmiştir.

Âyet 5:

وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

Bu âyette geçen “إِلَيْهِمْ”deki “إِلَى” harf-i cer'inin müte'allakı “تَخْرُجُ” fiilidir. “هُمُ” zamiri ise “إِلَى” harf-i cer'i tarafından mahallen cer olması hasebiyle, mecrûru muttasıl zamirdir. “لَهُمْ”deki lâm harf-i cer'inin müte'allakı ise “خَيْرًا”dır.⁷¹⁴ “هُمُ” zamiri “لِ” harf-i cer'i tarafından cer olması hasebiyle mecrûru muttasıl zamirdir.

Âyet 6:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحِرُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

“Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.”

Bu âyette geçen “بِنَبَأٍ”deki “بِ” harf-i cer'inin müte'allakı “جَاءَ” fiilidir.⁷¹⁵ Mercûru olan “نَبَأٍ” ise müfred munsarif isim olup kesre ise cer olmuştur. Câr-mecrûr olan “بِجَهَالَةٍ” ise “تُصِيبُوا” fiilinin fâ'ilinin hâli olarak nasb mahallindedir yani “جَاهِلِينَ” mânasındadır.⁷¹⁶ “عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ”deki “عَلَى” harf-i cer'inin müte'allakı “نَادِمِينَ”dir.⁷¹⁷ İsmi mevsûl olan “مَا” ise mebnî kelimelerden olduğundan “عَلَى” harf-i cer'inin mecrûru olarak mahallen mecrûrdur.⁷¹⁸ Fiil cümlesi olan “فَعَلْتُمْ” ise sıla cümlesidir.

⁷¹² Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 215.

⁷¹³ el-Birgivî, ty., s. 26.

⁷¹⁴ ed-Dervîş, 1992, s. 260.

⁷¹⁵ ed-Dervîş, 1992, s. 262.

⁷¹⁶ ed-Dervîş, 1992, s. 263.

⁷¹⁷ ed-Dervîş, 1992, s. 263.

⁷¹⁸ “أَيُّ” ve “أَيَّةٌ” kelimelri hariç olmak üzere ismi mevsûller ârizî lâzım mebnî olan kelimelerdendir. Bu sebeple mebnîlikten asla ayrılmazlar ve i'râblarını mahallen alırlar. “أَيُّ” ve “أَيَّةٌ” kelimeleri ise daima muzâf olarak gelirler ve mu'reb olurlar. (el- Birgivî, 1320, s. 70.)

Âyet 7:

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ

“Bilin ki, aranızda Allah’ın elçisi bulunmaktadır. Eğer o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah, size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize güzel göstermiş; inkârı, fasıklığı ve (İslâm’ın emirlerine) karşı çıkmayı da çirkin göstermiştir. İşte bunlar doğru yolda olanların ta kendileridir.”

Bu âyette câr-mecrûr olarak geçen “فِيكُمْ”, “أَنَّ”nin mukaddem haberidir. “كُمْ” zamiri harf-i cer’in mecrûru olarak gelip mahallen cer olmuştur. Ma’nevî izâfetin izâfet-i lâmiyye kısmına dahil olan “رَسُولَ اللَّهِ” şeklindeki izâfet terkîbi ise “أَنَّ”nin müehher ismidir. “رَسُولَ” muzâf, “اللَّهُ” ise muzâfun ileyhtir. Ma’nevî izâfetin izâfet-i lâmiyye kısmındandır. “اللَّهُ” lafzı müfred munsarif isim olup, muzâfun ileyh olmakla lafzen kesre ile cer olmuştur. “فِي كَثِيرٍ”deki “فِي”nin müte’allakı ise “يُطِيعُكُمْ” fiilidir. “كَثِيرٍ” harf-i cer’in mecrûru olarak gelip, müfred munsarif isim olduğundan lafzen kesre ile cer olmuştur. “مِنَ الْأَمْرِ” ise “كَثِيرٍ”in sıfatıdır. “إِلَيْكُمْ”deki “إِلَى” harf-i cer’inin müte’allakı ise “حَبَّبَ” fiilidir. “فِي قُلُوبِكُمْ”deki “فِي”nin müte’allakı “زَيْنَ” fiilidir.⁷¹⁹ İzâfet-i lâmiyye olan “قُلُوبِكُمْ”deki “قُلُوبٌ” kelimesi muzâf olarak gelip “كُمْ” kelimesini muzâfun ileyh alarak cer etmiştir. Aynı zamanda “قُلُوبٌ” kelimesi “فِي” harf-i cer’inin mecrûru olarak gelip cemi mükesser munsarif olduğundan cer i’râbını hareke ile alarak lafzen kesre ile cer olmuştur.⁷²⁰ “إِلَيْكُمْ”deki “إِلَى” harf-i cer’inin müte’allakı ise “كَرَّهَ” fiilidir.⁷²¹ “كُمْ” zamiri ise harf-i cer’in mecrûru olmakla mahallen cer olmuştur.

Âyet 8:

فَضَّلًا مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Allah, kendi katından bir lütuf ve nimet olarak böyle yaptı. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

Bu âyet-i kerîmede geçen “فَضَّلًا مِنَ اللَّهِ” ifadesinin bir önceki âyetteki “حَبَّبَ” fiiline muf’ûl-u li-eclihi (mef’ûl-u leh) olarak gelmesi câizdir.⁷²² Aynı şekilde takdîrî “تفضل بذلك عليكم تفضلاً” cümlesindeki fiil için te’kîdleyici mastar olarak

⁷¹⁹ ed-Dervîş, 1992, s. 263.

⁷²⁰ Cemi mükesser munsarif isimler ref, nasb ve cer i’râblarını üç hareke ile aldıklarından mahal hasebiyle i’râbı, hareke-i mahza i’râb-ı tâm’dır. Cemi mükesser munsarif isimlerin ref halleri zamme, nasb halleri fetha, cer halleri ise kesre iledir. (el- Birgivî, 1320, s. 60.)

⁷²¹ ed-Dervîş, 1992, s. 263.

⁷²² el-Hemedânî, 2006, C. 5, s. 663.; Sâfi, 1995, C. 14, s. 280.

gelmesi de câizdir.⁷²³ “مِنْ” harf-i cer’inin müte‘allakı ise mef‘ûl-u mutlak olan “فَضْلًا” mastarıdır.⁷²⁴ “مِنْ” harf-i cer’inin mecrûru olan “اللَّهِ” lafzı ise lafzen kesre ile cer olmuştur.

Âyet 9:

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدِيهِمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي
حَتَّى تَفِيَّ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

“Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin.

Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah’ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever.”

Bu âyette câr-mecrûr olarak geçen “مِنَ الْمُؤْمِنِينَ”, “طَائِفَتَانِ”den sıfat olarak gelmiştir.⁷²⁵ Cemi müzekker sâlim olan “مِنَ الْمُؤْمِنِينَ” kelimesi “مِنْ” harf-i cer’inin mecrûru olarak gelip lafzen “yâ” ile cer olmuştur.⁷²⁶ İzâfet terkîbi olan “بَيْنَهُمَا” ise mensûb zarftır. Muzâf olarak gelen “بَيْنَ” zarf isim olduğundan “بَيْنَهُمَا” terkîbi ma‘nevî izâfetin izâfet-i zarfîye kısmına dahildir. Evvelindeki takdîrî “فِي”nin müte‘allakı “فَأَصْلِحُوا” fiilidir.⁷²⁷ İzâfet terkîbi olan “إِحْدِيهِمَا”, “بَغَتْ”in fâ‘ilidir. Câr-mecrûr olan “عَلَى الْأُخْرَى” terkîbindeki “عَلَى” harf-i cer’inin müte‘allakı ise “بَغَتْ” fiilidir.⁷²⁸ “عَلَى” müfred müennes ism-i tafzîl bir kelimedir.⁷²⁹ “عَلَى” harf-i cer’inin mecrûru olan “عَلَى الْأُخْرَى” takdîrî olarak cer olmuştur.⁷³⁰ “إِلَى أَمْرِ اللَّهِ” terkîbindeki “إِلَى” harf-i cer’inin müte‘allakı ise “تَفِيَّ” fiilidir.⁷³¹ “أَمْرُ اللَّهِ” İzâfet terkîbidir. “أَمْرُ” kelimesi “إِلَى” harf-i cer’i tarafından lafzen kesre ile cer oluşur. “اللَّهِ” lafzı ise muzâfun ileyh olmakla lafzen kesre ile cer olmuştur. Câr-mecrûr olan “بِالْعَدْلِ” ise “فَأَصْلِحُوا” fiilindeki fâ‘il olan “و”dan (fâ‘il olmakla merfû‘ muttasıl zamirdir) haldir. Yani “عَادِلِينَ” mânasındadır.⁷³²

⁷²³ el-Hemedânî, 2006, C. 5, s. 663.

⁷²⁴ Sâfi, 1995, C. 14, s. 280.

⁷²⁵ ed-Dervîş, 1992, s. 268.

⁷²⁶ Cemi müzekker sâlimin mahal hasebiyle i‘râbı hurûf-u mahza i‘râb-ı nâkıstır. Cemi müzekker sâlimin ref’ hali vâv ile, nasb ve cer hali ise yâ iledir. (el- Birgivî, 1320, s. 61.)

⁷²⁷ Sâfi, 1995, C. 14, s. 282.

⁷²⁸ ed-Dervîş, 1992, s. 269.; Sâfi, 1995, C. 14, s. 282.

⁷²⁹ “Kitâbu’l-Emsile”, 1317, s. 19.

⁷³⁰ Takdîrî i‘râb lafızda zâhir olmayıp, lafızda zâhir olmasına engel olan bir maniden ötürü kelimenin sonunda takdîr edilen i‘râbdır. Takdîrî i‘râb lafzî i‘râbda olduğu gibi sadece mu‘reb kelimelerde olur. “عَلَى الْأُخْرَى” lafzı, âhirinde elif bulunan müfred isim olduğundan ref’, nasb ve cer i‘râbını takdîrî olarak alır. (el- Birgivî, 1320, s. 66.)

⁷³¹ Sâfi, 1995, C. 14, s. 283.

⁷³² ed-Dervîş, 1992, s. 268.; Sâfi, 1995, C. 14, s. 283.

Âyet 10:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“Mü’minler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.”

Bu âyette geçen “بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ” terkîbi zarftır, evvelindeki takdîrî “في”nin müte‘allakı “فَأَصْلِحُوا” fiilidir.⁷³³ Ayrıca “بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ” zincirleme izâfet terkîbidir. “أَخَوِي” kelimesi muzâfun ileyh olarak gelip, tensiye isim olduğu için lafzen yâ ile cer olmuştur. “أَخَوِي”nin aslı ise “أَخَوَيْنِ” idi. Ayrıca “كُمْ” zamirine muzâf olarak gelmesi hasebiyle tahfif olması için tensiye nûnu düşmüştür.⁷³⁴ “بَيْنَ أَخَوَيْنِ” terkîbi izâfet-i zarfiyyedir. “أَخَوَيْكُمْ” terkîbi ise izâfet-i lâmiyyedir. “لَعَلَّ” ise harf-i cer olmayıp ismi nasb haberi ref‘ eden hurûf-u müşebbehe bi’l-fiil’dir.⁷³⁵

Âyet 11:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمَاءُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.”

Bu âyette câr-mecrûr olarak geçen “مِنْ قَوْمٍ”deki “مِنْ” harf-i cer’inin mute‘allakı “لَا يَسْخَرُ” fiilidir. “مِنْهُمْ”deki “مِنْ” harf-i cer’inin mute‘allakı “خَيْرٌ”dir.⁷³⁶ “لَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ” ma‘tûf olup “قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ”e atfolunmuştur. Câr-mecrûr olan “مِنْهُنَّ”deki “مِنْ” harf-i cer’inin mute‘allakı mukadder bir fiildir.⁷³⁷ Ma‘nevî izâfet olan “أَنْفُسَكُمْ” ise izâfet-i lâmiyyedir. Câr-mecrûr olan “بِالْأَلْقَابِ”deki “بِ” harf-i cer’inin mute‘allakı “وَلَا تَنَابَرُوا” fiilidir. “الْقَابِ” kelimesi cemi mükesser munsarif isim olduğundan lafzen kesre ile cer olmuştur. “بَعْدَ الْإِيمَانِ” zarftır. Bu terkîb izâfet-i zarfiyyedir. Mute‘allakı ise mahzûftur ve hâl olarak gelmiştir.⁷³⁸ Muzâf olarak

⁷³³ ed-Dervîş, 1992, s. 269.

⁷³⁴ Bir ismin muzâf olarak gelebilmesinin şartlarından biri tenvînden ve tenvînin nâibi olan tensiye ve cemi müzekker nûnlarından soyulmuş bir isim olmasıdır. Zira tenvîn infisâli, izâfet ise ittisâli gerektirir. Bu iki kavram birbirine zıt olduğu için muzâfın tenvîn ve vekilinden soyulmuş olması lâzımdır. (Adıgüzel, 2005, s. 258.)

⁷³⁵ ed-Dervîş, 1992, s. 269.

⁷³⁶ Sâfi, 1995, C. 14, s. 285.; ed-Dervîş, 1992, s. 269.

⁷³⁷ Sâfi, 1995, C. 14, s. 286.

⁷³⁸ ed-Dervîş, 1992, s. 269.; Sâfi, 1995, C. 14, s. 286.

gelen “بَعْدَ” kelimesi izâfet-i lâzım olan kelimelerdendir.⁷³⁹ İf’âl bâbından mastar bir kelime olan “الایمان” kelimesi muzâfun leyh olarak gelip, müfred munsarif bir isim olduğundan lafzen kesre ile cer olmuştur.

Âyet 12:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا
أَيُّبُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْنُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ

“Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”

Bu âyette câr-mecrûr olarak geçen geçen “مِنَ الظَّنِّ”, “كَثِيرًا”e hâl olarak gelmiştir.⁷⁴⁰ İzâfet terkibi olan “بَعْضَ الظَّنِّ”, “لَنْ”nin ismidir. Muzâf olarak gelen “بَعْضَ” kelimesi izâfet-i lâzım olan kelimelerdendir.⁷⁴¹ İzâfet terkibi olan “بَعْضُكُمْ”, “لَا يَغْتَبَ” fiiline, “أَحَدُكُمْ” terkibi ise “يُجِبُّ” fiiline fâ’il olarak gelmiştir. Zincirleme izâfet terkibi olan “لَحْمَ أَخِيهِ” ise “يَأْكُلُ” fiiline mef’ûl olarak gelmiştir.⁷⁴² “أَخٌ” kelimesi “لَحْمَ” kelimesine muzâfun ileyh olarak gelip, esmâ-i sitte’den (illetli altı isimden) biri olduğundan ötürü cer i’râbını lafzen yâ ile almıştır.⁷⁴³

Âyet 13:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ
إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

“Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.”

Bu âyette câr-mecrûr olarak geçen geçen “مِنْ ذَكَرٍ”deki “مِنْ” harf-i cer’inin müte’allakı “خَلَقْنَا” fiilidir.⁷⁴⁴ “أُنْثَىٰ” kelimesi ma’tûf olup “ذَكَرٍ” kelimesine ‘atfolunmuştur.⁷⁴⁵ Tâbi’ ma’mûl olan “أُنْثَىٰ” kelimesi, âhirinde elif olan müfred bir

⁷³⁹ Galâyînî, 1994, C. 3, ss. 214-215.; Sevinç, 2013, s. 309.

⁷⁴⁰ Sâfi, 1995, C. 14, s. 289.; ed-Dervîş, 1992, s. 274.

⁷⁴¹ Galâyînî, 1994, C. 3, ss. 214-215.; Sevinç, 2013, s. 309.

⁷⁴² ed-Dervîş, 1992, s. 274.

⁷⁴³ Esmâ-i sitte’nin i’râbı hurûf-u mahza i’râb-ı tâm’dır. Esmâ-i sitte (musağğar ve mukebberr olmamaları şartıyla) mütekellim yâ’sından gayrısına izâfe edildiklerinde ref’ halinde vâv, nasb halinde elif, cer halinde ise yâ ile i’râb alır. (el-Birgivi, 1320, s. 61.)

⁷⁴⁴ Sâfi, 1995, C. 14, s. 292.

⁷⁴⁵ ed-Dervîş, 1992, s. 274.

isim olduğu için takdîrî olarak cer olmuştur. “لِتَعَارَفُوا”deki “ل” harf-i cer’i ta’lîl içindir veya lâmu’l-âkibe’dir. “تَعَارَفُوا” fiil-i muzâridir. “ل” dan sonra gelen muzmer bir “أَنْ” ile mensûb olmuştur.⁷⁴⁶ İzâfet terkîbi olan “أَكْرَمَكُمْ”, “إِنَّ”nin ismidir. İzâfet terkîbi olan “عِنْدَ اللَّهِ” zarftır, mute’allakı mahzûf olup hâl olarak gelmiştir. İzâfet terkîbi olan “أَتَقِيكُمْ” ise “إِنَّ”nin haberidir.⁷⁴⁷ Muzâf olarak gelen “أَكْرَمَ” ve “أَتَقَى” kelimeleri ism-i tafzîl olmakla sıfat bir kelime olsalar da ma’mûlune izâfe edilmeyen sıfat kelime olduklarından lafzî izâfet değil ma’nevî izâfet olmuştur⁷⁴⁸ ve izâfet-i lâmiyyedir.

Âyet 14:

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ
وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Bedevîler “İman ettik” dediler. De ki: “İman etmediniz. (Öyle ise, “iman ettik” demeyin.) “Fakat boyun eğdik” deyin. Henüz iman kalplerinize girmedi. Eğer Allah’a ve Peygamberine itaat ederseniz, yaptıklarınızdan hiçbir şeyi eksiltmez. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

Bu âyette câr-mecrûr olarak geçen “فِي قُلُوبِكُمْ” terkîbindeki “فِي” harf-i cer’inin müte’allakı “يَدْخُلِ” fiilidir.⁷⁴⁹ İzâfet terkîbi olan “رَسُولُهُ” mef’ûl olarak gelen lafz-ı celâl’e ‘atfolunmuştur.⁷⁵⁰ Câr-mecrûr olan “مِنْ أَعْمَالِكُمْ” ise hâl olarak gelmiştir.⁷⁵¹ “مِنْ” harf-i cer’inin mecrûru olarak gelen “أَعْمَالٌ” kelimesi cemi mükesser munsarif isim olduğu için cer i’râbını kesre ile almıştır. Mecrûr-u muttasıl zamir olan “كُمْ” zamiri ise muzâfun ileyh olarak gelip, mahallen cer olmuştur. Bu âyette geçen izâfetler ise ma’nevî izâfetin izâfet-i lâmiyye kısmına dahildir.

Âyet 15:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

“İman edenler ancak, Allah’a ve Peygamberine inanan, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerdir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir.”

⁷⁴⁶ Sâfi, 1995, C. 14, s. 292.

⁷⁴⁷ ed-Dervîş, 1992, s. 274.

⁷⁴⁸ Ebü'l-Fidâ, 2004, s. 215.

⁷⁴⁹ Sâfi, 1995, C. 14, s. 294.; ed-Dervîş, 1992, s. 277.

⁷⁵⁰ ed-Dervîş, 1992, s. 277.

⁷⁵¹ ed-Dervîş, 1992, s. 278.

Bu âyette câr-mecrûr olarak geçen “بِاللَّهِ” terkîbindeki “ب” harf-i cer’inin mute‘allakı “أَمْثُوا” fiilidir.⁷⁵² “ب” harf-i cer’inin mecrûru olan “اللَّهِ” lafzı ise lafzen kesre ile cer olmuştur. İzâfet terkîbi olan “رَسُولِهِ” ise lafz-ı celâl’e ‘atfolunmuştur. Câr-mecrûr olan بِأَمْوَالِهِمْ terkîbindeki “ب” harf-i cer’inin mute‘allakı “جَاهِدُوا” fiilidir. İzâfet terkîbi olan “أَنْفُسِهِمْ” ise ma‘tûf olup “أَمْوَالِهِمْ” terkîbine ‘atfolunmuştur. “أَنْفُس” ve “أَمْوَال” kelimeleri cemi mükesser munsarif isim olduklarından cer i‘râbları kesre ile olmuştur. Câr-mecrûr olan “فِي سَبِيلِ اللَّهِ” terkîbindeki “فِي” harf-i cer’inin müte‘allakı “جَاهِدُوا” fiilidir.⁷⁵³ “سَبِيل” kelimesi “فِي” harf-i cer’inin mecrûru olarak gelip, müfred munsarif isim olduğundan cer i‘râbını kesre ile almıştır. “اللَّهِ” lafzı ise “سَبِيل” kelimesine muzâfun ileyh olarak gelip lafzen kesre ile cer olmuştur. Bu âyette geçen izâfetler ise ma‘nevî izâfetin izâfet-i lâmiyye kısmına dahildir.

Âyet 16:

قُلْ أَتَعْلَمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Ey Muhammed!) De ki: “Siz Allah’a dininizi mi öğretiyorsunuz? Oysa Allah, göklerdeki ve yerdeki her şeyi bilir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”

Bu âyette câr-mecrûr olarak geçen “بِدِينِكُمْ” terkîbi izâfet-i lâmiyyedir, “ب” harf-i cer’inin mute‘allakı ise “تَعْلَمُونَ” fiilidir.⁷⁵⁴ “ب” harf-i cer’inin mecrûru olan “دِين” kelimesi müfred munsarif isim olduğundan lafzen kesre ile cer olmuştur. “فِي السَّمَوَاتِ” terkîbi, ismi mevsûl olan “مَا”nın sılasıdır. “فِي” harf-i cer’inin müteallakı mahzûftur.⁷⁵⁵ Mecrûru olarak gelen “السَّمَوَاتِ” kelimesi ise cemi müennes sâlim isim olduğundan lafzen kesre ile cer olmuştur.⁷⁵⁶ “بِكُلِّ شَيْءٍ” izâfet-i lâmiyyedir. “كُلِّ” izâfet-i lâzım olan kelimelirdendir.⁷⁵⁷ “ب” harf-i cer’inin mute‘allakı haber olarak gelen “عَلِيمٌ” kelimesidir.⁷⁵⁸

Âyet 17:

يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ اسَلَّمُوا قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْكُمْ لِلإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“Müslüman olmalarını bir lütufta bulunmuş gibi sana hatırlatıyorlar. De ki: Müslüman olmanızı bir lütuf gibi bana hatırlatıp durmayın. Tam tersine eğer

⁷⁵² Sâfi, 1995, C. 14, s. 294.; ed-Dervîş, 1992, s. 278.

⁷⁵³ ed-Dervîş, 1992, s. 278.; Sâfi, 1995, C. 14, s. 294.

⁷⁵⁴ ed-Dervîş, 1992, s. 278.; Sâfi, 1995, C. 14, s. 296.

⁷⁵⁵ Sâfi, 1995, C. 14, s. 297.

⁷⁵⁶ Cemi müennes sâlimin i‘râbı mahal hasebiyle hareke-i mahza i‘râb-ı nâkıs’tır. Ref hali zamme ile nasb ve cer hali kesre iledir. (el-Birgivi, 1320, s. 61.)

⁷⁵⁷ Galâyîni, 1994, C. 3, ss. 214-215.; Sevinç, 2013, s. 309.

⁷⁵⁸ Sâfi, 1995, C. 14, s. 297.; ed-Dervîş, 1992, s. 278.

doğru kimselerseniz sizi imana erdirmesinden dolayı Allah size lütufta bulunmuş oluyor.”

Bu âyet-i kerîme’de câr-mecrûr olarak geçen “عَلَيْكَ” terkîbindeki “عَلِي” harf-i cer’inin mute‘allakı “يَمُنُونَ” fiili, “عَلَيْ إِسْلَامِكُمْ” terkîbindeki “عَلِي” harf-i cer’inin mute‘allakı “لَا تَمُنُوا” fiili, “عَلَيْكُمْ” terkîbindeki “عَلِي” harf-i cer’inin mute‘allakı ise “يَمُنُ” fiili, “لِلْإِيمَانِ” terkîbindeki “لِ” harf-i cer’inin mute‘allakı ise “هَدْيِكُمْ” fiilidir.⁷⁵⁹ Câr-mecrûr olarak gelen “عَلِي”deki “ى” mütekellim vahde zamiridir.⁷⁶⁰ Bu zamir, harf-i cer’in mecrûru olarak geldiği için mecrûr-u muttasıl zamirdir. İzâfet-i lâmiyye olan “إِسْلَامِكُمْ” terkîbindeki cemi müzekker muhatab zamiri olan “كُمْ” kelimesi muzâfun ileyh olarak gelmesi hasebiyle mecrûr-u muttasıl zamirdir.⁷⁶¹ Bu zamirler mebnî olmaları hasebiyle cer i‘râblarını mahallen aldılar. Câr-mecrûr olarak gelen “لِلْإِيمَانِ” terkîbindeki “إِيمَانِ” kelimesi if‘âl bâbindan mastar bir kelime olup, müfred munsarif isim olduğundan i‘râbını harekeyle alarak kesre ile cer olmuştur.

Âyet 18:

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

“Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gaybını bilir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”

Bu âyette izâfet-i lâmiyye olarak gelen “غَيْبَ السَّمَوَاتِ” terkîbi “يَعْلَمُ” fiiline mef‘ûl olarak gelmiştir. “الْأَرْضِ” kelimesi ise ma‘tûf olup, muzâfun ileyh olarak gelen mecrûr olan “السَّمَوَاتِ” üzerine ‘atfolunmuştur. Câr-mecrûr olarak gelen “بِمَا” terkîbindeki “بِ” harf-i cer’inin mute‘allakı “بَصِيرٌ” kelimesidir.⁷⁶² “مَا” ism-i mevsûl olduğu için mebnîyyâttan olması hasebiyle cer i‘râbını mahallen alarak mahallen mecrûr olmuştur.⁷⁶³

⁷⁵⁹ ed-Dervîş, 1992, s. 278.; Sâfi, 1995, C. 14, s. 297.

⁷⁶⁰ Hıfzî, ty., s. 60.

⁷⁶¹ Zamirler zamâir-i muttasıl ve zamâir-i munfasıl olarak iki nev’iye ayrılırlar. (Hıfzî, ty., ss. 58-59.)

⁷⁶² Sâfi, 1995, C. 14, s. 298.; ed-Dervîş, 1992, s. 278.

⁷⁶³ İsm-i mevsûl’ler ârizî lâzım mebnî olan kelimelerdendir. (el- Birgivî, 1320, s. 70.)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm fasîh, apaçık ve anlaşılır bir Arap dili ile nâzil olup, milâdî altıncı asırda Mekke'de yaşayan Kureyş kabilesine mensup emîn ve ümmî bir Peygamberin en büyük mûcizesidir. Kur'ân-ı Kerîm, Kureyş lehçesi ile nâzil olarak, tüm Arapları ve Müslümanları ortak bir dil etrafında toplamıştır. Tüm peygamberlere gelen vahiyler, içinde yaşadığı toplumun dili ile gelmiştir. Mekkelilerin Arapça konuşması sebebiyle son ilâhi kitap olan Kur'ân-ı Kerîm'in inzâlî Arap dili ile olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm gerek ihtiva ettiği ilimler gerek fesâhat ve belâgat açısından, beşerin ulaşamayacağı zenginliğe ve derinliğe sahiptir. Yüce yaratıcımız Allâh-u Te'âlâ kullarını kendi kelâmına muhatap kabul etmiş ve onlara rehber olarak üslûp ve mâna cihetiyle eşsiz bir güzelliğe sahip olan Kur'ân-ı Kerîm'i inzâl etmiştir. Arapça olarak nâzil olan Kur'ân-ı Kerîm'i okuma, anlama ve yaşama gayreti vesilesiyle sarf, nahiv, lûgat, belâgat gibi Arap diline ait ilimler; tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm gibi dinî ilimler ortaya çıkmıştır ve inananları bu ilimleri tahsil etmeye teşvik etmiştir. Bu bağlamda Arapçanın bir din ve ibadet dili olduğu ve inananların inşâ ettiği kültür ve medeniyetin en temel parçalarından biri olduğu bâriz olarak ortaya çıkmaktadır. Arapça, asırlar boyu üzerinde en çok çalışılan dil olma vasfını, yazılı kaideleri ile sistematik ve evrensel bir yapıya bürünmesini, büyük ölçüde Kur'ân-ı Kerîm'e borçludur.

İslâm kültür ve medeniyetini etkileyen Arap dili, öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'in tesiriyle gelişme göstermiştir. Kur'ân-ı Kerîm, Arap dili ve edebiyatının tüm yönlerini en kapsamlı şekilde kullanarak mesajını muhataplarına iletmekle kalmamış; aynı zamanda Arap dilinin pek çok yönden de gelişmesine katkı sağlamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in Arap diline yaptığı katkıya bakıldığında, öncelikle fasîh Arap dilini muhafaza ederek, kaybolmaktan koruduğu hakikati söz edilmelidir. Kur'ân-ı Kerîm'in nâzil olduğu dönemde Arapça yazılmış belge veya evraklar oldukça kifayetsiz olduğundan; Kur'ân-ı Kerîm, dönemin Arap diline dair en mühim, en elzem yazılı metni olmuştur. Hatta "إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ" (Şüphesiz o Zikr'i (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz)⁷⁶⁴ âyet-i kerîmesi, Arap dilinin ebediyete kadar muhafaza edileceğini dile

⁷⁶⁴ Hicr Sûresi, 15/9.

getirmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in muhafaza edilmesi, hıfz yoluyla olduğu gibi Arap dilinin yoluyla da gerçekleşmiştir.

Buna göre Arap dilinin bir din ve ibadet dili olduğunu ve inananların oluşturduğu kültür ve medeniyetin en önemli parçalarından biri olduğunu ifade etmek mümkün olacaktır. Bütün Müslümanları kardeş ilân edip, onları uhrevî hayatı düşünerek hayat sürmeye teşvik eden Kur'ân-ı Kerîm, İslâm kültür ve medeniyetinin, varlığını sürdürmesinde en büyük pay sahibi olmuştur. İslâma ait kültürel mirası anlayıp yorumlayabilmek de büyük ölçüde Arap diline hakim olmaya bağlıdır.

Arap dili, tüm İslâmî ilimlerin anahtarı olması hasebiyle bu alanda bir çok kitap, makale ve tez yazılarak bu dilin İslâmî ilimlerdeki mümtaz konumuna ve ehemmiyetine değinilmiştir.

Arap dilinde yeri göz ardı edilemeyecek ve kendisinden müstağni olunamayacak derecede elzem olan konulardan biri de mecrûrât konusudur.

Bu çalışmada genellikle klasik kaynaklardan, kısmen de modern kaynaklardan yararlanılarak Arap diline ait böylesine elzem konularından biri olan mecrûr ma'mûller üzerinde durularak, Mecrûrât konusu tafsilâtlı olarak ele alınmıştır.

Yararlanılan kaynakların muhtevasına bakıldığında, araştırması yapılan mecrûrât konusunun çok geniş ve ayrıntılı bir konu olduğu, bâriz bir şekilde görülmektedir. Arap dili ve belâgatı alanında yazılan bir yüksek lisans tezi olarak hazırlandığı göz önünde bulundurularak, muhteva olarak kapsamlı olan bu mevzû sınırlı bir şekilde ele alındı. Mecrûrât konusu harf-i cer ile mecrûr olan, izâfet ile mecrûr olan ve mecrûr isme tâbi' olan olmak üzere üç kısma ayrılarak tafsilâtlı bir şekilde incelendi. Harf-i cer ile mecrûr olan isimler izah edilirken, mecrûr konusuyla yakından bağlantılı olan harf-i cer konusuna da değinilerek harf-i cer'ler ve isme kazandırdıkları mânalar üzerinde duruldu. Harf-i cer'lerin cümleye kattığı mânalar mümkün oldukça izah edilerek, bu harf-i cer'lerin ifade ettiği mânaların her birine ayrı ayrı misaller verildi. Bu misallerin ise, belâaatın zirvesi olan Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerinden olmasına itina gösterildi. Yeri geldikçe dipnotlarla konu zenginleştirildi. İzâfet ile mecrûr olan isim izah edilirken izâfet türleri, muzâfın hükümleri, izâfetin âmili, izâfet-i lâzım olan ve izâfet-i lâzım olmayan kelimeler, muzâf ve muzâfun ileyhin hazfı gibi mevzûlar da ele alınarak tafsilâtlı olarak incelendi. Mecrûr isme tâbi' olan isimler (tevâbi') izah edilirken

sıfat, bedel, ‘atfu’l-beyân, te’kîd ve ‘atf-ı nesak olmak üzere beş kısma ayrılarak her birerleri hakkında bilgiler verildi. Ardından mücâvere yoluyla mecrûr olan isimler konusuna da değinildikten sonra Hucurât Sûresi hakkında genel bilgiler verilip, Hucurât Sûresi’ndeki mecrûrat örnekleri tek tek incelenerek tez çalışması sonlandırıldı.

Hucurât Sûresi’nde mecrûr kelimelere bakıldığında izâfetle, harf-i cer’le ve teb’iyyet yoluyla mecrûr olan kelimeler bulunmaktadır. Bu sûrede çok sayıda izâfet ve harf-i cer yoluyla mecrûr olan kelime bulunup, teb’iyyet yoluyla mecrûr olan kelime ise az bulunmaktadır. Ancak cerru’l-mücavere yoluyla mecrûr olan kelime bulunmamaktadır. Bu sûrede izafetin nev’ilerinden olan lafzî izâfet hiç yer almayıp, ma’nevî izâfet yer almaktadır. Bu sûrede geçen “أَتَقَى، أَكْثَرُ، أَكْرَمَ” gibi kelimeler isim-i tafzîl olmaları sebebiyle sıfat kelime olsalar da ma’müllerine izâfe edilmediklerinden lafzî izâfet değil ma’nevî izâfet olmuştur. Bu sûrede ma’nevî izâfetin kısımlarından olan izâfet-i lâmiyye ve izâfet-i zarfîyye bulunmaktadır, izâfet-i mümkün olan kelimeler yer aldığı gibi “بَيْنَ، عِنْدَ، بَعْدَ، فَوْقَ، كُلُّ” gibi izâfet-i lâzım olan kelimeler de yer almaktadır.

Mecrûrât konusundaki bilgilerin sadece bunlar olduğunu ifade etmek elbette mümkün değildir. Bir harfin bile kelimeye muhtelif mânalar kattığı bir dilin en mümtâzı olarak kullanılmış misali olan Kur’ân-ı Kerîm’in ifade ettiği mânaların anlaşılabilmesi hususunda yapılacak olan çalışmalar kıyamete kadar devam edecektir. Temennimiz; derya gibi derin ve geniş olan İslâmî ilimlerde katre misali olan bu çalışmanın çok daha kapsamlı çalışmalara vesile olarak bir basamak teşkil etmesidir.

KAYNAKÇA

- Abdülganî, Eymen Emîn, *es-Sarfü'l Kâfi*, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrût-Lübnan, 2010.
- Adıgüzel, Mikail, *Avâmil Mefhûmu ve İğrâbı*, Yasin Yayinevi, İstanbul, 2004.
- , Mikail, *İzhar Mefhumu ve İğrâbı*, Yasin Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu'cemu'l-lügâti'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, 'Alemü'l-Kutûb, Kâhire, 2008.
- Akbulut, Ali, *Belâgat-ı Müyessera Me'ânî Beyân Bedî*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2018.
- Altuntaş, Şahin., Halil, Muzaffer, *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerîm Meâli*, 12. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011.
- Arbaç, Cemal, *Arap Dilinde Fiile Benzeyen Harfler*, D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2019.
- Arslan, Ali, *Büyük Kur'an Tefsîri (Hülâsatü't-Tefâsîr)*, Arslan Yayınları, İstanbul, 1963.
- Aydın, Mustafa, (2018), "*Arap Dili*", *Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 1.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerîm Meâli Alisi ve Tefsîri*, İpek Yayınları, İstanbul, ty.
- el-Birgivî, Muhammed b. Pir Ali *'Avâmil*, el-Mektebetü'l-Hanefiyye, İstanbul, 1320.
- , Muhammed b. Pir Ali *el-İzhâr*, el-Mektebetü'l-Hanefiyye, İstanbul, ty.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, Beşinci Baskı, Damla Yayinevi, İstanbul, 2004.
- Curcânî, el-Birgivî, eş-Şerîf, Muhammed bin Pir Ali, *Şurûhu'l-'Avâmil*, 1.Baskı, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrût, 2010.
- el-Cürçânî, Ali b. Muhammed Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rifât*, Dârü'n-Nefâis, Beyrût, 2007.
- el-Cârim, Mustafa Emin Ali, *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 2007.

- Çöllü, Muharrem, *Muhtasar Arapça Dilbilgisi*, 2. Baskı, Yasin Yayınevi, Ankara Dizgi Evi, Ankara, 2012.
- Çörtü, Mustafa Meral, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 1. Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- , Mustafa Meral, *Arapça Dilbilgisi Sarf Nahiv Edatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.
- , Mustafa Meral, *Sarf Nahiv Edatlar*, 23. Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2020.
- ed-Dervîş, Muhyiddîn, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu*, Üçüncü Baskı, Dâr-u İbn-i Kesîr/Dâru'l-İrşâd, Yemâme, 1992.
- ed-Dusûkî, Şeyh Mustafa Muhammed Ârafa, *Hâşiyetü Dusûkî alâ Muğni'l-Lebib*, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrût/Lübnan, 2000.
- Ebü'l-Fidâ, el-Melik el-Müeyyed İmâdi'd-dînî İsmail bin Efdal Ali el-Eyyûbî, *Kitâbu'l-Kennâş fî Fennâ'n-Nahvi ve's-Sarfî*, Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrût, 2004.
- el-Enbârî, Ebul'l-Berakât Kemâleddin Abdurrahman b. Muhammed, *Esrâru'l-'Arabiyye*, Birinci Baskı, Dâru'l-Ceyd, Beyrût, 1995.
- Eren, Cüneyt, Vecih, Uzunoğlu, *Hulâsatü'l-Belâgat Arapça Belâgat*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- Ergin, Muharrem, *Üniversiteler İçin Türk Dili*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1997.
- Ergüven, Şehabettin, Arapçada Mücâvere Sebebiyle İsimlerin Mecrûr yapılması Olgusu, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1, 2020.
- el-Ezherî, Şeyh Hâlit b. Abdullah, *Mûsilu't-Tullâbi ilâ Kavâ'idu'l-İ'râb*, Birinci Baskı, Mektebet-ü ibn. 'Atiyye, Dımeşk-Sûriye, 1996.
- , eş-Şeyh Hâlid b. Muhammed, *Şerhü't-Tasrih 'Ala't-Tavdîh*, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrût, 2006.
- Galâyînî, Şeyh Mustafa, *Câm'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrût, 1994.

- , Şeyh Mustafa, *Câmi' u' d-Durûsi' l-Arabiyye*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 1994.
- , eş-Şeyh Mustafa, *Cami' u' d-Durûsu' l- 'Arabiyye*, Menşûrâtu'l-Mektebeti'l- 'Asriyye, Beyrut, 1912.
- Güney, Abdurrahman, *Arap Dili ve Belâgatı Açısından Kur'ân'da Sözcüklerin Çoğul Halleri*, D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2009.
- el-Habbâz, Ahmet bin Hüseyin, *Tevcihu' l-Lem' a*, Birinci baskı, Dâru's-Selâm, Kâhire, 2002.
- İbn Hâcib, Osman bin Ömer bin Ebûbekr bin Yûnus el-Kurdî el-Esnâî, *el-Kâfiye*, el-Mektebetü'l-Hanefiyâfiye, ty.
- İbn Haldûn, Veliyyu'd-Dîn Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, İstanbul, 1991.
- el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmet, *el-Kavâ'idu' l-Esâsiyye li' l-Lüğati' l- 'Arabiyye*, Dâru'l-Kutûbi'l- 'İlmiyye, Beyrût-Lubnân, 1354.
- el-Hemedânî, el- 'Allâmetü'l-Hâfizu'l-Mukri'u el-Müntecib *el-Kitâbu'l Ferîd fi İ'râbu'l-Kur'ân-ı'l-Mecîd (İ'râb, Me'ân, Kırâ'at)*, Birinci Baskı, Dâru'z-Zamân, el-Memleketü'l- 'Arabiyyetü'l-Su'ûdiyye, 2006.
- Hıfzi, Hüseyin, *Soru ve Cevaplı Osmanlıca Küçük Emsile*, Yasin Yayınevi, İstanbul, ty.
- İbnu'l-Hişâm, İmâm Ebû Muhammed Abdullah Cemaleddîn b. Yûsuf İbni Ahmed b. Abdullah, *Evdahu' l-Mesâlik ilâ Elfiyyetü İbnu Mâlik*, Dâru'l-Fikr, Beyrût-Lübân, 761.
- Işık, Emin, "Hucurât Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kâsımu'l-Mûşî Ebû Muhammed Hasan, *el-Muğnî fi 'İlmi'n-Nahv*, Mektebetü'l-İrşâd, İstanbul, 2007.
- Kılıç, Hulusi, "Sarf" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

- Meral, Ahmet, *Tasrîfu'l-Ef'âl-i ve'l-Esmâ-i'l-'Arabiyye*, Yasin Yayınevi, İstanbul, ty.
- Michel, Yakup Emil Bedî-Asî, *el-Mu'cemul-Mufassal fi'l-Lügati ve'l-Edeb*, Beyrût, 1987.
- Mutçalı, Sedar, *Arapça- Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995.
- , Serdar, *el-Mu'cemu'l-'Arabiyyu'l-Hadîs Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayın, İstanbul, 1995.
- er-Rafikî, Zekeriyya Şehât Muhammed, *en-Nahvu'l-Mahşerî Beyne'n-Nazariyye ve't-Tadbikî*, Mektebetü'l-İslâmî, Birinci Baskı, Beyrût, 1986.
- Zekeriyya Şehât Muhammed, *en-Nahvu'l-Mahşerî beyne'n-Nazariyye ve't-Tadbikî*, Mektebetü'l-İslâmî, Birinci Baskı, Beyrût, 1986.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kur'ân-ı Kerîm, Beyrût, ty.
- Sâfî, Mahmûd, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân ve Sarfuhu ve Beyânuhu Me'a Fevâidi Nahviyye Hâmmе*, Üçüncü Baskı, Dâru'r-Reşîd, Dimeşk-Beyrût, 1995.
- Sarı, Mevlût, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lügat*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1984.
- Sevinç, Resul, *Arapçanın Temel Gramer Kuralları*, Ensar Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitab*, Üçüncü Baskı, Mektebetü'l-Hancı, Kâhire, 1988.
- es-Sivasî, Ahmed b. Muhammed, *Hallu'l-Meâkid Şerhu'l-Kavâ'id*, Şefkat Yayıncılık, İstanbul, 1433.
- es-Suyûtî, Celâl-u'd-dîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Hem'u'l-Hevâmi' fi Şerh-i Cem'il Cevâmi*, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût, 1998.
- Şimşek, M.A., “Arap Dilinde Zâid Edâtların İletişim Değeri –Kur'ân-ı Kerîm Örneği-”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 2, 2001.
- Taşköprüzâde Ahmed Efendi, *Mevzû'âtu'l-Ulûm*, İstanbul, 1313.
- Temiz, Bilal., Vecihi Uzunoğlu., Cüneyt Eren, *Adım Adım Arapça 2 Ta'lîmu'l-'Arabiyye 'Ale'l Merâhil Nahiv*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Turgut, Abdülhamit, *Arap Dilinde Mecrurlar*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2016.

Uralgirary, Yusuf, *Modern Metodlu Uygulamalı Tahlilli ve Araştırmalı Arapça İlk ve İleri Dilbilgisi*, Riyâd, 1986.

Yüksel, Ahmet, *Arap Dilinde Harfî Cerler*, O.M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 1995.

ez-Zehebî, Abdu'l-Kerîm Muhammed es-Sa'd, *el-Hâşiyetü'l-'Asriyye 'alâ Şerh-i Şuzûri*, Birinci Baskı, Dâru'ş-Şevvâf, Beyrût-Lübân, 1995.